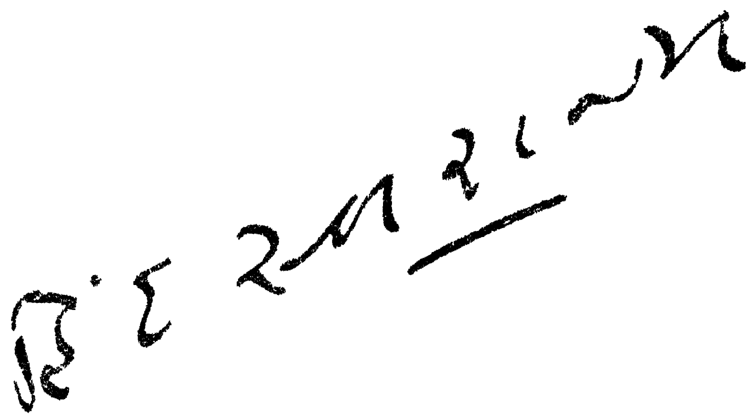
[illegible]

[illegible]

હિંદ સ્વરાજ

નવજીવન પ્રકાશન મન્દિર

અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી
નવજીવન મુદ્રણાલય
અમદાવાદ

*

સંવત: ૧૯૭૯

કિંમત:
કાગળનું પૂંઠું ૧-૧૨-૦
ખાદીનું પૂંઠું ૨-૮-૦

પ્રકરણોનો અનુક્રમ

પ્રકાશકનું નિવેદન

ગાંધીજીનું 'હિંદ સ્વરાજ' તેમના જ હસ્તાક્ષરમાં ગુજરાતી વાચકોની આગળ મૂકતાં અતિશય આનંદ થાય છે. સને ૧૯૦૮માં જ્યારે ગાંધીજી લંડનથી દક્ષિણ આફ્રિકા તરફ પાછા વળતા હતા ત્યારે તેમણે 'કિલ્ડોનન કેસલ' આગબોટ ઉપર એ આગબોટવાળી કંપનીના જ 'નોટપેપર' ઉપર આખું લખી નાંખેલું. ઈશ્વરકૃપાએ એ બધા કાગળો આજ સુધી સચવાઈ રહ્યા, અને તેના તે જ રૂપમાં આજે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકમાં ખળખળાટ વહેતા પૂર જેવા એકસરખા અક્ષરોથી કેટલાક ભાગના અક્ષરો જુદા પડે છે તે ગાંધીજીના ડાબા હાથના અક્ષર છે. જમણો હાથ થાકે ત્યારે તેઓ ડાબા હાથ પાસે કામ લે છે.

સ્નેહીના અને સ્વજનના પત્રો સૌ કોઇ સંઘરે છે, સાચવે છે. અનેકવાર તેનું સ્મરણ કરી તેના ઉપર નજર નાંખે છે. એ પત્રોની એકે એક લીટીમાં, એકે એક અક્ષરમાં સ્નેહીના વ્યક્તિત્વની છાપ મળે છે. છાપેલા લખાણ કરતાં લખનારને હાથે લખેલું લખાણ લખનારના વ્યક્તિત્વને વધારે પ્રગટ કરે છે, અને તેથી જ સૌ કોઇ તેને સંઘરે છે ગુજરાતના અને હિંદના તારણહાર ગાંધીજીના અક્ષર અક્ષરમાં પ્રજા ગાંધીજીનું અક્ષર વ્યક્તિત્વ વાંચશે અને તેથી નવું ચેતન મેળવશે એવી આશાથી જ 'હિંદ સ્વરાજ' આ આકારમાં રજુ થાય છે.

રેંટીયા બારશ,	મંત્રી,
સં. ૧૯૭૯	નવજીવન પ્રકાશન મન્દિર

તા. ક.—આ પુસ્તક બે આવૃત્તિઓમાં છાપવામાં આવ્યું છે બન્નેની કિંમતો એવી રીતે ગોઠવવામાં આવી છે કે જેથી ખાદીની આવૃત્તિમાંથી દર નકલે ૮ આના અને કાગળની આવૃત્તિમાંથી ૪ આના તિલક સ્વરાજ ફાળામાં ગ્રામસેવાના કાર્ય માટે આપી શકાય. આ પુસ્તક ઉપર ગાંધીજીના પ્રિય કાર્ય માટે એટલો કર વસુલ કરવાનો અમને કુદરતી જ લોભ થઇ આવ્યો.

મંત્રી

[illegible]

[illegible]

મારી [illegible] તેમાં[illegible]
[illegible] પડાવ
ગામ [illegible]
[illegible]
[illegible] નથી. તે ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નથી. [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ને ચોંટી કરતી હોય, તો
તેની સાવકારી હું પણ
કાંઈ ન તો ઉતારું
નહીં રાખું. ત્યારે મને
સાબુ વાપરતાં ત્યારે
તો ~~ઉતાવળાં [illegible]~~ પડે
ઘણીવાર સાચવું રહ્યું
કરવાની ઓછપ છે.
પં. મો. ના ભાઈસાહેબ
સંભાળનારાના
નવા ઘરમાં બાપુ
વાળીને [illegible] લખાવ્યું
[illegible] તે તેઓ ~~[illegible]~~
સોંપવાના ન હતા.
છેલ્લા બેતાળીસ
સાલ કરવાનો તે
કરેલ છે. પાસે
તે પણ એક ઉપરાંત એ
છોડી ન શકાય
ઉપર બેસાડી ગાડી
ઊંઘે પડેલી રાખવાનો
પ્રયત્ન ન છોડ્યો.

૮૫

સાચા નીવડે તો તે
પ્રમાણે બીજા સાંકે(?)
... દેશાનાહિંનાથી
સાહિત્ય ક્ષિતે ઘણાલી
રહેશે.

તા. ૨૨-૧૧-૭૮
ડીસકીના ડુંગરા -

નારણદાસ ... આશીર્વાદ
ગાંધી.

૧ - હિંદ સ્વરાજ્ય -

[illegible]
કોંગ્રેસ અને તેના કારભારી

વાંચકવર્ગ - હાલ હિંદુસ્તાનમાં
સ્વરાજનો પવન ચાલી રહ્યો,
સહુ હિંદી છુટા થવાની ઇચ્છા
કરતા જોવામાં આવે છે.
~~[illegible]~~ દક્ષિણ આફ્રિકામાં
પણ તેવોજ જાતનો જુસ્સો
ચાલી રહ્યો છે. ~~લોકો~~ હિંદી
લોકો હકો મેળવવાની ખાતર
હામ ભીડી જોવામાં આવે છે
આ ~~[illegible]~~ બાબત તમારા
વિચાર જણાવશો?

અધિપતિ - તમે સવાલ
ઠીક પૂછ્યો છે. પણ જવાબ
દેવો એ સહેલો નથી.
છાપાનું કામ ~~માણસ~~ માણસોની
લાગણી જાણવી અને તેને
પ્રગટ કરવી એ એક છે.
બીજું કામ માણસોમાં અમુક
લાગણીઓ જરૂરની હોય તે
પેદા કરવી એ છે ને ત્રીજું
કામ લોકોમાં ખોડ હોય
તે ગમે તેટલી ઉઘાડવી

પડે તો પણ [illegible] આ પડકાર [illegible]
બનાવત. તમારા સ્વભાવમાં
તો ખ્યાલ રાખવાના
રાગ ભૂલી કામ કરાવે એવી
[illegible] છે. [illegible]
[illegible] બનાવત
પડશે, નહીં તો તેની પેઠે
[illegible] કરવું પડશે
[illegible] પડશે.
[illegible]
[illegible] ખ્યાલ રાખવાની
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પડ્યા?
પ્ર. [illegible] નિરાંત
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નથી. [illegible]
[illegible] જુદા [illegible]

ઘીંડી ગાળણ ડાંગરના ગંઠા અને
તેનો નો પંજો ચાલન
નીચા ખવાનું ઈશો યાદ
નહીં ગાળણ.

~~અ. હું તમને કહી આપવું?~~
~~આપાનું કામ ગાળણી ઉકેલવા~~
~~નું પણ છે. તમેનાં અર્થીકા~~
~~ખાયાને માટે ઉકેલવાનાં~~
~~ન~~

પ્ર. જીવાતીમાંથી ચાલતો
વિચાર ખરો ખરા નથી.
ઉ. દીનના દાદા દાદામાંથી
જમીન તૈયાર ન કરી રહતાં
જીવાતીમાં ખાવે ખાતો
કરે છે તે પણ ન કરી શકતા.
પ્ર. ખુશ લાગે ઉપયોગનમાં છે
સે મારના ગામણ ને
મારી છે તેને ઉકેલવાની
જાણવાનો ઉપાય માં છે
તો કેમ જણાય? ઉત્તર
તો તો મન ચૂંદરને ખોરાક

૪

~~પીંજણ, ખાદી~~ વણાટ, રંગાટ ને ધોલાઈ
કાંતનારનાં રેંટિયા પાંચ માઈલ
સ્વાવલંબનાં. તેણે ઉદ્યોગ
ચલાવવાને લેવા ને સ્વાવલંબન
સમજાવી ને કરવાની પણ
વાંચવા માટે છે. પ્રોફેસર
ગોપાળરાવે આ ગ્રંથ
તૈયાર કરવા માટે
પોતાના ૨૦ વર્ષ ગાળ્યાં
સમિતિમાં રહી આપ્યાં છે
કામ પણ તેઓ કરતા હતા
ગામડાંઓમાં રહી ... કરવાનાં
~~[illegible]~~ મારફતે સ્વાવલંબન
શીખવવાનાં માર્ગ
બતાવી દીધા ... ઘણી
હતી. ~~[illegible]~~ આ
પુસ્તકમાં પાયાના, મહત્ત્વ
નાં ને પ્રયોગમાં ઉપયોગ્ય
અને સિદ્ધાંતો ... ...
કેટલી નવી રીતો પણ
આપેલી છે ...

માં જાગો, ભાગો. તમે
તો બહુ આળસુ થયા. મારે
રજવાડાં કંઈ જીતવાં નથી
ગોપાળ કંઈ રચાવવાં છે.
હું સ્વરાજની વાત કરું છું
ને તમે તો પરરાજની
વાત કરો છો. મારે ઈશ્વ-
રનું નામ લઈને તમને
ઈંગ્લેન્ડનાં નામ કાપવાં
લાગ્યા. એવા પરમાણુનો
આપણું ભલું થાશે એ
તેમ લાગતું નથી. મને તો
સ્વરાજની જ વાત કરો તો
ગમે. બીજી કાંઈ વાતોમાં
સાંભળવામાં પણ વાતો નથી.

આ. તમે આપો તો જવાબ.
મારાથી આપી શકાય તું
નહિ બને. તમે જાણ
માગો તો પડકારો તો
તમને એ જોઈએ છીએ
નકારે ઉત્પાદ્ય આંખ

ન પાડું' એ અકુદરત
મારે રાખવાનું. મને
મને રોકવાનો તે તમને
હિંદના ઉપકારીની વાત
સાંભળવાની વીજળીની
તે બતાવે છે. હવે
તમારે સાચું તો સરખામણ
છે છે. તમારા વચન
ઘણાં હિંદી સેવકનો આપણે
સાચા સાચ ન જ વાત પડી છે.
આપણા વચન વિચારણા
રહી છે.

ગાં. એમ ગાય ગાય વાત
કરીને તમે મારી ~~વાત~~
સભાનાં જ તે ઉપકારી હતા.
મારી બોલે મને તો
મારી છે. તમે હિંદુસ્તાનના
ઉપકારી જે ગાળા તેમાં
~~એક એક~~ કું ગયાં પણ
મારે કોઈ ઉપકારની
વાત સાંભળવી હતી.'

~~વા~~ હિંદના દાદા લેખે
નામે કહેવાતા તેઓએ શું
ઉપકાર કર્યો. આ તો કહેવું કે
અંગ્રેજ સૂબાઓ કરતાં ભાઈઓ
આપણાં ને તેઓ રાજ્ય
સોંપીને રહેવું.
~~અ.~~

અ. મારે તમને વિનય
પૂર્વક કહેવું જોઈએ કે એ
પુરુષને વિષે તમારે
બેઅદબી ન લાગ્યું એ
આપણને શરમાવા જેવું
છે. ~~x~~ તેના કામ તરફ
નજર કરો. તેઓએ પોતાની
જિંદગી હિંદને અર્પણ કરી છે.
તેની પાસે આપણે શીખ્યા.
હિંદનું લોહી અંગ્રેજો ચૂસે છે.
આજે એક કી ભરવાનાર
સભવાંના દાદાભાઈ છે
આજે તેઓ અંગ્રેજોની
ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે તેથી
શું થયું? આપણે જુવાનો

ના. આ ચોરાના એવું
પડતું આવ્યા. નારી
ને તેઓ શું કહેતા
આવ્યા પૂછ્યું કે તેમ
શું આ પણ બધાં રે
ત્યારે આમાં? તો પણ
તો આ પણ ઘણા વ
ને પગ માં ને [illegible]
[illegible] માં કે ના આવી
આ [illegible] કરાયા બ
નો તે પડ્યો છું એને
[illegible] કહાકેના મા ય.
આ પણ આ કે પડે ના
એ હાથ રાખવું બ
આ પણ એ પણ ના વ
જુવાની રહી આવી ને ર
ના રે. એવું પણ તેવ
રહ્યા ના કરતા પણ
તે હાથ આવ્યો
રાખ્યો એવા છે. [illegible]
પણ આવતા ર
એ આ કરી ને કરી

રની બાબતમાં તો હિંમત ન
હું. [illegible] વધારે મળી
[illegible] જ [illegible] શીખ
કરતાં જ. વધારે [illegible]
નહિ ગભરાઉં. માર
શિક્ષકો તો મારે
માન ખાવું ન. મટી-
તેમના રિવાજ દાદાને
રૂપક રાખવું ઘણા?
તેમની પછી કાંઈ રિવાજ
એનું તો ખાધું [illegible]
પડશે.

બાં. સામે ઠાકુર છું.
દાદામાં જ સાહેબને
માન ખાવું એટલે
રાખવું રાખવું જ તેમાં
ને તેથી [illegible] વધારે ડાહ્યા
થતા. આમાં [illegible] હું [illegible]
[illegible] રાખવાં [illegible] રાખે
તે માંડ્યા પછી એ [illegible]
[illegible] પણ [illegible]. પણ તેનું

પ્રાઈવેટ સ્ટાફમાં તેમનું કેન
ટાઈપીસ્ટ તેનો ઈ અંગ્રેજી
ભાષા જાણકાર ઘણા જ
ઓછા છે. તેનો ફાયદો
ઈંગ્લાંડ પાસે સામાન્ય
ઘણું કરીને ... છે. તેથી
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

મારાથી ખપે. તેમ
પરદેશી કાપડનું
રાજ ચલાવું એ પરદેશી
કાપડને બાળવાની [illegible]
નહિ હોય તેમ હું માનું.
સ્વરાજમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible] પડવાના.
સ્વરાજમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પરદેશી કાપડને
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છું કે પરદેશી
કાપડને [illegible]

શું એ આપણને હિંદુસ્તાન
[illegible] નાની [illegible]
ભો હિંદને સાફ ધોળાઓ
ના લખાવો પડે તો
આપણે એવા હિંદની
લોકાના [illegible]
ને ફરજ ને કોઈ
[illegible] કરવાનો [illegible]
નહિં પણ બહુ નાની.
આગળ ને મના પડશે
આપણા મનની પૂરા
આપણ દૂર [illegible]

વાં. સાહેબ નવો કાયદો
ને કરેલો ને મનાયો
આપણે પણ સ્વરાજ કું
આવું કરવું કહેવાય.
આપણે સ્વ [illegible]
[illegible] [illegible]
ની [illegible] મનાય [illegible]
ની [illegible] કરાય
[illegible] [illegible]

આપણે. આપણું સ્વમા-
ન ગુમાવ્યું છે કે તેમનાથી
કોઈને પચાવ્યું નહિ! તે
આપણા કરતાં મોટા છે
એમ માન્યું. તેમાં
સમાનતાનાં આપણે હિંદી
સ્વરૂપ ઉભા નથી કર્યું એવો
ખ્યાલ રાખવો. તેમને
ખોટો વિચાર બીજા બધું
જાણે તેમ ખબર
પડ્યું. તે ધર્મ માટે
ગાંધી તેમનામાં આપણે
સમજાવ્યા આપણું
નાસ્તિકતાના તેમાં
વિચાર મારો આપણા
ખાતર છે તે આપણા
વિચાર બનાવીએ અને
તે દિવસના દુઃખ આપે
એમ નથી જાણવું એ ખાતર
છૂટ છે.

તા. મને સવારે કહેવું

તો હું ઊંડે સ્નાનમાંય છ.
છતાં મારે જો ભાભાન
નિર્ધાર કરવો પડશે. પણ
મેં: ફ્રુ ન, રાત ભીમાનન
પેડર ખની. મિ. જું લે તારે
કહું છું તેનો રદ કરી.

આ. તે લિખમન ~~માટે~~
હિંદને વિશે ધીરજ
ધૈ. એમ ને વિષે વાળપણાનો.
ધૈ. ~~[illegible]~~ ધૈ. એમ
મામા ભાઈબા એન
કરો મારીશ તારી:
પણ ધૈ. એમો હિંદુસ્તાનો
રાષ્ટ્ર વાતચીત નર્યે તેવું ઓછું
છે. તે પ્રમાણે સ્વાર્થ
વધારે પ્રકટે છે એ
ધાન ભારતિય છે. પણ
તેથી ઉંડે ધૈ. એમો
ભવાળ છે એ ન સમાજન
થાતું નથી. તે કરતે
દેશ - ભાઇ - સમાજે

તેમણે બધાની વતી
માગણ કરવી પડશે.
સરકારીઓમાં તે હિંદુસ્તાન
નું હિત ધરનાર નથી.
એનું આપણને સારું
ભલું છે. આજકાલ વધતું
તેમ નથી જોતા કે
આપણે માગણી પૂરી
કરાવવી હોય તો હિંદુસ્તાને
પુરાવા વધારે આપશે.
તેમ જ એમ પણ જોવા
કે પંજાબ મામલાનો એક
ઠરાવ તેના સ્વભાવ
ઘટે નહીં. પણ તેઓને
પણ માગણ કરવું તો
સ્વરાજની માગણી તેઓની
મદદ મળશે.

મ. ઉ. આ બધું મને તો
લાગતું નથી વધારે છે.
~~પંજાબનો~~ પંજાબની
મદદ મળશે સ્વરાજ્યને

[illegible]
વિરોધ [illegible] વાત કરી.
સ્વરાજ્ય [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
સ્વરાજ્ય [illegible]
[illegible]
[illegible]
વિચાર [illegible]
[illegible]
[illegible] મદદની વાત કરી
[illegible]
[illegible]
વિચારની [illegible]
[illegible]
[illegible]
કર્યું.

[illegible]

વાત લંબાવવાની ન
માગતો. તમે ~~આ~~
જુલમની પકડ તોડી
ફેંકવા નથી: મારે તો
ભાગે પડ્યું કરવાનું હોય
તો સ્વરાજ્યનો જ આગ્રહ
છે. તે ઠીક લાગ્યું. તમારા
વહેમ રાખવો પડશે દૂર
કરવા એ મારો ધર્મ
છે.

ગાં. તમારું કહેવું
મને પસંદ પડ્યું છે. તેમ
છતાં એટલું માગું કે
ભારતમાં હિન્દ
રાખી છે. તેનું મારે
કાંઈ કહેવું નથી. પણ તેમના
ની મુંબઈ જવાની ખબર
પડશે તો ચાલશે ?

વા. જુઓ ફેરફારે
મહાબળેશ્વર આગામી

હિંદીને એકઠા કરીને તેઓને
એક પ્રજા થવાનો
જુસ્સો ~~[illegible]~~ આપ્યો.
~~[illegible]~~ કોંગ્રેસની ઉપર
સરકારની કરડી નજર
રહેતી હતી. કોંગ્રેસે
રાજ્યમાં પૈ~~[illegible]~~સા
મહેસુલ ને ખરચની દોર
પ્રજાને હાથ રહેવી જોઈએ એ
~~[illegible]~~ માગણી કરી છે.
જેવું કેનેડામાં સ્વરાજ્ય
છે તેવું કોંગ્રેસે રાજ્ય
ઈચ્છ્યું છે. તેવું મળે કે નહીં,
તેવું જોઈએ કે ન જોઈએ,
તેના કરતાં બીજું
વધારે સારું છે કે
નહિ, એ સવાલ જુદો છે.
મારે બતાવવાનું તો
એટલું જ કે કોંગ્રેસે
સ્વરાજ્યનો સ્વાદ ચ
ખાડ્યો. બીજા તેનું
માન મેળવવાને જાય તો

આપણે ગાળો પ. અને
તેમ આપણે માનીએ
તો ~~સંત~~ આપણે
ન ગાળો કહેવાય એ
આપણું ન નહિ પણ
તેમ આપણામાં એ
દેહ છે તે પાર પડવાની
મુશ્કેલી આ આવે છે.
કોઈ એમ તે નથી ગાળોવાળા
ને અપમાનની ફિકર
ગાળોવાળી આપણે
તેમ ઉપર ...
ન કરી શકતા.

ૐ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]?

[illegible]

ભાગ્યે જ ગાંધીજીએ તેનો
બંગાળના ભાગલાથી
થઈ. ~~સ~~ તેને રાજુ આપવા
નહિ કે ડરાવવાનો સામનો
ભાગવો પડશે. બંગાળના
ભાગલા વખતે બંગાળીએ
ડરના માર્યા સ્વદેશી
લોકોમાં પણ ~~એવું~~ [illegible]
તેઓ સ્વદેશી પરનાળે
સમાચાર સમજીને
બહિષ્કાર કર્યો. તેઓ માને
છે કે હિંદી માલ ખરીદ
કરવો. વ્યાપારી તેથી
કું [illegible] થયું નથી. તેઓ
જે પરદેશી માલ
વાપરતો નહિ પરદેશી
બંગાળના હિમાયતી
તે [illegible]
[illegible]
[illegible] બંગાળ
[illegible]
[illegible]

પહોંચાડીએ તો એકાદ
ભીલ કંઈ પણ કાયમની
નથી પહોંચતો. એનો
સાથે એમ નથી કે
માગમાળી ભીલ
ગરે ધનવાળાઓ ઘણા ધનો
કંઈ ઉપાડતા હતા.
ભીખુ વેરો એવો કંઈ
~~ઠઠક~~ સાબિત ગરે
વાચનાર નથી. એટલું
જીવું તો આપણે
એ ગાડા ઉપર ગાડું લાદ્યું
પણ ભાંગાડાના ભાગલામાં
સાથે એવાંને પણ
તેમાર હતી. એ પ્રજાની
લાગણી તેવા ભાતનીય
હતી. તે બધા ભાંગડાનાં
પણ સાભળવાના પોતાનું
ભાડું ગણું કરવા તૈયાર
હતા. પોતાની ચરવાનું
તોને ભાન હતું. તેથી
સાદે હમ ભાડકાને બહાને તે

હવે ખાંગગાવાન તેઓ નથી.
આગગવવાળો મૂરપણ
નથી. ગાડામાં જઈશે.
બાંગાળ ખાધું ગાડાએ.
પણ ઘોડો વરાડામાં
બે ગડ પડી જીને ગડગડે
રહેવાનો જ. તે ૬૮ ાડે
૬ ૨ ડે માડી ખશે. ગાડું
રિં૬ ખાધું રસ્તે બાપ એ
બનવા જેવું નથી. ગાડામાં
ગાડાએ એ સ્વરાજ્ય
ની માગણી બરાબર
છે. બાંગાળના ગાડાવાન
આવાજ રતન છે.
ઘોડો રતનાવાળા પણ
એમાન રતન છે. તેમ
જ ગાડામાં ફરતો નથી.
બેન દિવસ બાપ છીએ.
પણ બડાપ છે. ~~ઝૂલાવાં~~
~~ખેડાવાળા ગાયના~~ પણ હું
એકે ૬૮ાડાનાં ચાર્યો
નથી. તેઓ ને પવરો

બાપુ ને પ્ર.

વાં. બાળકોનાં પ્રશ્નોના
ઉત્તર શું આપવા?

જ. જેમ બને તેમ સાચા
ઉત્તર આપવા જોઈએ કે
બાળકોની બુદ્ધિ
સાથે ઉત્તર આપતાં
ડર ન લાગે તો ઉત્તર
આપવું જોઈએ સાથે
કબૂલ કરી બાળકો
પાસે પણ જાણે
જોઈ કે સાચું નથી
આપ્યા બાપુ. બાળકોનાં
ઉત્તર સાચા બાપુ ને
આપ્યા જેવા નથી
બાળકનું મન પહેલાં
ઝીલે છે. તે જેવાને
સાચાં ને ખોટાંમાં
ભેદ પાડી ... બાળકો
... ...

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] આવ્યો. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] વધુ પરિણામ
તારણ [illegible] છે।

૨૫. ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

ક નાખ્યું મેં રાજાઓનાં
મન હરે છે. એવું તો
મારું હતું આ પણ પડકાર્યું
તેની પકડમાં આવે પણ
પેદા થયું છે. એક પણ
બીજાના અધિકારમાં કરી
ના જોઈ બીજાને મળેલાં
નાખે છે. કુદરતની ફોગટ
વસ્તુને સાધારણ માનવાની
નહિ થઈ. આવો પણ
પડકાર્ય તે મિત્રોની દૃષ્ટિએ
સાચું ઠીક નથી એમ મને
લાગે છે. પણ હું એમાં પણ
માનું છું કે એમાં પણ
સાંભળ ઈશ્વર રહેલો છે
નહિ કે ત્યાં ઈશ્વર રહેલો
જેમાં વડા રહેલો છે
આપણાં વાસનાની ઉપર
આધાર રાખે છે.

૨૮

હિંદ સ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૩જું.

અં. અશાંતિ ને અસંતોષ.

વા. ત્યારે આપ બંગાળાના
ભાગલાને જાગૃતિનું કારણ
માન્યું. તેથી ફેલાયેલી
અશાંતિ તે ઠીક ગણાય
કે અઠીક?

અ. માણસ ઊંઘમાંથી
ઊઠે ત્યારે આળસ મરડે છે
આમતેમ ફરે છે ને અશાંત
હોય છે. પૂરું ભાન તો
આવતાં વખત લાગે છે.
તેમજ જોકે બંગભંગથી
જાગૃતિ થઈ છે તોપણ
હજુ બેભાનતા નથી ગઈ.
હજુ આપણે આળસ મરડવાની
સ્થિતિમાં આપણે પડ્યે-
લા. હજુ સ્થિતિ અશાંતિની
છે તેમ ઊંઘને જાગૃતિ

ની વસ્તીની અવસ્થા
બહારની જગ જાણે છે
ને તેમ જાહેર થયું એમ
કહેવાય છે તે કેમ બંગાળમાં
ને તેમ હિંદુસ્તાનમાં
અશાંતિ છે એ પણ કહે
કહેવાય છે. અશાંતિ જો
એમ ન સમજાય કે
બીજે તેથી શાંતિનો ભંગ
થવાનો સંભવ રહ્યો.
હિંદમાં હજી સ્વરાજ્ય
આવું સમજનારી સ્થિતિમાં
સમજણવાળા રહેતા
પણ એક નાના અંગની
શાંતિ ભગ્નાણે પૂરી જાણીને
છે તો આ અશાંતિમાં
ન સમજાય એવું કહ્યું.
અશાંતિ કાપે તે ગણતી
નથી નથી.

ને. ે. અશાંતિનું ભાગ્ય
૩ ન ૯૬ ગણાય છે

અ. મહાંતિ એ બહુ
લોકોનાં અસંતોષ છે
તેને દાદ માગે છે
અનશન કરવાં કહે છે.
કોંગ્રેસે ૧૫ માં તો કેટલ
કરેલ કહ્યા નહિ. ભા. ગુન
રહેવાં કરવા કે હિંદુસ્તાન
ના અસંતોષ ફેલાવતી
નહિ છે. તે અસંતોષ
બહુ ઉપરથી વધુ છે.
ત્યાં સુધી નહિ, સાથ
પગારની માગ રહેવી તેનાં
દાખ રહે ત્યાં સુધી તો
તેમાંથી નિરૂપયોગ વાતમાં
એ ઉદ્દેશની વાત છે તેમ
હિંદુ દાતાની પૂર્વે
અસંતોષ દાબીને આપે
એવું ઓળવવા કહેવાતો
પ્રેરણા કાગળ ભરી તો
વાળી દેવાનું મન થાય.
~~ત્રી~~ તેવા અસંતોષ.
ભારતીય નહાય. ઉંદર

તોલ ય' એમાના (પરંતુ)
નાં હીન પાસના વાંધે.
તેમાં ખરેર નાં મળ્યા
ખબરો તિ થા ઉ કે આસાંએ
રુા કંઈ ખુ યાયું ઈ
આ ભણસના કંઈ લાગ્યા મો
કંઈ ઈશારો કરી ન થમા-
રનું તેમ ભરે. થયું લાગે
આ બધાં એ નું સારું
ગણી શકાય છે. પરંતુ
મારી (ઘણી) ન•સાનું ખાતરી
રાખે છે.

હિંદસ્વરાજ

પ્રકરણ ૪ થું

સ્વરાજ તે શું?

વાં. કોંગ્રેસે હિંદુસ્તાનને એક
પ્રજા કરવા શું કર્યું, બંગાળાના
ભાગલાથી જાગૃતિ થઈ,
અશાંતિ અને અસંતોષ
કેમ ફેલાયા એ જાણ્યું.
હવે: સ્વરાજ વિષે તમારા
વિચાર શું છે તે જાણવા
માગું છું. મને ભય છે કે
વખતે આપણી સમજમાં
ફેર હોય.

અ. ફેરફાર હોવા સંભવ છે.
સ્વરાજને સારુ તમે અને
હું અધીરા બની રહ્યા છીએ
પણ તે શું તે બાબત આપણે
ચોક્કસ વિચાર ઉપર આવ્યા
નથી. અંગ્રેજોને
કહાડી મૂકવા એ વિચાર

મહાદેવભાઈને મહાદેવના
સંભાષણ ઘણ ખૂબ
રાખ કાઢેલાના અને તો હું
[illegible] જરા [illegible]
રોજ સાંજે ભાળવું નથી-
તાળીનો હું સાંઝે રેનાવત
પુછું છું. કેમ એ બાળકું
સાધનો માગીને બીજે
બોલું બધું પીછળ સામેનો
નથી પીછળ તે કરડી મૂકવાની
જરૂર તમે આગલા કોઈ પડતા?

ભાઈ હું તો તેમાં ~~[illegible]~~ ની
પાસે ખોરાક લીધા માગું.
મહાદેવ ભાઈની ડાયરી નથી
આમ [illegible] મારી સાચા-
ચા માગલી તેમાં કરવા
દીધો તો પણ તેમાં હિંદુસ્તાન
માં ~~[illegible]~~ ના રાખ
ધના દેખાં એને કરું
અને ના ચાલવું કાંઈ
કરી બેસાડે તો મને દેખાત

ન.ગ. તો પણ એમ
માનવું કે ગુજરાતી ભાષામાં
'ગાના' એ શબ્દનો અર્થ
કવિ 'રચના' એમ કરે છે.

ર.- બાકી આપણે ધારી
લઈએ કે મરાઠી ગુજ-
ઈંગ્રેજીમાં ગાના. પણ શું
કરવાનું?

બા. એ રસ્તાનો બચાવ
અત્યારની રચના બધ-
નથી: બધી રીતે તપાસતાં
~~તેની રીતે પ્રાણી~~ તેની
જન્મ પામેલી રીતિનો
અંગીકાર કરો. ~~આગળ ચાલો~~
ત્યાં કાલે તેમ. ધારો કે
કે તેમાં ગાના, તો મને
લાગે કે તેઓમાં ઘણું
બળપૂર્વક આપણે રાખીએ-
રતન રામનાકારનાર
અનાવીએ: તેમાં ~~...~~ એમ

સામા લોક તો આપણી
પાસે તરફડિ. તૈ માટ
ઘણી ઓળ આપણે રાખ
કારભાર સમજાવવા
અડચણ નહીં આવે.

સ. તમે જાણો એમ ધારા
હું તો નહીં ધારું. છતાં
હું તે ભાષણ કરતા
વધારે નથી સમજવા
માગતો. માટે તો તમારા
સ્વભાવનો અભાવ સ્થાપવો
રહ્યો છે. તેનું તમારો
કેળવાયેલ સ્વભાવ પરખાવે
સ્વાભાવિક રીતે સાધી રાખું
ગોઠવાય તે પૂછું છું
ધારવાનો શું છે. જાપણે
ધ્યેયને શું કારભાર કંઈક
માગી લેવાય છે?

જ. કેમ કે તમારા સ્વભાવ
કારભારમાં ફેરફાર

ઘનો રહ્યો. તેઓ ઈ.સ. ૧૯૨૫માં
ઈરાનીના પંડ્યા હતા
ગણ્યા. તેઓ પોતાના
ઘણા કામના માલિક ને
મારુ દર્દ આપ્યું.
બાપુને સામ જુવાનીની
રાબેતા આપણી તરફ
ઉપવાસના વખતે એને
આપણી રૂપી દરરોજ
રહી શકતા.

બા. તો તેઓએ ૫ પૈસા
ભણાવવામાં નાણાં
ભાવે આવે આપણે
મોટી લાંબી રાહ જોતા
રૂ ૮ ~~બાકીના~~ તેમનાં
તેમાંથી બધા વાપરવાની
માગણી પ્રશ્ન?

હાં. એ ડગલાં ભણીને
ઓ. પાછા બોલાવ્યું કે
ફરીને તેણે માગવાની

ના ગુજરાત [illegible] એવી
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]?

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તેથી સત્ય આપણને
આપણી ત્યારે પણ
તરોતના ભોગું ન જ ને
કેમ સંતોષ પામશું. ત્યારે
તો આપણે આપણામાં
માપ રાખશું. ત્રે હું
જાણ વાતું હિંદુસ્તાન.
આપણને ઝેરા પણો કાંઈ?
આપણી ગરજ, આપણી
જાતના માલિકી. એને ત્યારે
હિંદુસ્તાન આપણી દુની પણ
ગાળો રહેવો.

એ. એ. તેને નમ્રતાથી
મિત્રાર ચોતરફો. આને
અર્થ તો એ જ છે કે
આપણને પંચ રાખે
જાણે પણ-પંચની
નહિ જોઈએ. તેનો
~~વાહક કબાઓ છે બધા~~
~~વડફ~~. બાધા રખાય
નાખી છે પણ બાધાને

મતલબ કે
તમે હિંદુસ્તાનને અંગ્રેજ
બનાવવા માગો છો.
હવે જ્યારે હિંદુસ્તાન
અંગ્રેજ થશે ત્યારે તે
હિંદુસ્તાન નહિ કહેવાય
પણ ખરું ઈંગ્લીસ્તાન
કહેવાશે. એ સ્વરાજ
~~[illegible]~~ મારા [illegible] વિચારનું
નથી: [illegible]

વા. મેં તો મને [illegible] જોઈતું
સ્વરાજ્ય બતાવ્યું. જો
આપણે કેળવણી લઈએ
છીએ તે કંઈ કામની હોય,
સ્પેન્સર, મીલ વિ. મહાન
લેખકોનાં લખાણો
વાંચ્યાં છે તે કંઈ
કામનાં હોય, ઈંગ્લીશ
પાર્લામેન્ટ તે પાર્લામેન્ટો
ની માતા [illegible]
[illegible]

આપણે તકરારોની
નિકાલ કરવાને બદલે
લડી ઝઘડીને તેઓ પોતાના
ઉકેલનાં બાબતે પીસવા
નથી દેતા તેમ આપણે
નથી ન પીસવા દઈએ-
જાણી પોતાના ઉકેલ
ની તેઓએ કર્યું છે તેનું તે
રજુ બીજા વગેરે આ
ગોઠવાણી નથી કારણ
એટલે આપણે તેના
દાખલ કર્યું છે ૨. પણ
દઈ તમારા ઉપર માર
મારવા.

આ. રજુ વખ છે. મારા
ઉપયોગ ઘણી વખતે
આ અમારી તપાસ
૨ દેરે રજ દાખલ સાચું
તમને લાગું રચનાવાળો
તેવું મળતો ઉકેલ
લાગશે. આટલે રમાલો

૧ નમતે ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
સ્વદેશભાષા [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ સ્વદેશભાષ [illegible]
[illegible]

૨૬

હિંદ સ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૫મું

ઈંગ્લાંડની સ્થિતિ

વા. તમારાં [illegible]
કહેવા ઉપરથી હું એવું
અનુમાન કરું છું કે
ઈંગ્લાંડની [illegible]
ને પાર્લમેન્ટને
આપણે લેવી ન ઘટે.

અ. આ અનુમાન તમે
પાર્લમેન્ટ ઉપર કર્યું છે. ઈંગ્લાંડની
ને સ્થિતિ હાલ જે છે
ખરેખર દયાજનક [illegible]
હું તો ઈશ્વર પાસે.
માગું છું કે તેવી સ્થિતિ
હિંદુસ્તાનની કદી ન થશો.
જેને તમે પાર્લમેન્ટોની
માતા કહો છો તે ~~[illegible]~~
પાર્લમેન્ટ તો વાંઝણી
છે અને વેશ્યા છે.

જાતે રાખ્યાં આકરાં જ
હતાં જાણકાર જાણ્યું પડે છે.
મેં વાંચ્યાલી કદી કેમકે
ઈશુ સ્કૂલી પારસામાંઈ
પટનાની માળા સોકુ પણ
સાચું કાન કર્યું નથી. જો
તેમની જાત નોકે કરનાર
કોઈ ન હોત તો તે હુંબ
નકુરેજળી તેમની સિવાય
સ્વાભાવિકરીતે જ. શાને
તે પૈસા જ કેમકે તેને
એ પ્રધાન નોકર ચાલે
તો પ્રધાન નોકરની પછી
તે રહે છે. શાળો તેનો
ઘરની અસ્પૃશ્ય નોકરને
જાણકારે પરમાણાસ
ભીનો.

બા. આનો નમૂં પોંગમ
જાતમાં છે. વાંચ્યુલી
~~ફિલ~~ શાળ રમુ મન
નવું પાડશો ન પો. પારસામાં

માટુંની જાતની જે આલેખ
લોકોઈ લોકોના ઈલાજ
શીખવા ઘણ કરે તેમાંના
તેના ગુણ છે. તેવા તેની
ઉપરનો અંકુશ છે

વાંચક- આપ કહો તે માટે
નજર નાખેલ છે. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પારલામેંટ
વાંઝણી ને વેશ્યા તો
આ બન્ને શબ્દ જોઈએ છે: વાંઝણી
તેમાં સારાંના વાવેતર
નથી થતાં ને જું લીધે વાંઝણી છે.
પોતાની મરજીએ પણ તે
નથી કરતી સારું કામ ...
કરવું નથી જોઈએ છે- વાંઝણી
ના તે ફરજ પાડનાર ન હોય
તો એને નજર ન કરે એક
આપણે માનવું જોઈએ છે.
આવી પારલામેંટને
રાખે છે, તેની
ઉપર દાબ ને છે. તે

પારલામેંટનું કામ એવું
સરસ રમકડું જેવું છે
રદાડે દદાડે નવું નવા
વધારે ઉધારે ને મોકુંલી
ઉપર. તેની સરકાર
મળી નાખ. તેને બદલે
આપેલું તો સરકુ કાઢીને
કરે છે. પારલામેંટના
મેંબરો આડંબરી માને
સ્વાર્થી ગણાય છે.
સહુ સહુનું ખેંચે છે.
માત્ર ધાકિને લોકો
પારલામેંટ કંઈ કામ
કરે છે. આજ કર્યું હોય તે
કાલ રદ કરવું પડે છે.
એકે પણ વસ્તુ પાર
ઉતરેલી પારલામેંટે
ઠેકાણે પાડી હોય એવો
દાખલો જાણ્યામાં નથી
આવતો. મોટા
સવાલોની ચર્ચા જ્યારે
પારલામેંટમાં ચાલતી

રીત ત્યારે તેના મજૂરો
ગાંઠ્યા નથી ને પડે છે
રાજ્ય પાસે જેટલાં ત્યાંનાં
મળે છે. તે પાળકમાંનો
માં મેળવી શકાય
ખરાબી પાડે છે કે એ
ગાંધુના ધોરણ
ઉપર જાય છે. તેના
ઓછું નથી ત્યારે તેને
હુન્નરની વાયુદાંડ
જાળ કરાયું છે. મજૂરો
ને પડતાં રોષ તે પૂરા
નથી પાડ્યા તેમ ન
વગર વિચાર કરાય છે
રાજ્યવાળા ધોરણ છે
તેમાં ફરી રાખવાથી
એ પૈસો કોઈ રાખી તો
તે મજૂરના ભાગ
રાખનારા ~~[illegible]~~ નીમે
વખત રાખે પોતે
માલિકો મળે ઓછું છે
નીમે વખત રાખે પોતે

જો મારા રચેલા ભાઈઓ
ને સત્ય મળે તો પ્રજાનો
ઉદ્ધાર થઈ જાય. આ
પાર્લામેંટનો મારા
પ્રજાનું રમકડું છે તે
રમકડું પ્રજાને બહુ ખરચમાં
નાખે છે. આ વિચારો
મારા ખાનગી છે એમ
નહિ સમજશો. મોટા
અને વિચારવાન અંગ્રેજો
પણ તેવો વિચાર કરે છે.
એક મેમ્બરે તો એમ
કહ્યું કે પાર્લામેંટ
ધાર્મિક માણસને
લાયક નથી રહી.
બીજા મેમ્બરે કહ્યું કે
પાર્લામેંટ તો બચ્ચું
બચ્ચું છે. તેને બાળ
જોઈએ. બચ્ચાંને કદી
દદડે ધાં ન મ
જોયેલાં? આજ
છ સાતસો વર્ષ પછી

નો પાશમાંથી છૂટવું
ઈશ્વર ક્યારે મારો
થશે?

બા. તમે મને વિચારમાં
નાખ્યો. આ બધું મારે
એકદમ માની લઉં એમ
તો તમે નહિ જ કહે.
તમે નવા વિચાર
તમે મારા મનમાં
પેદા કર્યા છે. તેને માટે
પચાવવા જોઈશે. ઠીક
હવે ઈશ્વરના ધ્યાનનું
વિવેચન કરો.

ગ. તમારામાં એકદમ
મારા વિચાર ન
મળ્યા જ એવા ન બાંધો
કૃ. તે વિષે ~~[illegible]~~
તમે જે વાંચ્યું હોય
તે વાંચશો તો તમને
કંઈક ખ્યાલ આવશે.

આ. પપ્પા ભાનોંટનો [illegible]રસ્તા
ડૅ. નાના આવ્યું છે. આ
પણ [illegible] બારીબારણું છે. તેનો
કોઈ ધણી નથી. તેનો
ધણી ~~[illegible]~~ એક
હોય નહિ. પણ માટે
કેરવાનો આપોઆપ
માલિક બને-બને
તેનો ધણી કોઈ બને છે
એમ કે મૂળ બોમ મહેરાન
ત્યારે પણ તેની માલ
એક રતીભાર નથી રહેતી.
જેવા બાદશાહ વૈષ્ણવના
હોય છે તેમના મનુબાકેન
ના સહાય નહિ. [illegible]
ઘણાએ મારઅંકો [illegible]
ઢાંકી મોકલ્યા નહિ. તે
તેની રજવાડા નહિનાં
(૭) ન ત્યાં ન રહ્યું. તેનો
પીઠ કે મ ભગવે એટલે તેનો
માલની રહેશે. માલ જતાં
કેમ ખબર પડે કે [illegible]

તેને [illegible]
[illegible] ~~જોશે~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ગાં. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

ચાંઉફ્ફીશ આપે છે કે
અસેનાઈટાલનવોતેણે
પનાછળીઝ જાણે ડાછળાંન.
પછુ તેમનાથી પાસે
વડા પદ્દેથી કરાડું છે
તેઓએ બોલાવી પાસેથ
ડાન નેવાતે રાતૂ ઉંઘેડાળા
વિ. બીનાંમ ઉપૂષ
રહાયે છે. રુજ ઘવાય
ને રુજુ પનાળીકૂ પશું
તેઓને નાનવ રહેન
જું અહિનનવ ઈદીવાર્ડું છે.

વાં: રહાન તનાઈલ
વિબાઇદ બ્ધાઇ તે
રવે પંડ્જાન નાડોબળ
બાઈ ય રવાણે
તાળા ફૂ બીતેવે વિવે
પછી ફંઈ કરે અવેળ
તેઓએના રમવાવાપનો
પૂરાવળાય રહાવે.

૨૫. યંત્રોનો એવો
વાપર રાંધી પુંજીની કરેલી
તેઓનું મન [illegible] સાફ
ભાવિક વર્તમાન
ધન જ ધર્મ ધડકાં લોકોનાં
[illegible] તે ખળો નાંખ્યું.
પરમાત્મા વિશ્વાસ [illegible]
ભાંગશે. ખળો પર
પ્રમાણિક છે. એટલે
વાત તે બોજરૂપ નાંખશે?
એટલે પડ્યા વાપરવા તેમ
વાત નક્કી કરી લગાવશે?
ભીના પડ્યા વાપરવા તેમ
વાત પાકી કરી નાંખશે?
એટલે ઘા પાવાયો
એટલે ભાગ્યમાં યંત્રોને
પ્રમાણિક ઢાળીને બોલે
ઘણા વાપરો ત્યારે પ્રમાણિક
ઢાળો. આમ વાત
દીઠાં હાથપાતીતેજ
દેખાય ભાગ્યશાળી
જ્ઞાનથી હોવાં જોઈએ?

વાં. તે વાંચનમાળામાં.

૨. તે ત્યારે ઘડી ઘડીમાં
[illegible] જણાતા [illegible]. એમ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] તે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. તેમ
[illegible]
[illegible]. તે [illegible]
[illegible]. તે

એકે પોતાનો વિશ્વાસ
ખોવો. પોતાના કાર્યને
વળગી રહે. પણ જો
કોઈ તેની ભૂલ બતાવે
તો તે [illegible]
[illegible] કરી [illegible]. પણ
તેમ કરતાં પણ ના
બધા ઉપર [illegible]
રાખવા તે પણ [illegible]
કરવી એ ન કરી શકાય
[illegible] [illegible] હુકમના
[illegible] પ્રજાની વકીલ
કરેનાર [illegible] હુકમના
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

વા. [illegible] ન [illegible]
પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]!

રા. [illegible] [illegible]

માલ હોય ત્યાં. પણ
તે પ્રજાતંત્ર ભલે પૂર્ણતામાં
સ્વાભાવિક રીતે [illegible] જ્યાં ત્યાં
રાજ છે. તે [illegible] ક્યાંયે
કુદરતી રીતે. સ્વરાજ તો
પૂર્ણતાની જ પાસે
તાલ ચાલી રહેશે.

૫૬

રેંટિયાબારસ

૫ ૭ ૨૦૮ ૬૬

સુધારાનું ~~દ~~ દર્શન

વા. હવે તો તમારે સુધારાની વાત પૂરી કરવી પડશે. તમારે હિસાબે તો સુધારો તે કુધારો ~~ઠરશે~~ ઠરશે.

અ. મારે હિસાબે નહીં પણ અંગ્રેજ લેખકોને હિસાબે સુધારો તે કુધારો છે. તે વિષે બહુ પુસ્તક લખાયાં છે. તેઓમાં સુધારાની સામે થનારાં મંડળો પણ સ્થપાતાં જાય છે. એક મહાશયે સુધારો તેનું કારણ અને તેની દવા એ નામે પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં તેણે સુધારો એ એક પ્રકારનો રોગ છે એમ બતાવી આપ્યું છે

વાં. આ બધું આપણે કેમ નથી જાણી શકતા

અ. એનો તો દેખાઈ આવે એવું

ફસાયેલા છે. કોઈ પણ માણસ પોતાની વિરુદ્ધ વાત કરે એમ ભાગ્યે જ બને છે. સુધારામાં મોહાઈ પડેલા માણસ તેની સામે નહિં બોલે પણ તેને ટેકો મળે એવી વાતો અને દલીલો શોધી કહાડશે. આ તેઓ જાણી જોઈને કરે છે એમ પણ નથી. તેઓ જે લખે છે તે પોતે માને છે. નિદ્રાવશ થએલો માણસ પોતાને જે સ્વપ્નું આવે છે તે ખરૂં જ માને છે. જ્યારે તેની ઊંઘ ઉડે ત્યારે જ તેને પોતાની ભૂલ માલમ પડે છે. એવી દશા સુધારાવાળા માણસની છે. આપણે જે કંઈ વાંચીએ છીએ તે સુધારાના હિમાયતીનાં લખેલાં હોય છે. તેમાં બહુ હુશિયાર અને ભલા માણસો પડેલા છે. તેઓના લખાણથી આપણે અંજાઈ જઈએ છીએ. એમ એક પછી એક માણસ ફસાતા જાય છે.

પા. આ વાત તમે બરોબર કરી છે. હવે તમે જે વાંચ્યું વિચાર્યું છે તેનો ખ્યાલ આપો.

આ. પગનનો સુધારો
એનામ ૩ જી સમિતિનો
આપવાની આવે છે
તો વિચારીને માં સુધારવું A
ભરી કે આવા ~~બહુ~~નો
એ છે નાબુદનો બહોળો
રાજ્યોનાં એ રીતે
ઉપમાં રાખ્યું. આને
ઉદ્ધારમાં માને છે. તેના
દાખલા કહું છું. ગોવધ
કંઈપણ. નવા ઘરની
ધરમના ત્યાગે રહેતા
રસાતો કરવાં દેખે
વધારે સહેલ ઘરની
રહે છે. આ ઉપાયનો
નીકાળવો રાજાનો છે.
આમાં રાહુર ઉપયો
વાત રહેતી છે. આપણે
નાબુદ થાય આપણાં વ્હાલા
પડોશીઓને માનવાના
વાપરવા દેવે નહીં
માટે તેઓ. પડોશીઓને

કેરાલેર શાળાઓના રને
સારૂ વરેદ્યાર કપડાં
બનાવવા જ તે ~~(૩૩)~~ નથા
આમાંના બે હતો અડધપણો
અડધ પાંચ બાર કુકડાઓ
અથવા અડધમાચો બંધ ફૂકડા
વાયર જ ને (૩૩) ધારાનો
ની શાળાની જ. આ માટે
કોઈ (૩૩) કુળ માળા ને
બાકી ચિ. ન પહેરવાની
પુરૂષોના કપડાં પહેરવાં
હતી બાબતે આ માટે
બાળાઓની શાળામાં જ (૩૩) ઘણા
શાળામાં સાબીના આશ્રમ
જ અડધાના ~~[illegible]~~
પુરૂષોના માળાઓ
સાધારણ રીત ને
પાનાના બનાવવાનું
~~[illegible]~~ બાળ બને બન
પાડવા તેને બનાવે
ઠાક વરાય પાંચાડો
રહ્યા સવારે અડધ માળાઓ

ધારણી ૨ મોન ખાડી
શકું છું તે પટ બ પકડવા
અંકુશ રૂપી શકું છું તે
પ્રભુ ધારાની નિશાની
ગણાય છે. આ ગાળો
માણસ તો રૂપિયા પૈસા ક
મળતા. તે આપણ
ગણાતા. ધારા એવો
ભલું ટાળે તથ બળ ઘેન
ઘાય છે તે ધારા માટેડ
મન તો માટે છે. ધા
પ્રભુ ધારાની બીજાની
મળતો માણસો ગાડ
વાટે દરકાની બાર
ગાળવી મન કરવા.
રાજ ત્યાં ગાડી તો
આપણે ગાળવી મન
રૂપી શકું છું. આવતે
પ્રભુ ધારાની ટાળવા ગાળ
છે રસ્તું તેમ પ્રભુ ધારો
વ ધારા તો મારી તેમ
એવું ધારાવાળાં રાખવા

કે માણસો દયાળ જ વધારે
ઉશ્કેરાઈ ઈદીડ્રોહીને માટે
કાયદાનાં ફળો માઠાં
સાંભળી ગામના વાળ
પહેલાંથી મ. માણસોનો
દાબ પણ નહીં ચાલે પછી
પડે. એટલે બાજુ ચાલવાં
જ્યારે તેને પરવાના
પડશે ભાવિ નથી.
બીજું બાજુ ચાલવાં
જ્યારે તેને ઘણાં
રસ્તા, બીજું બાજુ
ચાલવાથી જ્યારે તેની
ગાડી તો ચાલશે જ
વધે. બીજા ઘણાં ગાડાં
નથી. દાબ ચલાવવા
પણ રાખવો પણ નહીં પડે.
બધું. ઘણું ચાલશે જ
કાન ખેંચાશે. ઉપરાંત
માણસો બહાર નીકળ
માગવા જ્યારે, એટલે
બીજું સાચું ઘણું

સમજાવવા. હવે તો
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
પડે [illegible]
કામ કરવા. હવે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કામ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
કામ કરવું પડે છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ઉપાય કરવા લાયક
નાણું રાખે ને પોતાની
ને નોકરોની લાલચ
આપી ઉપાય કરાવવો.
રોગાદિ બાબતોમાં દરદ
વધતાં તથા દરદ પેદા
થવા ભીતે તેની સાથે
ડાક્તર વૈદ્યો ઉપાય કરવા
બાબતમાં જેઓ તે દરદો
દૂર ન થાય તેવાં હોય
કરવાં અશક્યતાના
વખતે. તે ઉપાય કરવા
ની શક્તિ નાબુદ થઈ
રોગાદિ કાબુમાં બાબતો
માટે ~~[illegible]~~
બાળક જેવી ગાયતાતે
બધુ પાસે તેઓની
કહ્યું. ત્યારે માટે
કોઈને ગાય નોકરોનો
કાબુ બાબતો દાખલો
એક દાખલો ગાય
કહેવાય કાંઈ છું. કોઈને

મારે માબાપોના સ્વભાવ
[illegible] તે પણ [illegible]
[illegible] પરો [illegible]
[illegible]
[illegible] નાણ [illegible]
[illegible] મણ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પણ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

(રુ) ષ્ણારા નારું ત્રણાની
ડાનાંયું તેને ગણાવ્યું
તેનાં નીતિની કે ષ્ઠાવની
વાનાં ભેજ વડે:
(રુ) ષ્ણાસાનાતા રિનાયની
આની ધાન કરવું તેઓં
કાન બાકીની ધર્મ શીખવું
નાંજ નથ. કર્મ તેનો
કીનાનાડ હોંગ બીજેન
નાની છે. કેટનાડવ્યાં
પિમનાદેખ કરે છે.
નીતિની ધારણા ઘણ
કરે છે. ધ નાનું નમને
૨૦ વર્ષના બંધુત્વ
પછી કહ્યું છે નીતિનો
નાશ થતી તે શીખવા
નાં પાને છે. નીતિ
ઉપની પાનાં નાંચીને
ન શાડ્રે એ બાકી
પણ ત્યાં ન વાડે કે?
શારીર (રુ) ડે ન નથી...
(રુ) ષ્ણારા શારાં ધારે છે. એ

તેણે ખાવા નહોતા ન
~~મરી~~ને ઊઠી. અમલ
કરવી શરૂ કર્યું. [illegible]
[illegible]
આ ઉઠ્યા પછી તે
રાજ્યમાં ઓ. રાવતે
પરિષદમાં ભાગ લે
દિવસો માટે ગયા
ત્યારે માં ત્રણ દિવસ
ખાવાનું મળતું નહોતું
તેમનાં ના પા
ડાંગ ઘણા. પછી
તેમણે ઘણાં દિવસ
ખાધું. ત્યારે તે
લોકો ઘણા દિવસ
[illegible]
રાખીને રોજ નાસ્તો
ને ને રોજ નાસ્તો
ના લઈ શકવું પડ્યું
નો તેમને નહીં
ના પાડી. પૂરા
થ આહાર રાખતા

રંક સ્વભાવ રહો પરંતુ
સત્યને ~~સ~~ ગાંધીજીનાં ગુણો
કરજો. હવે દાન તેના
મીઠા સ્વભાવ [illegible]
દીન આ વાત ખાતર
રહેજો.
આ ઉદાહરણ જેવો
છેલ્લું જ સામે
[illegible] રાખી ભણી હું
તો ઉદાહરણની કહું છું
આ ભણતા ભણેલા પરંતુ
[illegible] આપણા હૃદયના
ભણી મનુષ્ય. જેથી આપણે
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

સાંભળ્યો એમ મનું
મારું છે. તેઓને
સમાજસેવક છે અને મહેનતુ
છે. તેઓના વિચાર
ખૂબ આગળ પડતા
હતા. એટલે તેમને
મળવા મારા મનમાં
ઉમંગ વિચાર ... છે.
તેઓનું દરદ બગડેલ
હતું. ઉધરસથી
તેઓને તકલીફ
થતી હતી. પણ ડોક્ટર
તેઓ તો ઠીક માને
છે. પણ એ તો
ગણવાનું જ ન હતું

૧૦

ચિં ઈશ્વરભાઈ

૫ ૬ ૨૮/૭૪

કૈં કરવાનું કેમ ગણાયું?

બા. નામ: ઉદાહરણ
પિતાની બહુ આજ્ઞા-
નને વિરોધમાં નાખી
દીધો "હવે મારે ફુટમાં
મન પાસ ના કંઈ લેવું
તે કંઈ ન લેવું એ બંધ
થઈ પડ્યું. પણ મને
એક રસ્તાએ ઉકેલ
કરી આપ્યો: ઉદાહરણ
એક દાખલો જો
[illegible]
થાય ઉપાયનો
પણ તે કેમ કરવાનું
[illegible]
[illegible]?
જ. તમારા રસ્તા [illegible]
[illegible]
[illegible]

અને હવે આપણે
સ્વરાજનો વિચાર
પણ થોડી વારમાં કરી
લઈશું. તમારા સવાલનો
જવાબ મારે દેવો આપવાનો
છે એ કંઈ હું ભૂલ્યો નથી. પણ તમારા
છેલા સવાલ ઉપર આવીએ. અંગ્રેજોએ
હિંદુસ્તાન અંગ્રેજોએ લીધું નથી પણ
આપણે તેને દીધું છે. હિંદુસ્તાનમાં
તેઓ પોતાના બળે નથી ટકી શક્યા
પણ આપણે તેઓને રાખ્યા છે. તે કેમ
એ જોઈએ. તમને યાદ આપું છું કે
હિંદ આપણા દેશમાં તેઓ અસલમાં
વેપાર અર્થે આવ્યા. તમારી કંપની
બહાદુરને યાદ કરો. તેને બહાદુર કોણે
બનાવી? તેઓ બિચારા રાજ્ય કરવાનો
ઇરાદો પણ નહોતા રાખતા. કંપનીના
માણસોને મદદ કોણે કરી? તેઓનું
રૂપું જોઈને કોણ મોહ પામી જતા? તેઓનો
માલ કોણ વેચી આપતું? ઇતિહાસ
પુરાવો આપે છે કે આપણે જ તે
બધું કરતા. પૈસો જલદી મેળવવાના

હેકુશ્રી આપણાં દરદોને વધારી દેતા.
આપણે તેઓને મદદ કરતા. મને ભાંગ
પીવાની આદત હોય અને ભાંગ વેચનારો
મને ભાંગ વેચે તેમાં મારે વેચનારનો
વાંક કાઢવો કે મારો પોતાનો? વેચનારનો
વાંક કાઢવાથી મારું વ્યસન કંઈ જવાનું.
જો તે વેચનારને હાંકી કાઢું તો શું
બીજો મને ભાંગ નહિ વેચે? હિંદુસ્તાનના
ખરા સેવકે બરોબર શોધ કરી મૂળ
તપાસવું પડશે. મને બહુ ખાવાથી
અપચો થતો હશે તો હું [illegible]
દોષ કાઢી અપચો દૂર નહીં કરી
શકું. ઇલાજ તો એ કે જે દરદનું મૂળ
શોધે. તમે હિંદી રોગીના ઇલાજ થવા
માગો છો તો તમારે દરદનું મૂળ તો
શોધ્યે જ છૂટકો છે.

વા. તમે ખરું બોલો છો. હવે તમારે
~~દલીલ~~ મને સમજાવવાની* દલીલ કરવાની
જરૂર નહિ પડે. હું તમારા વિચાર
જાણવા અધીરો બન્યો છું. આપણે
હવે અત્યંત રસિક ભાગ ઉપર આવ્યા

છીએ એટલે અને તમારા વિચારો જ જણાવો. અને તેમાં શંકા આવશે ત્યારે હું તમને સમજાવીશ.

સ. બહુ સારૂં મુજ અને ભાસિત છે કે આગળ ચાલશું ત્યારે વળી આપણને મતભેદનો પ્રસંગ. છતાં તમે જ સ્પષ્ટ કરશો ત્યારે જ દલીલમાં ઉતરીશ. આપણે જોયું કે ઈંગ્રેજ વેપારીને આપણે ઉત્તેજન આપ્યું ત્યારે તેઓ પગપેસારો કરી શક્યા. તેમજ જ્યારે આપણા રાજાઓ માંહોમાંહે લડતા ત્યારે તેઓએ કંપની બહાદુરની મદદ માગી. કંપની બહાદુર વેપારમાં ને લડાઈના કામમાં કુશળ હતી. તેમાં તેને નીતિ અનીતિની નડતર ન હતી. વેપાર વધારવો ને પૈસા કમાવા એ તેનો ધંધો હતો. તેમાં જ્યારે આપણે

મદદ આપવાની ના પાડે તોપણ
મદદ લીધીને પોતાની
હોડી આ વખત રી. હોડીનો
બચાવ કરવા તોપણ તરફે.
રાખ્યું ને વિરુદ્ધનો આપણો
ઉપયોગ કર્યો. જો હવે તેમાં
ઉપર દયા રાખી પણ તે
નકામું છે. આ વખતે
હિંદુસ્તાનમાં પણ એવો
પણ વર આવ્યું હતું તેમાં
ઘણા કમનસીબે પ્રજામાં બહુ
આમ બધી રીતે કમનસીબ
નીકળ્યું હિંદુસ્તાનમાં
ખરેખર આપણે તેનો
સ્વરૂપ કર્યું: એવો આપણો
હિંદુસ્તાન ... પંજાબનો
રાખ્યું એને નકામું આ
હિંદુસ્તાનનું એમ કહેવા
કરવાને પધારે સારું છે

વા. હવે હિંદુસ્તાન ~~કેમ~~
સ્વ. ગણો હિંદુસ્તાન

૩૫

કેન રાબર્ટ પ્રોફે
એમ ૩૬૦-

સ. ~~એમને~~ ~~ખ~~ તેમ સામે
ગોરાઓને લાગ્યું તેમ
સામે હિંદુસ્તાન ગોરાઓની
ધારેલ રહેવા [illegible] થાય.
તે અંગે હિંદુસ્તાન
નબળાઈમાં લીધું એમ
ગોરાઓની લાગણી
કેવી રીતે [illegible]
રાબર્ટ્સ એમ પણ કહેશે?
સાધનો બાબત [illegible]
છે. હિંદુસ્તાન [illegible]
માં [illegible]
[illegible]
સામે ગોરાઓને
રહેવા [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ગોરાઓ [illegible] રાબર્ટ્સ

તે દેશ વેપારને અર્થે
રાખે છે એ ભૂલવા
જેવું છે: લોકોનાં લશ્કર
ને કાફલા માત્ર વેપાર
ની રક્ષા કરવાને અર્થે છે
જ્યારે ટ્રાન્સવાલમાં
વેપાર નહોતો ત્યારે મિ.
ગ્લૅડસ્ટનને તુરત સૂઝ્યું
કે ટ્રાન્સવાલ [illegible]
~~[illegible]~~ ને [illegible]
[illegible] જોયું ત્યાં-
જ્યારે ટ્રાન્સવાલમાં
વેપાર [illegible] ત્યારે
ત્યારે [illegible]
લડાઈ ઉઠી ત્યારે મિ.
ચેમ્બરલેને શોધ્યું
કે ટ્રાન્સવાલ ઉપર
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ત્યાગ કરવા પડે - ચાંદીનાં
[illegible]
[illegible]
પંખીઓ તો તે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

માટે પંખીઓને આપણે
[illegible]
[illegible] આપણી
[illegible] આપણને [illegible]
[illegible]
[illegible]
આપણે [illegible]
[illegible] આપણી
[illegible]
આપણે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૧૮

ના ન ભાઈશ્રીએ જ [illegible]
[illegible] પત્રોનો [illegible]
[illegible] જ [illegible]
[illegible]
[illegible] પત્રોમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
પત્રોનો [illegible]
[illegible]

હિંદ સ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૮

હિંદુસ્તાનની દશા

વાં. હિંદુસ્તાન કેમ ઈંગ્રેજના હાથમાં છે એ સમજી શકાય છે. હવે હિંદુસ્તાનની દશા વિષે તમારા વિચાર જાણવા માગું છું.

અ. હિંદુસ્તાનની અત્યારે રંકડી દશા છે. તે તમને કહેતાં મારી આંખમાં પાણી આવે છે ને મારું ગળું સુકાય છે. તે તમને પૂરી રીતે સમજાવી શકીશ કે નહીં તે વિષે મને શક છે. મારો ખાસ અભિપ્રાય છે કે હિંદુસ્તાન* ઈંગ્રેજથી નહીં પણ આજકાલના

સુશીલાબહેને કહેવડાવ્યું
છે તેની ખબર મને
પડી. ડાંયું છે. એને
તેમાંના બાબતવાળી
દઈ જુ ઉપાય છે મારો પણ
દિવસે દિવસે વધતા
જવાના છે.
મને તો કામ વધતાં જ
ખોટે કૂપન ડુબતો
એવું કે કુશળ દેખાય
ભણ ચહું વધું આવ્યું છે
ધર્મના ભાષાનું પકડું
કે ઉઠ ઘરબારના કે ~~[illegible]~~
જરૂર નહિ ભાન રહે
રહેતાં. પણ છે એ વધતા
દેશમાં તે [illegible] કઈ રીતે
તો જવાબદાર છે? [illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. તો કેમ? ·

વા. હિંદુસ્તાન ઉપ
આવું તદ્દન મળ [illegible]
શાખ ણ રાજ્ય. [illegible]
તેને ગણી ત્યારે મ
ભાઈ ઉપકારી છે? ર
આપણો માની લી
ને ~~વેપાર આપણું~~
તેમ આપણો ઘ
સિવાય ઉદ્દામ
માગી શકીએ છે-
હિંદુ ઉપર ના મ
ધાણી ખાસ દ
રીતે બતાવે છે આપ
દુખ છે ~~નહું~~
વકીલાત છે મ
ટુંકું તે ધાર્મિક
વિષે ઉપકારી રહે
તે આપણો સાપણ
માગતો છે. આ
ને ધાર્મિક સાચ
મારૂં [illegible]
ઉપકાર [illegible]

વાં. સ્ત્રીઓને પછાડી
દેવાનું ક્ષેત્ર [illegible]
સ્વાધીનતા [illegible] ઘેરાવ
વાતો કરી પુરાવાઓ
પુરી પાડવાને કશું
કર્યું નથી.

જ. ગામ ઘણ ઉપર
બાદ સ્વાવલંબન [illegible]
પાછળનો [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. [illegible]

પ્રભુને ભજવાને હું
ઉલાન માન નડમાં. પ્રભુને
ભજવાને પદ્ધ [illegible] માં
મારા પુસ્ત. થ માં. પ્રભુને
ભજવાને ફળ કરે ~~સ~~
[illegible] પરારી શ્રી [illegible]
[illegible] ગાનાં નોજો
[illegible] વલીના [illegible]
ઉ પડ મરારાં કરે પાડમાં
~~[illegible]~~ રાનો
ઉ [illegible] કરવાં [illegible]
ગા [illegible].

રા. [illegible] નારું પું કે એ
ભપું ઉ [illegible] કુપ
કરનાં [illegible]
[illegible] તેનું [illegible]
[illegible] પાવાંડ [illegible]
[illegible] તેથી
~~[illegible]~~ પાવાંડમાં [illegible]
[illegible] કરો મરવે [illegible]
ઉ [illegible] [illegible]

માણસના રસ્તાં ઉપર ઈશ્વરની
તેનું આરામનાં કરવો.
પણ તેની ખાતર
સર્વાંગને રાખવું ખરી
રીતે નવી. ઉપચારની
રીતો. મારે માણસો
ખરી ઉપાય છે તેની નો
રીત છે નથી. તેથી
ખબરના મોટું માણસો
સાચું માનીને તેના
ઉપાય લઈએ. તેઓ
જેવી રીતના રોગનાં
નવી રીતનાં કુદરતી ઉપાયો.
તેઓ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
ખાંડી પણ ને ન કર
નથી જાણ છે. ઉપાયો
તે ઉપાયની જેમ કુદરતે
દીધી બાકી છે. તેની
પર ન ઉપાયે ઉપાય
મારું ઉપાયે ઉપાયો
ઉપાયો તેના ઉપાયને

સ્નાયુમાં ખેંચાણ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. [illegible]
૧૦ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. [illegible]
[illegible]

ગયા હતા
[illegible]
[illegible] ન [illegible]

૨. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] હતી.
[illegible]
[illegible] હતાં [illegible]
[illegible]
[illegible] હતા. [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
. [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
. [illegible]

ભગવતી પાડા દોષને
સહન કરવા જેવું છે. પણ
ભલા માણસને પીડા
માં છૂટ સ્વાધ્યાયનો લ્હાવો
તો તરત કિટલી પણ
~~[illegible]~~ ઉપજાવવાનું છે.
સ્વાધ્યાયે સમજવા જેવી
તેમાં કરવાં જોઈએ
ભીડ કામકાજ મારવું
એ મને વધારે પસંદ
છે. તે ગોવાળોમાં જ
હિંદુસ્તાન છું તે હિંદુસ્તાન
ની દેવ જીવનાનું છું.
મેં કાંઈ પણ હિંદી ને
નાખું ભાષા માતે તેલ
મને મન સ્વરાજ કરાવ
સ્વરાજ છે. હિંદી ભાષા
છું હું દેવાલ નહિ: ભાષો
છું તે દેશમાં પહાડી
માટે ઉપરાંત છે ત્યાં
પાંચ વાર વરસે તે
દેશમાં રહેનારા માણસો

જો મારે માટે જાહેર
ક્રોધનો ત્યાગ [illegible]
[illegible] નહીં
કરીને [illegible] અને તેમની
[illegible]? નહીં તો
હું [illegible] પૂછું છું
કે એ તરફની [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
કરવી. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કરવાની
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છું
[illegible] આશીર્વાદ

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~

૮ ૨

હિંદસ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૮ મું

હિંદુસ્તાનની દશા

~~[illegible]~~

(વિકરાળ વિભાગ)

વા. હિંદુસ્તાનની દશા તે
નો મારે જાણવો
તેમ મને [illegible] દશાનો
ખ્યાલ આપવો
[illegible] હું
[illegible] આવડતું
નથી.

અ. દશાનો તમને માલ
ધર્મની દશાનો જ
ખ્યાલ કરવાનો
ધર્મ હિંદુસ્તાન ઉપ
કાંઈ જોર તમને
માલ પડેલ વિચારો
[illegible] તમને માલ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

બા. આપણો સંઘ ખાતરડાં જશોકે નહીં એ વિષે મને શાન્તિ છે. તમે તો બધું જે સારસ જોવામાં આવ્યું છે માન્યું છે તેની વિરુદ્ધ હુમલો શરૂ કર્યું હવે શું રહ્યું!

અ· તમારે ધીરજ રાખવી પડશે· સુધારો
તે કેવો કુધારો છે એ તો મુસીબતે માલમ પડે
તેમ છે· તબીબો તમને કહેશે કે ઘાસણીના
દરદવાળો મોતના દહાડા લગી પણ જીવવાની
આશા રાખ્યા કરે છે· ઘાસણીનો રોગ ઉપરથી
દેખાય એવી ઈજા કરતો નથી· વળી તે રોગ
માણસને ખોટી લાલી આપે છે· તેથી
રોગી વિશ્વાસે તણાયા કરે છે ને છેવટે ડુબે
છે· તેમજ સુધારાનું સમજવું· તે એક છૂપો
રોગ છે· તેનાથી ચેતજો·

વાં· ઠીક છે ત્યારે હવે રેલવે પુરાણ સંભળાવો·

અ· તમને ઉગી આવશે કે રેલવે ન હોય તો
ઈંગ્રેજોનો કાબુ હિંદુસ્તાન ઉપર છે તેટલો તો
ન જ રહે· રેલવેથી મરકી ફેલાઈ છે· જો રેલ
નહોય તો માણસો થોડાજ એક જગ્યાએથી
બીજી જગ્યાએ જશે· તેથી ચેપી રોગો આખા
દેશમાં નહીં જઈ શકે· સહેજે 'સેગરીગેશન'
સૂતક આપણે રેલવે પહેલાં પાળતા· રેલવેથી
દુકાળ વધ્યા છે· કેમકે રેલવેની સગવડતાથી
લોકો પોતાનો દાણો વેચી કાઢે છે· ત્યાં

મોંઘવારી હોય ત્યાં અનાજ ખેંચાઈ જાય છે.
લોકો બેદરકાર બને છે. ને તેથી દુકાળનું
દુઃખ વધે છે. રેલવે થી દુષ્ટતા વધે છે. ~~માણસો~~
ખરાબ માણસો પોતાનો ખરાબો ~~ફેલાવી~~
ઝપાટાથી ફેલાવી શકે છે. ~~ત્યાં જેમ~~ હિંદુસ્તાન
માં જે પવિત્ર સ્થાન હતાં તે અપવિત્ર થયા છે.
આગળ લોકો બહુ મુસીબતે તેવી જગાએ
જતા. તેવા લોકો ખરી ભાવથી ઈશ્વર
ભજવા જતા. હવે તો ધુતારાની ટોળી
માત્ર ધૂતવા જાય છે.

વાં. આ તો એક તરફી વાત તમે કરી
જેમ ખરાબ માણસો જઈ શકે તેમ સારા પણ
જઈ શકે છે એઓ કાં રેલવેનો પૂરો લાભ
નથી લેતા?

અ. સારું એ તો ગોકળગાયની જેમ ચાલે છે.
તેને તો રેલની સાથે ન જ બને. સારું કરનાર
ને સ્વાર્થ હોય નહિં. તે ઉતાવળ નહિં કરે. તે
જાણે છે કે માણસની ઉપર સારાની છાપ
પાડતાં જમાનો જોઈએ. નઠારું જ દોડી શકે છે
ઘર બાંધવું મુશ્કેલ છે. પાડવું એ સહેલ છે.

એટલે હમણાં રેલવે એ દુકાળનો ફેલાવો જ કરશે એમ ચોક્કસ સમજવા જેવું છે. તેથી દુકાળનો ફેલાવો થાય કે નહિ તે વિષે કોઈ શાસ્ત્રાર્થ મારા મનમાં ઘડીભર વહેમ પેસનારી શંકાઓ પણ રેલવેથી દુકાળ વધે છે એનો મનમાં કોતરાઈ ગયું છે તે જનાર નથી

વાં. પણ રેલવેનો મોટામાં મોટો લાભ બીજા બધા ગેરફાયદાને ભૂલાવી દે છે. રેલવે છે તો આજે હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રજાનો જુસ્સો જોવામાં આવે છે. એટલે હું તો કહું છું કે રેલવે ભલે આવી.

અ. એ તમારી ભૂલ છે. તમને ઈંગ્રેજે શીખવ્યું છે કે તમે એક પ્રજા ન હતા ને તેમાં સેંકડો વરસો જશે. એ તો વાત તદ્દન પાયા વગરની છે. જ્યારે ઈંગ્રેજ હિંદુસ્તાનમાં ન હતા ત્યારે આપણે એક પ્રજા હતા. આપણા વિચારો એક હતા. આપણી રહેણીએક હતી. ત્યારે તો તેઓએ એક રાજ્ય સ્થાપ્યું. ભેદ તો પછી તેઓએ પાડ્યા.

વાં. આ વાત વધારે સમજવી પડશે.

અ. હું જે કહું છું તે વગર વિચાર્યે નથી
કહેતો. એક પ્રજાનો અર્થ એવો નથી કે
આપણી વચ્ચે અંતર ન હતું પણ આપણા
મુખ્ય માણસો પગે પાળા કે
ગાડામાં આખા હિંદુસ્તાનમાં ફરતા.
તેઓ એકબીજાની ભાષા શીખતા ને
તેઓની વચ્ચે અંતર નહતું. જે દીર્ઘ
દર્શી પુરુષોએ સેતબંધ રામેશ્વર,
જગન્નાથ અને હરદ્વારની જાત્રા ઠરાવી
તેઓનો શો વિચાર હતો એમ તમે
માનો છો? તેઓ મૂરખ નહતા એમ તમે
કબૂલ કરશો. તેઓ જાણતા હતા કે ઈશ્વર
ભજન ઘેર બેઠાં થાય છે. તેઓએ જ
આપણને શીખવ્યું છે કે જેનું મન ચંગા
છે તેને ઘેર બેઠે ગંગા છે પણ તેઓએ
વિચાર્યું કે હિંદુસ્તાન કુદરતે એક મુલક
બનાવ્યો છે. તે એક પ્રજા હોવો જોઈએ. તેથી
તેઓએ જુદાં સ્થાનકો ઠરાવી લોકોને
એકતાનો ખ્યાલ એવી રીતે આપ્યો કે
જેવું દુનિયામાં બીજે જગ્યાએ નથી.

જો ઈંગ્રેજ એક નથી તે રસ્તા એક
આપણું હિંદી હતા એમ છીયે. માત્ર તમે
અમે જે સુધર્યા છીયે તેને મન જ
હિંદુસ્તાનમાં જૂદી જૂદી પ્રજા છીયે એમ
આભાસ આવ્યો રેલવેથી આપણે
જૂદી પ્રજા માનતા થયા ને રેલવેથી આપણે
એક પ્રજાનો ખ્યાલ પાછો લાવતા થયા છીયે
એમ માનો તો મને બાધ નથી. અફીણી
કહી શકે છે અફીણના ગેરફાયદાની
ખબર અફીણથી પડી માટે અફીણ
એ સારી વસ્તુ છે. આ બધું તમે ખૂબ
વિચારજો. તમને હજુ શંકાઓ ઉઠશે
પણ તે બધીનો નિર્ણય તમારી મેળે તમે
કરી શકશો.

વાં. તમે કહેલું હું વિચારીશ. પણ એક
સવાલનો મને ઇસ્કુજાર ઉઠે છે. તમે
મુસલમાન હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થયા તે
પહેલાના હિંદુસ્તાનની વાત કરી. પણ હવે
તો મુસલમાનની, પારસીની, ખ્રિસ્તીની
એમ મોટી સંખ્યા છે. તે એક પ્રજા હોય
નહીં. હિંદુ મુસલમાનને તો હાડવેર છે

એમ કહેવાય છે. આપણી કહેવતો
પણ તેવી છે. મીયાં ને મહાદેવને
ન બને. હિંદુ પૂર્વમાં તો મુસલમાન
પશ્ચિમમાં [illegible]. મુસલમાન હિંદુને
બુતપરસ્ત યા પૂજનાર ગણી તેનો
તિરસ્કાર કરે. હિંદુ મૂર્તિ પૂજક. મુસલ
માન મૂર્તિનું ખંડન કરનાર છે. એ હિંદુ
ગાયને પૂજે, મુસલમાન તેને મારે.
હિંદુ અહિંસક મુસલમાન હિંસક. આમ
ડગલે ~~ડગ~~ ડગલે વિરોધ છે તે ક્યાંથી
મટે ને હિંદુસ્તાન ક્યાંથી* એક થાય?

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નેહરો આપણા ગાળાના
[illegible] ના આપણો
સવાલ વિ. સ્વાધીનતાનો
દરમ્યાન ન ન કરીને
તો આપણાંને [illegible]
ઉપવાસ [illegible]
ન આપવો પડે. આપણે
[illegible] કરીને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
માણસો તે માણસો
[illegible]
ઉપાય [illegible]
માણસને અનુકૂળ
[illegible] આવ્યું
કે તેના [illegible]
માણસ. [illegible]
[illegible]
[illegible] મારી
મારી કુદરતી [illegible]
મારી [illegible]

નાણું સાચવી રાખવા ખર્ચ
કર્યું. તો એ આળસને
~~ઉચાપત કરાવ્યું~~ નારી
નજરે ચડી નાંખેલી ફરિયાદ
કે નોંધે તો આ ખાવી ફુલાવીને
ની સેવા નાના પ્રકાર
વાળી કરવી. આ રાખવા કરવા
વાનાં ઘણા ઘણાં
નો ઘણો પ્રકાર
નાણાંનો રાખ આવે
તો બધો નાણાં રાખવા
ઉપાડી રાખ્યું નહિ એટલે
પણ આ કાઢવા છે. ~~...~~
આ વિચાર જ નાણાં
ને સાચવવામાં કે
રોજ એ બધો પર
નાશિયાની સાધન છે.
નાણાં રોકવાનો ઉપયોગ
કરી બહુ દાન ભરવા છે.

બા: ખાણ્યું રખે નાણાં
ઉડાવતા રાખવાનું

આગળ સાંભળવા
આપીએ તો જ્ઞાની રહી શકે:
ઉત્તર ... દાખલ થાય
એક ધર્મ રહી શકે?

જ. હિંદુસ્તાનમાં આજે
તો ઘણા ધર્મના માણસો રહી
શકે છે ~~અ~~ તેવા કે જે તે
એક ધર્મ માનનારના.
નવા માણસો દાખલ
થાય તે ધર્મ બગાડનાર
કહેવાતા. તેઓ ધર્મની
ખબર નથી છે: એમ મારું
માનવું ~~અને~~ સમજ
મુજબ એ ધર્મ ગણાય.
તે હિંદુ ધર્મના
માણસોનો ~~સ~~ સમાવેશ
કરવાનો જ ... હોવો
જોઈએ. તેવું જ હિંદુસ્તાન
માટે કહું એમ છે: બીજી
ભાષા બોલનારા માણસ
વાળા ધર્મ છે એ તે માનવી.

૧૩/૫. એક પળ પણ
રહેનાર નહીં. એક
બીજાના પાછળની વયમાં
પડવાના નથી. જો પડેતો
ઠગાવું અને તેમાં એક
પળ ખાવાને લાયક નથી.
હિંદુ જો એમ માને કે
આખું હિંદુસ્તાન હિંદુઓ
નું જ હોય તો તે
સપનું છે. મુસલમાન
એમ માને કે તેમાં માત્ર
મુસલમાનોજ વસે તો
તેમનું સપનું સાચું
પણ હિંદુમુસલમાનો
પારસી ખ્રીસ્તી જો
તે સૌને ભુલાવે કરી
વસ્તાઈ તો એકબીજા
એક બીજી છે. તો ભુલાવીશું
જાઈ એ અને તેઓ
એકબીજાના સ્વાર્થને
ખાતર પણ એક થઈ
રહેવું પડશે.

કુની નાના કોઈ પણ
ભાગમાં એક પ્રકાર
ના ધર્મ એક. ધર્મ એ
ધર્માન્ધતા. હિંદુસ્તા
દવા નાખે:

વાં. પણ દારૂવરતું ?

આ. દારૂવરે ' એ ભ
કુળને શાપ છે અનુ વા.
ગમાં હિંદુ મુસલમાની
લડતા જોઈએ તો
વાનો પણ કરતા. (
ના કુમારના બંધુ
ઓને પણ દારૂવરે.
વધી એવું ખાદ વા
કે ઈશ્વર સાચા પ
આપણે પડતા બંદ
પણ બોલે છતું
રહો. હિંદુ મુસલમા
રાજાની નીચે આ
મુસલમાન હિંદુ

ગીરધરદેના આશ્રમમાં છું.
અને વલણને પાળવુંવા
માટે પણ પડ્યું કેટલાંક
ફેરફાર કર્યો તે દાખલો
નથી. તેટલી જ એક
બીજા ખુલાસો પણ
નહિં થાય તો એકલો
પાળવાની ટેક પણ નહિં
મૂકું. તેના જાણે કે સંપાને
રહેવાનો કરાર કર્યા.
કામ માટે પાછા ઊભો
રહું કરાવ્યો.
આ વાત મારે મહાદેવને
નહિં મળે એ દેવન
પણ ઉપર પડાવ્યો
સાધન. કે તેથી દેવનાં
રહેલા મારે છે તે ઉઠાવવા
કામ કરવું. આ પણ
દેવતાની પુનાંરોગ
પણ માટેનાં વા કરવા
કે જેણે હિંદુ ઉદ્યોગના
ઉદ્યોગોને ઉઠાવતા.

આપણામાં એકલ
ખામી છે. શું ધર્મ
ના ફરકને [illegible]
વર [illegible] ગામમાં શું બનતો
હિંદુ તે જુદા ધર્મ તે
નો એક [illegible]
પરદેશ વાળા જુદા
જુદા રસ્તા છે. આપણે
બધાને નાગા [illegible]
[illegible] તેમાં [illegible]
[illegible] કુટુંબ
વધી આવી કહેવતો
[illegible] આપણી પણ
રહેલી છે. તેમ કાંઈ એમ
નહિ કહે કે તેઓ એક
બનતા નથી. બે દાખલા
[illegible] પરસ્પર [illegible]
[illegible] છે. છતાં
તેઓ [illegible]
[illegible] આપણે [illegible]
[illegible] તેમાં
આપણા [illegible]

[illegible]

જેમ ઉત્તમ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
છે. જેમ જેમ [illegible]
[illegible] તેમ તેમ
આપણે [illegible]
આપણને પસંદ પડે
[illegible]
[illegible]
[illegible] આપણે [illegible]
[illegible]
[illegible] માટે આપણે
[illegible]
ન કરીએ.

તા. [illegible]
[illegible]
કરો

એમ હું પારેવાઓને પુ
અમેરિકે ? માન આપું છું.
બાપુ અને હિંદુસ્તાનની
[illegible] છે કેમ
તેની પણ ઉંચી હિંદુસ્તા
ને બહેનીનો ઉદ્ધાર છે?
સત્યાગ્રહી છે. ચાહું કે તેઓ
બાપુ અને ઉપવાસમાં
[illegible] તે ઉપવાસીમાં
તેણે ઉદારતાથી [illegible]
પણ [illegible]
પરંતુ મેં બાપુને
પૂછ્યું કે [illegible]
પણ પૂછ્યું છે. તેમ [illegible]
ઉપવાસી [illegible]
પણ [illegible]
[illegible] હિંદુસ્તાન તે
ઉપવાસી છે. [illegible]
[illegible]

ઈશ્વરનામનો તેમ
આત્માનો રોગ ન ટળે.
એટલે મારા વિચાર
પ્રમાણે તો હું કહું છું કે
આત્માની શુદ્ધિ કરવાનો
ઉપાય સહેલ છે કેમકે
માણસ ઈશ્વરનામ જાણી
પ્રીતે રામ જપવાને હેતુ
તેને હૃદયે ધારણ કરે તો
ઉપાય થાય તે માનવું.
જો તે ન રહ્યું તો માટે
આત્માને ભરી રહેલ.
કે નહિ તે માણસ પ્રભુ
ની વાત નથી. મને
તો આત્માની ઉપર
આવીને રહ્યા પછી
રામનામ માટે મારે
પાછું રહ્યું પડ્યું છે
ઈશ્વરનામનો પ્રભાવ
જોયો નહિ. એવા ધાર્મિક
કામ હશે જેઓ નઈ નો
માન્યું છું

હુંતો અનેકાનેક રોજ
વરસો જોઉં છું. આદિરૂં તો
ઉપાય નથી. પણ ફક્ત
કરશો. જોઉં છું કે જો રોજ
તો તે પણ ઇષ્ટ છે.
જોઉં છું ન થોડા તો
તે જે દાન ન થાય. તે
કદાપિ નહિ ગણાય.
કંઈ પણ ન જાણે તે બાપુ
કશું નહિ કહેવાય છે. આપણે
આપણે રક્ષા કરી જેવું
ગાંધનાં પ ઇ વખતે. મારો
આખા પાન ભોગે રોગ
પ્રમાદથી સ્વભાવ
તે ગાંધી પ્રમાદથી
સ્વભાવ વાળવો જોઈએ.
તેની સ્વભાવ થી ઘટે
આપણે ગાંધીજી,
પણ સંઘરાજ છે. જ્યારે
ગાંધીની રક્ષા કરવાનું
મહત્વ જ્યારે તેની
સ્વભાવની વાર્તા પડી.

[illegible]

મારા ભાઈ

...ને મારા દોસ્તો

...ો માટે શું કરવું? તેમો

...રે મારવાડી તેમો

...જો પડશે તો તેમો

...જો પડશે એમ ન માને

...ાત ની ~~માટે~~ બ્રાહ્મણ

...ાના ભાઈને પણ

...જો પડશે:

...ભાઈને હિન્દુ દયાને

...માને છે હિંદુ ધર્મ

...ની રીતોમાં ફરક છે?

...ાઈની પત્ની ને

...રીતમાં હિંદુ માટે ઘી

...હિંદુને રીતો કરાવનારાઓ

...ની જાડે પત્ની હતા

...પણ [illegible] માનતા.

...[illegible] વાતમાં હિંદુ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] છું!
[illegible]
[illegible] લખ્યું
નથી. [illegible]
[illegible] છે. તેઓ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કરવાનું.
[illegible]
[illegible] છું.
[illegible]
[illegible] છું! [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ત્યાળી નાટકનો આવું
ટેમ જે ઈજુવાત હોમતા
નાહીં ડ્ય ઉકેલ છું ન થી
આ ાઉ ત્યાગ બીજાને
ચેતુકિંસાજને મળ્યા
આકિંસાકથી તેમ નવાને
ચંમાના ગદન આવૃત્તિક
મળ્યા છે.
આમ મનાવાવ્યાં
રમાદ્ય હાથ વગેરેક
ક્ષા સ્વીકાર ભિખારી
ખ આ પાસ્યા છે આવું
દેખું તે પૂરું જે આવે
કચુ છે ઉજાને ઈશ્વરો
તો ખવાની ટેવ રહી
દરેક પ્રાણીના હિત
ચિંતાનો આલવવાના
કામ રખે. મારેરું
નથી ઊાસ ધનાઉં
થતાં ઉપરે ખર્ચેલી
હિંદુ સ્વભાવ
તેંડું ઈંડ્ય અમલતરીરું

પરગાનાં લોક પાસે
વગાડે છે રાખણા
મન ઉપર તેની
પાલણી પરાણે છે.
ઠાપણે ગાઢ્યાં હતાં
તેણું મારી પત્ની પ-
વીરનો સારું ત્યા
ગમ્યા નાગાને તે
ગાંધી એ છેડે ઉતાર-
કાદીનાં ધાવાસ્કેડ
વળગાડી એ રિઠું
નાન દો. ગણાવ
ગમનાનાં ખાંડાસું છે
કે તેવી હાઈ ઉતારના
તે કુલ ડ઼ગ્યા પણ
ના. ૨૬. ઉતાર ઠાકોરનાં
કાળુંગાંડાં વાત નગરમાં
સાથ્યા નહિ પરંતુ
ર ચાવે તેમણે નાર
તેનાં માગવાળાં
નિરખ્યાર કરવાં, કુગાયે
તે નાખેરવાન ઘાસ.

મારે ઉણ માનવીઓ
કરવાં ટે મને ઉશ્કેરનાર
રહું છું ને ઉશ્કેરનારને
તે હિં કરવા દોરવતો
હું શું કરવા જાતો હતો? હવાં.
મારા હાથ ઉઠાવનારાએ
હાથ. બાકી વાતમાં સહુ
પાન પાનાંના ખાએં
હું સહ્યું પરાણે તો
લાજતી રહે ને ગાળો
ઉઘાડો ને ચમત્કાર
પહુંચાડે માનો ઉપર
હું નારુંપું ન રહેવાનું.

ના એ સમજે બાબો હોને
બાનવા દરેક રહી?

મ સા કરવાની બોઇલ
મા બહેન રહે. એ સવાલ
જેઆપણી ઉલકાઈ બતાવે છે. જેભાઈને બના
કરું હોય તો ઘરમાં કોણ લોગ પાડી શકે છે.
ને તેઓ વચ્ચે ત્યાંજે માણસ લડત કરાવી

રહે તો તે ભાઈઓને આપણે કાયમ હૈયાના કહીશું. તેમજ જો આપણે - હિંદુ મુસલમાન - કાયમ હૈયાના હોઈશું તો તેમાં ઈંગ્રેજનો કંઈ કહેવાપણું નહિ રહે. કાચો ઘડો એ કાંકરેથી નહીં તો બીજેથી ફૂટશે. તેને બચાવવાનો રસ્તો ઘડાને કાંકરાથી દૂર રાખવો એ નથી પણ તેને પાકો કરવો કે જેથી કાંકરાનો ભય ન રહે. તેમજ આપણે પાકા હૈયાના થવાનું છે. વળી બેમાંથી એક પાકા હૈયાના હોઈશું તોપણ ત્રીજો ફાવી શકે તેમ નથી. આ કામ હિંદુથી સહેલમાં બની શકે તેમ છે. તેની સંખ્યા મોટી છે. તેઓ વધારે ભણેલા છે એમ માનો છો તો પછી તેઓ પાકું હૈયું રાખી શકે છે.

બંને કોમ વચ્ચે અવિશ્વાસ છે. તેથી મુસલમાન લૉર્ડ મોરલીની પાસેથી વેગળા હક માગે છે. એમાં હિંદુ શું કામ સામે થાય? જો હિંદુ સામે ન થાય તો ઈંગ્રેજ ચમકે, મુસલમાન ધીમે ધીમે વિશ્વાસ કરે અને ભાઈચારો વધે. આપણી તકરાર તેઓની પાસે લઈ જતાં આપણે

રાખવાનું જોઈએ. હિંદુ
ભાઈ કરતાં કંઈ
બોલવાનું નથી એ તદ્દન
વાજબી નથી. વિચાર
કરી લખજો.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કરવું જોઈએ
નથી.

કે [illegible]
[illegible]
[illegible]
નહિ: [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નહિ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
અખાડામાં આવે, પહેલાં
વાદ સાંભળવાનું [illegible]
[illegible] કરવા
પડશે. પણ આપણે નથી
વધારે પણ ~~[illegible]~~ [illegible]
૧ [illegible]
ની બાદશાહી માં નહિ
[illegible]
[illegible]
માંથી દૂર. [illegible]
[illegible]
[illegible]
તે [illegible]
[illegible]
[illegible]
રહેશે. તેમાં [illegible]
[illegible] ૧

૧૧૮

ચિ. ઈશ્વરલાલ

મુકામ [illegible] ૧૧૪

ચિ. કુસુમબહેન [illegible]

વડોદરા - [illegible]

ભાઈ. તમે તો કહો છો કે
બે વખત પછી ત્યારે તેવો
અભ્યાસ પણ ન કરાયવો.
આપણો તમે ભણવાનાં
કહ્યાં

આ. આવ બ કહે કે બીજુ
વિશ્વાસ આપો. તમાર
બરાબ છે. અને તમારી
ચાંદાની સ ઓપણ ને
વડોદરા: [illegible] ની ઓફ
ભાણ કરાવશે. મારી
મન આપ્યા છે વડીલ
ચિ. કુસુમાન ને [illegible] નામ
પ્રેમાળ ભૂલને તેમાંયે
ચિ. [illegible] ના
વડીલ [illegible] તેમાંયે

ચિ. પ્રેમ સત્તા બહેનોજી:

આજ વાં. ચાર વાગે વહેલો
ઊઠવાં મહેનત છે. સૌ પહેલું
રોજ ના કરવાનાં ભાવતીનો પ્રશ્ન
વિચાર્યો. તેના ઉકેલ ચાલતો
જેવાં નાનાનો મારફત જવાબ
તેણે તેમાં ઉમેરી લોકો
જ માત્ર ઉકેલ કરવા? તેણે
તેના દાદ ઉકેલ કર્યા હતા
ગુણ તો મરજી જ માતમાં
મારે ઉકેલો તે જ ચાલુ છે
પણ તે તેમાંથી સાઠે જણ
રાખી તો નહીં તો પણ. ~~આવવું~~
ઉપરાંત કે એમાં ત્યાં
ઝઘડો કરીશ. ઠા. તે
વહીવટ થવાની તો છે તે
તેમજ તેની મહેનત
તેમાં કામ મારે છે ચાર
વર્ષની ત્યાં ઉચાપતો અને
આજના ગાળામાં કર્યો
જાહેર બાબ છે. એનો

તમારે હાથ લખ્યું લખેલું
એટલે તમે કાગળ તેમ
જોડણીની ભૂલો ઘણી
જેવું ગણાય છે

આ તમે માગ્યો છે. તેમ
એક વખતનું પણ માગતો-
વકીલોને ફાળો હારો કે દિલ
સાચું તથા કર્યું. એમ
મારે તમને તથા
જણાવ્યું. મોતીલાલ
નહેરુને મળ્યો છું.
તેમણે ગોખલેજીને મદદ
કરી. એવા ભાગ બજાવનાર
પંજાબના વકીલોને
કંઈક કર્યું તે પણ માન્ય
રાખીએ. એ વકીલો પણ
માગણી કરે ત્યારે માગણી
તેમની કંઈક રાખીએ
[illegible] જ છે. પણ બીજા
દાખલામાં વકીલોની
સાથે માગણી તો

ભેળામાં આવતું તે
તે સ્વાભાવિક છે એ જાતની
વાતોની છે નહિ? ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ છે. મારે તો
તમને ઓછું જ જણાવવાનું
થયું. તેઓનો ધંધો તેઓને
~~[illegible]~~ અનીતિ શીખવનારો
છે. તેઓ ખરી લાલચમાં
પડે છે. તેમાંથી ઉગરનારા
થોડા જ છે.
હિંદુ મુસલમાન
લડ્યા છે. તેઓને ત્રાહિત
માણસ કહે કે તમે
ભૂલી જાઓ. બેઉનો
વાંક હશે. હવે બંને
સંપીને રહેજો. તેઓ
વકીલની પાસે જાય.
વકીલનો ધરમ થઈ
પડે કે તેણે અસીલનો
પક્ષ ખેંચવો. અસીલને
ખ્યાલમાં ન હોય તેવી
દલીલો અસીલના પક્ષની

[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].

[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]. [illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible].
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ની જાત છે. નહિ કે તે
નાંખ તેમને કંઈ ના
ઉપાસના : તેઓના
દયાળ દાખવે છે તે આપણા
માટે જ ગાદીએ બાળકોને
વખત છે તે તેમનું વારુ
શુભ કામ છે. જે ધંધાને
સેવા ઘણાને ર ઘોઈ.
કે. તેમાંય બાળકોને
કંઈ કરવું ઉત્તમ નથી.
ઘણીવાર જે રચતું બાળકો
છે. [illegible] રાખવું બાળકો
એવા શાળામાં જાળવવાને
બાળક ઘણીવાર છે.
જો બાળક દીકરા છે
ઓળખ [illegible] દિવસમાં પાછ
તે બતાવે છે. ઘણીવાર
એ બાબત સમજાય
ધંધામાં બ [illegible]
કદાચ [illegible] છે
કામ [illegible] છે. તેમ
બાબત [illegible] તેમાં

ડૉ. દે. ધ. નાથભાઈની:
પ્રકરણ શું કાનજી
ચ્મો પણ નહોતા ઉદ્દેશ
ડૉ. ધ. ને નાથભાઈની
ઉપર ઝાળ બેસાડવા
અનુકંપાએ કરે છે
ના ખોટું સાહિત્યનાં
ઉત્તમ વિચારો
ઉપર નથી?
મજૂરનાં કરતાં તેઓ
શાસ્ત્રજ્ઞ વધારે કાંઈ
નાખ્યું? તેઓ તેમની મહેનત
મજૂર કરતાં વધારે
શાસ્ત્રજ્ઞ છે! મજૂર
કરતાં તેઓ ઓછું
શું વધારે નાખ્યું
ઓછું કરવાને કંઈ
વધારે પૈસા લેવાનો
હક શો ખરો? જો પૈસાની
ખાતર નહિ કશું તો
પછી તે ખાતર કંઈ મજાનું
સાચા તેમાં ઝાઝા

જે ગુજરાતે [illegible] નરસિં
હ, દયારામ, નર્મદને
ઉત્પન્ન કર્યા છે.
[illegible]

~~[illegible]~~

[illegible]

કુદરતના નિયમોનો હાથે
ઘડેલું છે પણ
ઈશ્વરે દરવાજા
આપણાં જ્ઞાન મેળવવા
આપણી બધી શક્તિ ઉપરાંત
તમને જ્ઞાન આપ્યું છે પણ
એ હાથમાંના નિમિત્તો
પણ એ રાખવા મળવા
કોડૂતા? એ હાથના
ઘણું જ ભાગોના સાથે
સંતોષ નથી હતી. તેને
પોતાની સત્તા ભોગવવી
છે તે એ હાથના નીચે
ભાગોની પહેલાં રહેવું ભાગું
પરંતુ પહેલા પણ બીજા
એ બીજાં માણસ પોતાની
સત્તા નથી ભોગવતી હતી.
પણ ખરે માણસો
ત્યારે પોતાને હાથે
માણસોને દુઃખો આપવા
તો કરવાને પંપાળીને
નિકળે તેવા ત્યારે માટે

૨૬ ના. માણસનો
સાધ નમારે જાણના
ભજના- સાડે બાબને
હકીકત નથુ તેમજગાયલ
ગયેલાઉં. શું રચે ભોગનો
નાશના નાશોરૂપ નો
ધનાયે મારે તો × સ્મૃતિ
એ ગાયબ થયું છે? ~~નાશનાં~~
કોઈ કરી કઈક રોકે અમારે
જોવો નાશન ~~(શ)ગગ~~
ઝરાવ સામે જ્યારે તે
બદલે રોપ છે. કેમ
બધું છે ખેતો બનો
પડી ગયેલ બનો છે. સાધારણ?
ભૂખ પણાનો નાશ
ન જ પડ્યો ધરે ભોગો
નાશન સાધણાં ધોરણ
ન જ વર્ષો. સાધણો
જીવન ઘડકરશે.
તેવાને સારવા
રાખો પે. દફતરનો
સાથીને બનાવવાની

છેડે પંડ્યાજીએ મે શાકાહારો
ની ખારેકનો ખાખરો
ઉપર દાળ ભાત ખવડાવ
નો નાસ્તાનો
ખાખરો વડીલ ના ૨૫ઘ
નાસ્તાની ના ન ફાડે.
પંડ્યાજી લડવ ૨ ત,
પંડ્યાજીના વડીલ દત,
પંડ્યાજીના ૨૦ ખારેકતા
પંડ્યાજી મારા પંડ્યા
ઉપરના રાખી કરવ. રોડી
લડવ નો રીંદી વડીલ
ઓળ ના ન બાળીધતું.
વડીલાંડેન ક્ષમા, નાસ્તાં
ફેરો દીધા વળી ફરતી
ખોળ્યું નો ત્યમ કાળ
મારે તો નાસ્તા ખોળાવ
ત્યાર કર્યા તમને ખો
ધીંધા નહિ છુટશે. પંડ્યા
સનાતની ખેડે રહ્યા
ખાવી તેનાતો ખારાક
ખ. નાસ્તાદાતાની ખાવી

વકીલાત છે. જો વકીલો
વકીલાત છોડી દે ને
તે ધંધો વેશ્યાના જેવો
નીચ ગણે તો અંગ્રેજી
રાજ એક દિવસમાં
પડી ભાંગે. વકીલોએ
હિંદી પ્રજા ઉપર
~~[illegible]~~ આરોપ
મૂકાવ્યો છે કે આપણે
કજીઆ પસંદ છીએ
ને કોરટકચેરી રૂપી
~~[illegible]~~ રૂપી પાણીમાં
માછલાં છીએ.

વકીલ ~~[illegible]~~ ને લાગુ
શબ્દો હું વાપરું છું
તેજ શબ્દો ન્યાયાધીશને
લાગુ પડે છે. તે બન્ને
માસીઆઈ ભાઈ છે
ને એકબીજાને
આપનારા થાય છે

૨૩૧

હિંદસ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૨મું

હિંદુસ્તાનની દશા -

- ડાક્ટર -

૧. વકીલનું તો સમજમાં [illegible]
તેઓએ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. તેઓએ
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

કર્યું છું.
ડાક્ટરને મિજાજ
[illegible] કરવું નારી છે
તેમ મને પણ રહેતો.
એવું લખાણ આવતો હતો
કે અમારે માંધાં તો
દુનિયા થવાનો ઈરાદો
દાબેલો રાતે દાક્તર
છે માટે ડોકટરી
ઇલાજ કરવી એ નકામું
છે. હવે તો મારે
[illegible] માંડ ગાયપણાનાં
[illegible] દવાનો ધંધો ચાલ
[illegible] નાં [illegible] લાભ
[illegible] એવું રહે મને
[illegible] લાગ્યું છે તે હું
[illegible] વિચાર [illegible]
[illegible] [illegible] છું.
[illegible] ડાક્ટરો
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

પણ બાપની નથી. ગો-
ભાઈદીકાને જાણવા-
ને શું થશે તેની
દવા- તેણે તેના દાદા-
ડું ય મારી દશી મારી
ઓછે તેને [illegible]
હશે- [illegible]
[illegible] પણ [illegible]
ને પણ ફેરફાર છે.
[illegible] પાછળને
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે.

રાજકોટીમાં ગાડીનાન.
હું બધું ન્યું. મને સાંભળી
ર્ભાણ. હું દાકન ર પાસે
નહિ તે મને ગમ્યું ખાધે
હું રાખો માહિ પાછો
બરાબર ખાહિ તે પાછો
ગમ્યું નહિ. રામાનુજ
બાબુ તે બાબુ જો
હું ગમ્યું નહોતો સાંભળી
નો જળ નહોતા પતરા
કરી પાછો ફરી ઉપરાંત
ન જન્મતા. આડતરપમાં
રાખતે. તેણે મને ફરી
ઉપરાંત ભાગમાં ખરી
કરી. તેના ~~મને ખબર~~ મને
કારીગરી રાખીને તાજો
ખબર મને મને નબળું
લાગ્યું. રામ સ્મરણ
જેટલી મારી સ્થિતિ
રાખી માનું મારાંમાંથી
ઉપરથી બચાવી શકાય
નહિ બની શકું.

ને વિષય કર્યો. હું
માં ઠીક પડશે. મને ઠ
દવા ચાલી. હું તાર
જાણે. હું ઠીક વિષા
લખિ' ઠીક ૩ વાગ્યા
દાખલ ઠ પંડ્યે લખા
ની ફુરસ ન મળી તું કા
રણ. મને મન ઠ
ખાય. તેથી જો તે વિ
મે જે ઉમા જાણ.
જે ચીજો નાખતો જો
માથાની ભૂંડી ને વ
મારામાં ઠીક દેખાઉં
વગર ચાલ્યું કર
ને જેને વિશે ઠા
કરે છે.

~~દપકાને~~ ઇં ... પૂર
દાખલાને ઠઠ વાયુ
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જવા ઉપર આધાર
કરે છે. આવું રાજ
પાછા હિંદમાં ડોકિયું ન કરે.
[illegible] ઉપરાંત નાના,
મોટી [illegible] પાછી રહેવી [illegible]
કરીએ કે નાના ભાગ [illegible]
[illegible] તેને [illegible] નાના
[illegible] નાના [illegible]
નથી.
દાક્તરો [illegible]
[illegible] કરે છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] નાના ને ~~[illegible]~~
[illegible] નથી. [illegible]
[illegible] કરી
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
વાત છે?

એનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણાં માણસો નામર્દ બન્યાં છે આવી સ્થિતિમાં આપણે લોકસેવા કરવાને લાયક નથી રહેતા અને આપણે શરીરહીન તથા બુદ્ધિહીન થતા જઈએ છીએ. અંગ્રેજી કે યુરોપી દાક્તરી શીખવી તે માત્ર ગુલામીની ગાંઠ મજબૂત કરવાને ખાતર છે.

આપણે દાક્તર કેમ થઈએ છીએ એ પણ વિચારવાનું છે. તેનું ખરું કારણ તો આબરૂદાર અને પૈસો કમાવાનો ધંધો ~~કરવ~~ કરવાનું છે. પરોપકારની વાત નથી. તે ધંધામાં પરોપકાર નથી એનો હું બતાવી ગયો. તેથી લોકોને નુકસાન છે. દાક્તરો માત્ર આડંબરથી લોકોની પાસેથી મોટી ફી લે છે અને તેઓની એક પૈસાની કિંમતની હોય છે તેના તેઓ રૂપિયા લે છે. લોકો વિશ્વાસમાં ને સારા થવાની આશામાં ઠગાય છે. આમ જ છે તો ભલાઈનો ડોળ ઘાલનાર કરતાં, ઉઘાડા ઠગ વૈદ તે સારા

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૩મું

ખરો સુધારો શું?

મે રેલવેને બાતલ કરી, વકીલને વખોડયા,
ને દબાવી દીધા. સંચાકામ માત્ર
નુકસાનકારક ગણશો એમ હું જોઈ રહ્યો છું.
ુધારો તે કોને ગણાવો?

એ સવાલનો જવાબ મુશ્કેલ નથી
હું છું કે જે સુધારો હિંદુસ્તાને બતાવ્યો છે
નીયામાં કોઈ પહોંચી શકે તેમ નથી.
જ આપણા વડવાઓએ રોપ્યાં છે
બરોબરી કરી શકે તેવું કંઈ જોવામાં
નથી રોમ ધુળધાણી થઈ ગયું ગ્રીસ
ન જ રહ્યું ફેરોની બાદશાહી
ગઈ. જાપાન પશ્ચિમના પંજામાં
: ચીનનું કંઈ કહેવાય નહિં પણ પડયું
નું તોપણ હિંદુસ્તાન હજુ તો તળીએ
રહે.
ોમના લોકો જે રોમ અને ગ્રીસ
તે લોકોનાં પુસ્તકોમાંથી યુ.રિ.પ છે

તેઓની ભૂલો પોતે નહીં કરે એવું ગુમાન કરે છે. આવી તેઓની કંગાળ સ્થિતિ છે. ત્યારે હિંદ અચલીત છે. એજ તેનું ભૂષણ છે. હિંદની સામે આરોપ મુકાય છે કે તે એવું જંગલી એવું અજ્ઞાન છે કે તેઓની પાસે કંઈ ફેરફાર કરાવી શકાતા નથી. એ આરોપ એ આપણો ગુણ છે દોષ નથી. અનુભવે જે આપણને ઠીક લાગ્યું છે તે આપણે કેમ ફેરવીએ? ઘણા અક્કલ દેનારા આવજાવ કર્યા કરે છે ત્યારે હિંદ અડગ રહે છે. આ તેની ખૂબી છે. આ તેનું લંગર છે.

સુધારો ~~એવું~~ એ વર્તન છે કે જેથી માણસ ~~પોતાની~~ પોતાની ફરજ બજાવે. ફરજ બજાવવી તે નીતિ પાળવી એ છે. નીતિ પાળવી એ આપણા મનને તથા આપણી ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી એ છે. એમ કરતાં આપણે આપણને ઓળખીએ છીએ. એજ સુ એટલે સારો ધારો છે. તેથી જે વિરુદ્ધ તે કુધારો છે.

ઘણા અંગ્રેજ લેખકો લખી ગયા છે કે ઉપરની વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનને કંઈજ શીખવાનું નથી રહેતું

આ વાત બરોબર છે. એમાંથું જ જોયું કે માણસની વૃત્તિઓ ચંચળ છે. તેનું મન ફાંફાં માર્યા કરે છે. [illegible]

[illegible]

તેમણે તેણે [illegible]
વાસના છોડી. હમણાં
બરાબર પહેલાં જે હું
હતું તેવો [illegible] મળ્યું.
હમણાં [illegible] બરાબર પહેલાં [illegible]
[illegible] હું પડતાં હતાં
તેમ [illegible] હું ન [illegible].
હમણાં તો ૧ પહેલાંની
[illegible]
[illegible]. [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. તેમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નહતું [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

બનશે ને પોતાની
નીતિ તજશે. તેઓએ
વિચાર કરી કહ્યું કે
જે આપણે હાથપગે
બને તે જ કરવું. તેમ
હાથપગ વાપરવામાં
ખરું સુખ છે. તેમાં જ
તંદુરસ્તી છે.
તેઓએ વિચાર્યું કે
મોટાં શહેરો સ્થાપવાં તે
નકામી ભાંજગડ છે. તેમાં
લોકો સુખી નહીં થાય. તેમાં ધુતારાની
ટોળીઓ અને વેશ્યાની ગલીઓ જાગશે
ગરીબ માણસો લૂંટાશે. તેથી તેઓએ નાનાં
ગામડાંથી સંતોષ રાખ્યો.
તેઓએ જોયું કે રાજાઓ અને તેઓની
તલવાર કરતાં નીતિ બળ વધારે
છે તેથી તેઓએ રાજાને નીતિવાન
પુરુષો — ઋષિઓ અને ફકીરો — ના
કરતાં ઉતરતા ગણ્યા.
એવું જે પ્રજાનું બંધારણ છે તે પ્રજા
બીજાને શીખવવા લાયક છે તે બીજાનો

પાસેથી તે તો ઓછાં લાયક નથી.

આપણામાં અદાલતો હતી, વકીલો હતા, તબીબો હતા. પણ તે બધા રીતસર નિયમમાં હતા. સહુ જાણતું હતું કે એ ધંધા કંઈ ભારી નહોતા. વળી વકીલો, તબીબો વિ લોકોમાં લૂંટ નહિ ચલાવતાં એઓ તો લોકોના આશ્રિત હતા. લોકોના ઉપરી થઈ ન રહેતા. ઈન્સાફ તો ઠીક ઠીક થતો. અદાલતે ન જવું એ લોકોની નેમ હતી. તેઓને ભમાવવાને સ્વાર્થી માણસો ન હતા. આટલો સડો પણ માત્ર રાજા રજવાડાની આસપાસમાં! હતો. આમનાં તેથી નિરાળી પોતાના ખેતરનું ધણીપણું કરતી. તેઓની આગળ ખરૂં સ્વરાજ હતું.

અને જ્યાં ચાંડાળ સુધારો નથી પહોંચ્યો તેવું જ હિંદુસ્તાન હજુ એ છે. તેને તમારા નવા ઢોંગોની [illegible]વાત કરશો તો હસી કહાડશે. તેઓ ઉપર ઈંગ્રેજ રાજ્ય કરતા નથી તમે રાજ્ય કરવાના નથી

જે લોકોને નામે આપણે વાત કરીએ
છીએ તેને આપણે ઓળખતા નથી
તેઓ આપણને નથી ઓળખતા
તમને એવાને જેને દેશ દાઝ છે તેને
મારી સલાહ છે કે તમારે મુલકમાં જ્યાં
રેલવો રેલન થી ફરી વળી લેવું.
ગાડામાં છ મહીના ફરવું ને પછી
દેશની દાઝ લાવવી. પછી સ્વરાજની
વાત કરવી.

હવે તમે જોયું કે હું શું ખરો
સુધારો હું ગણું છું
ઉપર મેં ચિતાર આપ્યો છે
તે હિંદુસ્તાન જ્યાં હોય ત્યાં જે
માણસ ફેરફાર કરશે તેને હું દુશ્મન
જાણવો. તે નર પાપી છે.

વા. તમે જે કહ્યું તેવું જ હિંદુસ્તાન
હોય તો તો ઠીક. પણ જે દેશમાં હજારો
બાળ વિધવા છે, જે દેશમાં બે વરસની
બાળકીનાં લગ્ન થાય છે, જે દેશમાં
બાર વરસે છોકરા છોકરી ઘરસંસાર
ચલાવે છે જે દેશમાં સ્ત્રી એક કરતાં

તરીકે વ્યભિચાર કરે છે, જે દેશમાં નિયોગ
નો ચાલ છે, જે દેશમાં ધર્મને નામે
કુમારિકાઓ વેશ્યા બને છે, જે દેશમાં
ધર્મને નામે પાડા બકરાંઓનો વધ
થાય છે તે દેશ પણ હિંદુસ્તાન છે.
તો પણ તમે કહો તે સુધારાનું લક્ષણ
છે કે?

અ. તમે ભૂલો છો. તમે જે ખામીઓ
બતાવી તે ખામી છે. તેને કોઈ
સુધારો નથી કહેતું. તે ખામીઓ
સુધારા છતાં રહેલી છે. તે દૂર
કરવા હમેશાં પ્રયત્ન થયાં છે ને થયાં
કરશે. આ પ્રજામાં જે નવો જુસ્સો આવ્યો છે
તેને આપણે તે ખામીઓ દૂર કરવા
વાપરી શકીએ છીએ.

મેં તમને જે આધુનિક
સુધારાની નિશાની કહી ને તે સુધારા
ના હિમાયતીઓ પોતે બતાવે છે. મેં
જે હિંદનો સુધારો વર્ણવ્યો તે તેના
હિમાયતીઓ વર્ણવે છે.

કોઈ પણ દેશમાં કોઈ પણ સુધારા

નીચે બધા માણસો સંપૂર્ણતા નથી પામ્યા. હિંદી સુધારાનું વલણ નીતિ દૃઢ કરવા તરફ છે. પશ્ચિમના સુધારાનું વલણ અનીતિ દૃઢ કરવા તરફ છે તેથી તેને કુધારો કહ્યો. પશ્ચિમનો સુધારો નિરીશ્વરી છે, હિંદ સુધારો સઈશ્વરી છે.

આમ સમજી હિંદના હિતેચ્છુએ હિંદી સુધારાને જેમ બાળક માને વળગી રહે છે તેમ વળગી રહેવું ઘટે છે.

૧૫૮

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૪ મું.

હિંદ કેમ છુટે?

વાં—સુધારાવિશે તમારા વિચાર સમજ્યો
તમારા કહેવા ઉપર ધ્યાન દેવું પડશે
એકદમ બધું ગ્રહણ કરાય એમ તમે
નહીં માનો એવી આશા પણ નહીં રાખતા
હો. હવે તમારા આવા વિચાર પ્રમાણે
હિંદને છુટવાનો શો ઉપાય તમે ધારો છો?

અ—મારા વિચાર એકદમ સહુ કબુલ કરે
એવું હું ધારતો જ નથી. તમારા જેવા માણસો
જે મારા વિચાર જાણવા માગે તેને મારે
જણાવવા એ જ મારું કર્તવ્ય છે. પછી તે
વિચારો તેઓને પસંદ પડે કે નહીં તે તો કાળે
કરીને જ જણાશે

હિંદને છુટવાના ઉપાય તો ખરું જોતાં
આપણે જોઈ ગયા. છતાં તે બીજે રૂપે
જોયા. હવે આપણે તેના સ્વરૂપે તપાસીએ.

જે કારણથી દરદી માંદો પડ્યો હોય
તે કારણ દૂર કરે તો જ દરદી સાજો થાય

એ જગત્ પ્રસિદ્ધ વાત છે. તેમજ
જે કારણોથી હિંદ ગુલામીમાં આવી તે
કારણો દૂર થાય તો તે બંધનમુક્ત થાય

વાં. હિંદનો સુધારો તમે ગણો છો તેમ
સર્વોત્તમ છે તો પછી તે કેમ ગુલામી
માં આવી?

અ. સુધારો તો મેં કહ્યો તેવોજ છે
પણ એમ જોવામાં આવે છે કે
બધા સુધારાની ઉપર આફતો
આવ્યા કરે છે. જે સુધારો અચળ
છે આફતને છેવટે દૂર કરે છે. હિંદના
બાળકોમાં ક્યાશ હતી તેથી તે સુધારો
ઘેરાયો- પણ ઘેરામાંથી છુટવાની તેની
તાકદ છે એ તેનું ગૌરવ બતાવે છે.
વળી કંઈ આખી હિંદ તેમાં ઘેરાયેલી
નથી. જેઓ પશ્ચિમની કેળવણી
પામ્યા છે ને તેના પાશમાં આવ્યા છે
તેજ ગુલામીમાં ઘેરાયા છે. આપણે
જગતને આપણા દમડીના માપથી
માપીએ છીએ. જો આપણે ગુલામ હોઈએ

નો આપણે જીવડાઓનો
તેનું સ્થાન ઉંચે ભાગે
આપણે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
આપણે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

૧૫૨

આપણી ઈમારતોમાં પૈ-
સો ઠેકાણું રહેવાનું ઠેકાણું
ન મળ્યાં. ગામ
માણસોને રહેવાનું
ઠેકાણું નથી. એ તો
એવું છે કે ન મળે આખા
પણ ઘોળી ભીનાં ને તેમાં
ઠાઠ ઈ આપવા તરફ
તમારા મોટી પણ
તમે પણ ઠરશો. પણ
સૂરજ વાત રોટે ચણે
ચણા રહેવા ઠેકાણાં ભાડાવાળા
ભી છે ઉઘાડાં
ભાગ ને નહિ. ત્યાં
પણ નરતો વાર શે.
આપણે. પાટે તે ઉઠાવ
હોવું તે ભીનાને
ખોડવાનો વાત કરવું
તે જ ભગવાના ભાગ
બંધ
પણ ભાગ્યશાળી
ભાગ્ય નથી. હજુ આપણે

[illegible]

[illegible]

[illegible]

માણસ રાખી એને
કહેવા ભારે જરૂર છે.
તેમાં આપણાપણાની
ખામી નહિં તેથી આપણ
ને પહેરવા પણ નથી
રહેતી. આપણે આપણું
દરદ સંભાળી કરીએ પણ
તેમાં રહેવા માગ
માણસને રહેવો-લાભ
પોતાની મેળે આપણ
લઈ. આવી અનુભવ
તો કે માણસને
શું ક્યાં રહે છે.

૨૭મી. આવું બનતું
બહારીખામાંથી ના વ્હી
વાંચવામાં આવ્યું.

૨૮. તમારી ખામીઓ નથી
હોય તે બીજાને જોવી
ગાયું એ શોધવું
તે વાત આપણી ભાષામાં

ના રાખી શકું ન
આપણે બેઉ સંન્યાસી
ના હતા ન છું.
હું દેશની સેવા તે
ઓછે હતી નથી. હિંદુસ્તાન
ની સેવા તે ધાર્મિક છે.
હિંદુસ્તાનનું ભય રાજ્યકીય
છે એટલે ~~આપણે~~ આપણે
બીજ નસારીઓની
સાથે સંબંધ મારાથી
ન તજાય તેવું છે
ત્યારે ~~હિંદી છે~~
બીજા સુધારા કરતાં
ગાંધી સ્વાશ્રયી
સુધારાને આપવા
આવો.

બા. હવે ગાળો દેવા
વાત કોઈ નથી ચાલી.
આપણે બંનેને
છોડીને કેદખાના
પકડે એ તો સહુ જાણે

૧૫૫

સાજા છે. તેઓના
[illegible] ઉકડુની [illegible]
[illegible]
[illegible] વાતો. [illegible]
[illegible]
[illegible] આપણું [illegible]
[illegible] છે. તેઓ [illegible]
આપણે [illegible] હતા.
[illegible] આપણું
[illegible] રહ્યું છે. તે
આપણાં [illegible]
[illegible] છે. તેઓ
આપણા [illegible]
[illegible] છે. તે [illegible]
આપણે [illegible]
[illegible]
[illegible] છે.

[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible] આપણે [illegible]

જો સારું રહેશે આપણે
ભલે. આપણે તેનો
સુધારો અહીં કર્યો
હોય તો કરી શકું
છે કેમ ખબર નથી?
સ્વરાજના ઉપર વાત
વિચાર કરાય તો
સ્વરાજના સુધારા
ઉપર કરવા જોઈએ.
ઘણા દેશો જાતે
આપણે ઠરાવ કરી
તેને કાઢી છે. તેમ
ન કરી શકાય

ના. જેમ ઘણાને
કહ્યું તેમ. નાગરી
લિપિ રોજ ભણાવીએ
કહ્યું તેમ તો આપણે
ખબર કરાય. તેથી
નહિ જોઈ એ ભૂલ
ખોટી થાય ખરી
રાખીએ.

૧ ૫૭

દિ. ૨૬ રવિવાર

પડતર (ઓ) ૧૫૫

ડૉ. હરિ... ચંદિ

આ. વર્ષે ઉજાળવો
દાબના નાના છોકરો.
મેઓની નદીમાં હતો
ઓરિઓ બાઇરો જાર
મારા બ્રિડ ઓઝો. તો
બળ ઊભો પૂછતી મ
હતા. તેમાંથી ચાલ્યો
ઘણું દૂરથી રાડો ઘા
ઘામો ઘણાં ઘાયલની
દશા તે દિવસ દશા
વઢ્યા છે.
~~ઉડાઉ~~ પંથાનો
માઓની કે ઓરિ ખાતો
વગરનો વહેલા
નાસ્તા નાચા છે. મેઓની
નાં મહાદેવ જાદુ
હતો. મેઓની લો
દુરસ્ત હતો. તે. ઘાયલમાં

રહી મનુ. મેજીનાનાં
માણસ ના વળવી દશ
ઊધડ મગરાનાં ભાગો
રાખ્યું છેડું દિકરાઓમાંથી
રથ ટીપણ ગણાવતા
ભૂંડે ત્યાં ગામ ધ. પેરવા
તેવો રથ પણ વડ રહ્યું:
ગરીબ ભાવિકી હતી
રાત્રીની પંક્તિ મળાય
ધરસના અને મારૂ
રાખવો–
ત્યાં ગરીબ ભાવિકીએ
ટેકે પીડાએ ખમ્યો
દ્વારા વાડ રહ્યાં હાથ
દિકરો પીડાથી ખવી
રોજ વાડ ભીંતા.
પીડાનો રામે કર્યો તબિ
રાત ભરનાં ઊંઘ ઘરમાં
પુરે ન દળાં. રોગ ગાં
ઢાંકી ઢાંકીને ગભરાવ્યું,
ત્યાં ઝૂંપડી ગરીબ
રાતે વાંચ પીડામાં

૨૮-૧. પાતળીને
પરદેશની ધુંધળી માટી
ઉખડવું ગમે? અજાણ્યાં
ની ચિંતાઓ - ભયો
અંતર વલોવે - બોલ...
ડાયરની માટીને
ડાળ વળાં ઢળે ને
તેનાં શોધીને આંખે
ભરાય છે.
હવે પાંચ દિવસ
રહ્યું! પાતળીને
પરિચય વાળવા દેશે
તેમ પાતળીની પણ
રડવા જેવી મનાઈ
માનતી રીતે માંડે
તમને કહ્યું નથી
કે તમે તેમાંથી માં
ગમાડો. માટીની
સાંભળ ગમતી
સંભાળજો પાતળી
ને છે ધ્રુવ તરીકે ધ્યાન
નાખી શકો તો ઠીક

ઘણાખરા [illegible]
[illegible]
[illegible] ઘણાખરા [illegible]
[illegible]
[illegible] પાણી [illegible]
ઘણાખરા [illegible]
પાણી [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પાણી [illegible]
[illegible]
[illegible] પાણી. [illegible]
[illegible]
[illegible] પાણી
[illegible]
[illegible]
[illegible] પાણી
[illegible]
[illegible]
પાણી [illegible]
[illegible] પાણી
[illegible]

નથી સાંભળતી
લોક તેનાથી જુદા
કરે છે. વાણીઓના મન
માંની કાંઈ ખોટ
લોભી પેટ ભરવાની
ચિંતા કિંમ દગો દેવાના
કરે છે. આમાં ઉપાયો
શો? સ્ત્રીઓના સ્વાર્થ
ત્યાગનો કરવાનો?
વાંચનારે બને
તો. વેઠ પણ કરાવે
શા માટે ન કરવું
એ ઉપાય જ માનવું.
પણ તેની રીત ઉપર
ની.
ડંખ મારનારી કરવા
શાને કરવાનો વખત
આવતો નથી હોય.
કાંઈ નાનું પૂછું તો ખાનાર
પૈસાદાર ઉપર વાત
કરનારા ઉપર દુઃખવાનો
છે. નહિં તો ખાનારો

મારે ટાળ્યે ટળતા
નથી છે: ના ચાલ
રહેવાના પાળું
ભાષા [illegible]
કરવાં પડશે તો સારું
ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો
તમે કરશો ત્યારે
ફેરફાર [illegible] પાડી
ને સારે પણ સમજાય
એવો [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
મારું સ્વાસ્થ્ય [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

રૈહાના બેન ખુદાન
તો ખુદાવાં રહેતી
ગાંધીની ઉપર રહેતાં
ડાહ્યા રહેશે ચાલતા
ખુદન રાખે તેને
શું સુખ ખુદન રાખે
સ્વીકાર્યાં—
૩-૧ રહેલા ભાગ
પ્રેમ જે રાખું છેલ
કાનમાં ખૂ. તો રહેવું
રહ પ્રેમ તે રાખી
ખેડુ કોનાં બધા
પ્રેમ તે ચમી ઘા. તો
ડુ. પ્રેમ ડિરો જે
રૌ ઇંન તે ઘૂલો ડુંવો.
ન્યનો રાજ ઘણું તે
ગાડેલી ડાવા ફી.ડી
ડો નો પ્રેમ તે ફૈશાળ
રૈ ઠી બીજે ન ફોલ
છ પડશે—
~~[illegible]~~
વળી ઘાલાલી ~~દુકૂડ~~

ની જો રહે રહું:
મર્યું ધારે કે ર્રિહ્ને?
જા ! મારા ભારત કુમળાં
નાગરિકોના રક્ષણ ધી
રુંધો ગભરાતો. બે અંગ
દાઢ ઝાઝી પૂરા ભાંગી
હું ઉડે તારી બાબતો.
પછી અપાતો તો ગભરાયો
કે તમારી રીપાર
ની તેમી ગાંધીજી
દુધ તો રિકન રપીઓ
બીજી કરેલા ગાંધીને
તો રાખ શ્રી દૂધનું
પીધા તો તેનો જ કેવા
ગણી ગાંધીને? [illegible]
[illegible]
[illegible]
તે પૂરેપૂરો લાભ
મળ્યા પછી ઊંડું
છે તેમ બાપુના
પૂરેપૂરા તે અશક્ય
તે રિદ્ધિ બાપુ [illegible]

રી'તે પુરોહિતનાકુ ઘારો
અને હું ફરવા. હાથન
~~ભાખળા~~ કવાંઉં રહિતો
સરસવાન હોઉં
લેખાટ વહુ ઘારાની
કુળાપ કીધેના રહેવા
છે રી'પ ધે. વેવાયા.
રાંખે કહે ઘણું નકી.
હું પડ્યું ને દેખું નહિ
છે પડ્યું ના લીન કુરાઈ.
પણ વાણના મારે
છુટ્ટે કિંચની વળી
કરી ફળ ખાર ઘાસલ
નહિં કરે. ના કરે રસ
કાઢવ લો

ખાં. તહીં બાયું ઘરાળાપ
લઈના. ઓઢીને ફરીથી આવે
બંધ. થયા. કી
રાખો નહિ. સાધુ
પગના ને કેળાં
પૂનકરી માસ છાપ્યું

[illegible]

વા૰ તમારો વિચાર હિંદના પ્ર[illegible]
[illegible] વાતચીત [illegible]
[illegible] કરીને હિંદને છોડાવવું એમ [illegible]
કરતા [illegible] તેમ નથી [illegible]
[illegible] આપણું [illegible] કહું [illegible]
[illegible] આપણો [illegible]
[illegible] વિચાર કરીએ છે
~~[illegible]~~ આવું કામ કરીને
[illegible] છૂટકારો. હિંદી પ્રજા એવું
ઈચ્છતી નથી. આપણુ [illegible]

અધમ સુધારારૂપી આગ પીધી છે
તેમ એવા વિચારકેદમાં પડીએ છીએ
પુન: કરીને જે રાજ્ય ભોગવશે તો
પ્રજાને સુખી કરવામાંથી જે પુ-
ઢીંગરાઓએ કર્યું જે પુન હિંદુસ્તાનમાં
થયાં છે તેથી ફાયદો થયો છે એમ
માનતા હોય તો મોટી ભૂલ કરે છે
ઢીંગલાને હું હાલની માની ગણું છું
ભૂત લોકો ભીલ ઘેલી હતી તેઓ
ખોટના ઠીકરાંઓ ભોગમાં
ભરાયો છે. તેથી અંતે તો ગેર
ફાયદાકારક છે

વાં. પણ તમારે એટલું તો કબૂલ
કરવું જ પડશે કે અંગ્રેજ અમલથી
કરી ગયેલ છે અને લોકમાનસમાં
જે ભરાયું છે તે તેવી પ્રવૃત્તિથી
થયું છે

અ. અંગ્રેજી ઓછું પ્રજાનો તાંબ
બહાદુર છે. સદાચારવાળાની અસર
તેની ઉપર તુરત થાય છે એ હું

માનું છું. લોર્ડ મોરલીએ જે ર
છે તે ધાસ્તિથી અપાયું હોય એ
સંભવ છે. પણ ~~તે [illegible]~~ ધાસ્તિ
મેળવેલી વસ્તુ ધાસ્તિ હોય ત્યાં
સુધીજ નભી શકે છે.

૧૫૮

[illegible]

[illegible] ૧૯૪૫

દાદા [illegible] —

આ ધાર્મિક [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]?

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

બહુ સાધારણ અનુભવ છે તેમાં ઈનકાર કરી શકાય તેવું નથી. આપણે ધારીલીધું છે કે ધમકાવીને બદમાસો પાસેથી કામ લઈ શકાય છે અને તેથી આપણે તેમ કરતા આવ્યા છીએ

વાં. તમે બોલો છો તે તમારી વિરુદ્ધ જાય છે એમ તમને નથી જણાતું? તમારે કબૂલ કરવું પડશે કે અંગ્રેજોએ પોતે જે કંઈ મેળવ્યું છે તે મારામારી કરીને મેળવ્યું છે. તમે કહી ગયા છો કે તેઓએ મેળવેલું નકામું છે એ મને યાદ છે. તેથી મારી દલીલને ધક્કો નથી પહોંચતો. તેઓએ નકામું મેળવવા ધાર્યું ને તે મેળવ્યું. મતલબ એ છે કે તેઓએ પોતાની ધારણા પાર પાડી. સાધન શું હતું તેની શી ફિકર છે? આપણો મુરાદ સારો હોય તો આપણે કેમ ગમે તે સાધનથી—મારામારી કરીને પણ—તે પાર ન પાડીએ? ચોર મારા ઘરમાં પેસે ત્યારે શું હું સાધનનો વિચાર કરીશ? મારો ધર્મ તો તેને ગમે તેમ કરીને કાઢવાનો જ છે

તમે કબૂલ કરતા જણાઓ છો કે આપણને અરજ કરતાં કંઈ મળ્યું નથી અને આપણને મળવાનું નથી. ત્યારે પછી મારીને કેમ ન લઈએ

જરૂર જણાશે તેટલાં મારનો બીક હમેશાં
જારી રાખવું. જે આગમાં પગ મૂકે તેને
તેમાંથી બચાવવા આપણે તેની ઉપર દાબ રાખીએ
~~અને દાબ એ~~ તેમાં તમે પણ દોષ નહીં જોશો!
ગમે ત્યાંથી આપણે તો કાર્યસિદ્ધિ કરી
લેવાની છે

અ. તમે ઠીક દલીલ કરી છે તે એવી છે કે
તેથી ઘણા છેતરાયા છે. હું પણ તેવી
દલીલ કરતો. પણ હવે મારી આંખ ખુલી
છે ને હું મારી ભૂલ જોઈ શકું છું. તમને
તે બતાવવા મહેનત કરીશ.

પ્રથમ તો ઈંગ્રેજોએ જે મેળવ્યું તે મારામારી
કરી મેળવ્યું તેથી આપણે પણ મેળવીએ
એ વિચાર લઈએ. ઈંગ્રેજે મારામારી કરી
અને આપણે પણ કરી શકીએ એ વાત તો
બરોબર છે. પણ જે વસ્તુ તેઓને મળી
તેવી જ આપણે લઈ શકીએ છીએ. તમે કબૂલ
કરશો કે તેવું આપણને નહ જોઈએ.

તમે માનો છો તેમ સાધન અને સાધ્ય-મુરાદ
વચ્ચે સંબંધ નથી તે બહુ જ મોટી ભૂલ છે.
એ ભૂલથી ધર્મિષ્ઠ માણસો ગણાયા છે તેઓએ

તેઓએ ઘોર કર્મ કર્યાં છે. એના કડવી
નો વેલો વાવી તેમાંથી મોગરાનાં ફૂલની
ઉમેદ રાખવા જેવું થયું. મારે દરીઓ ઓ
ળંગવાનું સાધન વહાણ જ હોઈ શકે. જો
ગાડું પાણીમાં ઝંપલાવું તો ગાડું અને હું બન્ને
તળીયે જઈએ. જેવા દેવ તેવી પૂજા એ બહુ
વિચારવા જેવું વાક્ય છે. તેનો ખોટો અર્થ
કરી માણસો ભમાયા છે. સાધન એ બીજ
છે સાધ્ય-મેળવવાનું-એ ઝાડ છે. એટલે
જેટલો સંબંધ બીજ અને ઝાડ વચ્ચે છે તેટલો
સાધન અને સાધ્ય વચ્ચે છે. શેતાનને ભજી
ને હું ઈશ્વર ભજનનું ફળ મેળવું એ બનવા
કાળ નથી. એટલે એમ કહેવું કે આપણે
તો ઈશ્વરને ભજવો છે સાધન ભલે શેતાન
હોય એ તો તદ્દન અજ્ઞાનની વાત છે. જેવી
કરણી તેવી પાર ઉતરણી હોય છે. ઈંગ્રેજોએ
મારામારી કરીને ૧૮૩૩ માં વોટના વિશેષ
હકો લીધા. શું મારામારી કરીને તેઓ પોતાની
ફરજ સમજી શક્યા? તેઓની ધારણા હક
મેળવવાની હતી. તે તેઓએ ~~[illegible]~~ મારા
મારી કરીને મેળવ્યા. ખરા હક ફરજનું ફળ
છે. તે તેઓએ નથી મેળવ્યા. પરિણામે

આવ્યું છે કે સહુ હક મેળવવા મથ્યા છે. ફરજ
ચૂકી ગયા છે. જ્યાં બધા હકની વાત કરે ત્યાં
કોણ કોને આપે? તેઓ મુદ્દલ ફરજ નથી
બજાવતા એમ કહેવાનો હેતુ અહીં નથી. પણ
જે હક તેઓ માગતા હતા તેને લઈને બજાવવાની
ફરજ તેઓએ બજાવી નથી. તેઓએ
લાયકાત મેળવી નથી તેથી તેઓના હક
તે તેઓને ગળે ધુંસરી રૂપ થઈ પડ્યા છે
એટલે જે તેઓને મળ્યું છે તે તેઓના
સાધનનું જ પરિણામ છે ~~ન~~ તેઓને જોઈતું
હતું તેવાં સાધન તેઓએ વાપર્યાં.

મારે તમારી પાસેથી તમારી ઘડિયાળ
છીનવી લેવી હશે તો હું મારે બેશક તમારી
સાથે મારામારી કરવી પડશે. પણ જો મારે
તમારી ઘડિયાળ વેચાતી લેવી હશે તો
તમને દામ આપવું પડશે. જો મારે બક્ષીસ
લેવી હશે તો મારે કરગરવું પડશે. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ઘડિયાળ મેળવવામાં મેં જે સાધન
વાપર્યું તે પ્રમાણે તે ચોરીનો માલ, મારો માલ
કે બક્ષીસ એમ થયું. ત્રણ સાધનનાં ત્રણ
જુદાં પરિણામ આવ્યાં. હવે તમે કેમ કહી
શકશો કે સાધનની ફિકર નથી?

હવે ચોરને કાઢવાનો દાખલો લઈએ
હું તમારા વિચારને મળતો નથી કે ચોર
કાઢવામાં ગમે તે સાધન વાપરી શકાય।
જો મારા ઘરમાં મારો બાપ ચોરી કરવા
આવશે તો હું એક સાધન વાપરીશ. તેજ
મારો કોઈ ઓળખીતો ચોરી કરવા આવ્યો
તો નહિ વાપરું વળી કોઈ અજાણ્યો માણસ
આવ્યો હશે તો ત્રીજું સાધન વાપરીશ.
જો તે માણસ ગોરો હશે તો એક સાધન
હિંદી હશે તો બીજું સાધન એમ પણ કદાચ
તમે તો કહેશો જો કોઈ મુડદાલ છોકરો
ચોરી કરવા આવ્યો હશે તો વળી તદન
જુદું સાધન વાપરીશ. જો તે મારો બરો
હશે તો કંઈ વળી જુદું અને જો તે માણસ
હથિયારબંધ જોરાવર હશે તો હું છાનો
સૂતો રહીશ. આમ બાપથી કરીને બળી
થી વચ્ચે જુદાં સાધનો વપરાશે બાપ હ
તો પણ મને લાગે છે કે હું સૂતો રહીશ અ
ને બળી હથિયાર બંધીયો હશે તો પણ સૂ
રહીશ બાપમાં પણ બળ છે હથિયારબં
માણસમાં પણ બળ છે. બંને બળને વશ
રહી હું મારી વસ્તુ જતી કરીશ બાપ જુ

અને દયાથી શરમાવશો. હથિયારનું બળ આપણા મનમાં લોભ ઉત્પન્ન કરશે. એમ કરતાં કુમાર્ગે ચડશું. એનાથી ફાંટો દેખાય છે. આ દાખલાઓ ઉપરથી આપણે બન્ને સાધનના નિશ્ચય ઉપર નહીં આવી શકીએ અને તો બધા સાધનોના સંબંધમાં શું કહેવું સૂઝી આવે છે પણ તે પ્રકાર તમને ભડકાવે તેથી હું તમારી પાસે મૂકતો નથી. તમે સમજી લેજો કે નહિ સાધનો તો દરેક વખતે જુદાં સાધન તમારે લેવાં પડશે. પણ તમે એટલું તો જોયું કે ચોરને કાઢવાનું ગમે તે સાધન કામ નહિં આવે અને જેવું સાધન લેશો તેવું પરિણામ આવશે. તમારો ધર્મ ગમે તેમ કરીને ચોરને કાઢવાનો નથી જ.

જરા આગળ વધીએ. પેલો બલિષ્ઠ હથિયાર બાંધેલો તમારી વસ્તુ લઈ ગયો છે તે યાદ રાખો. તમને ગુસ્સો છે તે ચોરને તમારે સારુ નહિં, પણ લોક કલ્યાણ સારુ દંડ કરવા માંગો છો. તમે માણસો એકઠા કર્યાં તેના ઘર ઉપર હુમલો કરી ગયા છો તેને ખબર પડી તે નાસી ગયો. તે બીજા લુટારા એકઠા કર્યાં.

તે ખુણ ભીલપરો છે તેણે તમારું ઘર ધોળે
દહાડે લુંટવાનું કહેણ હવે મોકલ્યું છે ત
બળવાન છો ડરતા નથી તમે તમારી પ્રે
માં છો દરમીયાન લુટારો તમારી આસ
પા. લોકોને કનડે છે તેઓ તમારી પાસે ફ
કરે છે તમે કહો છો એને હું તમારે સારું નો
બંધું કરું છું. મારો માલ ગયો તે તો હું બીજ
વીસાતનો વાત નહતો! લોકો કહે છે 'મ
નો અમને લે તજ લુંટતો તમે એની સાથે
લડાઈ શરૂ કરી ત્યારથી તેણે એના રાજ
છે! તમે સપડાયા છો. ગરીબ ઉપર તમને
રહમ છે તેઓની વાત સાચી છે. હવે
શું કરવું? લુટારાને છોડવો એ માંનો તમારી
ભગ જાય લાજનો સહુને વહાલી હોય
ગરીબોને કહો છો 'ફિકર નહિ'. મેવાવો મા
ધન તે તમારું છે. હું તમને હથીયાર આપું છું
તમને તેનો ઉપયોગ શીખવીશ. તમે તે
બાપલાને મારજો મેલશો માં'. આમ સં
વધ્યું લુટારા વધ્યા લોકો એ હાથે સ્વેચ્છાથી
એ બાબત કરી. એની ઉપર વેરલે
પરીણામ એ આવ્યું કે ઉંઘવેરી ઉભાગ
લોકો શાંતિ હતી ત્યાં અશાંતિ

પહેલાં તો મોત આવ્યું ત્યારે મરતા હવે તો
હંમેશ મરવાનો દહાડો આવ્યો. હિંમતવાન
મટી નાહિંમત બન્યા. આમાં કંઈ વધારે
પડતો ફેર તમારે નથી લાગ્યો એમ તમે
ધીરજથી જોઈ શકશો. આ એક સાધન

હવે બીજું સાધન તપાસીએ
ચોરને તમે અજ્ઞાન ગણ્યો. કોઈ વખત
લાગ આવશે તો તમે તેને સમજાવવા ધાર્યું છે.
તમે વિચાર્યું તે પણ આપણો ભાઈ છે તેણે
શા હેતુથી ચોરી કરી તે તમે ક્યાં જાણો
તમારો સારો રસ્તો તો એ જ છે કે જ્યારે
સમય આવશે ત્યારે તમે તેના મનમાંથી ચોરીનું
બીજ ન. કાઢશો. એમ તમે ખ્યાલ કરો છો
તેમાં તો ભાઈસાહેબ પાછા ચોરી કરવા
આવ્યા તમે ગુસ્સે ન થયા તમે તેની ઉપર
દયા આવી. તમને લાગ્યું કે આ માણસ રોગી
છે તમે બારીબારણાં ખુલ્લાં મૂક્યાં.
તમે સૂવાની જગ્યા બદલી તમારી ચીજો
ઝટ લઈ જવાય તેમ રાખી ચોર આવ્યો. તે
ગભરાયો. આ બધું તેણે નવું જોયું. માલ તો
લઈ ગયો. પણ તેનું મન ચકડોળે ચડ્યું
તેણે ગામમાં તપાસ કરી તમારી દયાની

તેને જાણ થઇ. એ પસ્તાયો. ને તમારી
માફી માગી. ~~ક~~ તમારી જણસ પાછી લાવ્યો
તેણે ચોરી ધંધો છોડ્યો. તમારો તે સેવક બન્યો.
તમે તેને ધંધે વળગાડ્યો. આ ~~ત્રીજું~~
બીજું સાધન. તમે જુઓ છો કે ~~સાધન~~
જુદાં સાધન થી જુદું પરિણામ આવે છે.
બધા ચોર એમ જ વર્તે અથવા બધા
માં તમારા જેવી દયા ભાવ હોય એમ
એમાંથી હું સાબિત કરવા નથી માગતો
પણ એટલું જ બતાવવા માગું છું કે સારાં
પરિણામ લાવવાને સારાંજ સાધન જોઈએ.
અને ઘણાં નહિં તો ~~ઘ~~ઘણા ખરે
ભાગે હથીયાર બળ કરતાં દયાબળ
વધારે જોરાવર છે. હથીયારમાં હાની છે
દયામાં કદી નથી

હવે અરજની વાત લઈએ. ~~અરજ~~
~~એ નકામી~~ જેની પછવાડે બળ નથી
તે અરજ નકામી છે એ શંકા વિનાની વાત
છે. છતાં મરહુમ જસ્ટીસ રાનડે કહેતા કે
અરજ એ લોકોને કેળવવાનું સાધન છે
તેથી લોકોને પોતાની સ્થિતિનું ભાન
એનાથી થાય છે ને રાજ્યકર્તાને ચેતવણી

આપી રહ્યા છે. આમ વિચારતાં અરજ એ નકામી વસ્તુ નથી. બરોબરીયો માણસ અરજ કરે તે તેના વિનયની નિશાની ગણાશે. ગુલામ અરજ કરે તે તેની ગુલામીની નિશાની છે. જે અરજની પાછળ બળ છે તે બરોબરીયાની અરજ છે. અને તે પોતાની માગણી અરજરૂપે જાહેર કરે તે તેની ખાનદાની બતાવે છે.

અરજની પાછળ બે પ્રકારના બળ છે. એકનો 'નહિ આપો તો તમને મારશું' એ દારૂગોળાનું બળ છે. તેનું ખરાબ પરીણામ આપણે જોઈ ગયા. બીજું બળ તે આ છે 'તમે નહિ આપો તો અમે તમારા અરજદાર નહિ રહીએ. અમે અરજદાર હોઈશું તો તમે બાદશાહ રહેશો. અમે તમારી સાથે રમવાના નથી!' આ બળ તે દયાબળ કહો, આત્મબળ કહો, સત્યાગ્રહ કહો. તે બળ ~~અ~~ અવિનાશી છે અને તે બળ વાપરનાર પોતાની સ્થિતિ બરોબર સમજનારો છે. તેનો સમાવેશ આપણા વડીલોએ 'એકનો છત્રીસ રોગને હરે' તેમાં કર્યો છે:

તે બચ્ચાંનામાં છે તેનો પાસે હથીયાર બળ કામ કરી શકતું જ નથી.

બચ્ચું આગમાં પગ મૂકે તેને દબાવવાની વાતનો દાખલો તમારામાં તમે હારી જવાના છો. તમે બચ્ચાં ઉપર શું કરો છો? કહી માનો કે બચ્ચું તમારી સામે એવું જોર કરી શકે કે તમને તે મારી ને આગમાં જશે. આગમાં જતાં તે અટકશે જ નહિં. એને ઉપાય તમારી પાસે રહ્યો છે. કાંતો આગમાં જતું અટકાવવું વા તમારે તેનો પ્રાણ લેવો અથવા તો તેને આગમાં જતું તમે જોઈ નથી શકતા તેથી તમે તેને તમારો પ્રાણ આપો છો. તમે બચ્ચાંનો પ્રાણ તો નથીજ લેવાતા. તમારામાં દયા ભાવ સંપૂર્ણ નહિં હોય તો તમે તમારો પ્રાણ નહિં આપો એ સંભવ છે. તો તમે લાચારીથી બચ્ચાંને આગમાં જવા દેશો એટલે તમે બચ્ચાં ઉપર હથીયાર બળ નથી વાપરતા. બચ્ચાંને તમે બીજી રીતે રોકી શકો તો રોકો તે ઓછું પશુ હથિયાર બળ છે એમ તમારે લેખે

ત્યાં તદ્દન જૂદા પ્રકારનું છે તેમ
સમજી લેવાનું રહેલું છે
વળી તે બચ્ચાંને મરાવવામાં
તમે માત્ર બચ્ચાંનો સ્વાર્થ જુઓ છો.
તેઓના ઉપર તમે અંકુશ મુકવા માગો છો
તેના જ સ્વાર્થને ખાતર તમે અંકુશ
મૂકશો. આ દાખલો ઈશ્વરને લાગુ
પડતો જ નથી. તમે ઈશ્વરની ઉપર
દિલ વિચાર બળ વાપરવા માગો તેમાં
તમારો જ એટલે મનનો સ્વાર્થ
જુઓ છો. તેમાં દયા લેશમાત્ર નથી
જો તમે એમ કહો કે ઈશ્વર અધમ કામ
કરે છે તે ખાળ છે તો એ ભાગમાં અજ્ઞાન થી
જાય છે તેમાં પણ તમે દયાળુ [illegible]
ને એ બચ્ચાંને બચાવવા માગતા હો
તો તે અર્થમાં તમારે જ્યાં જ્યાં જે જે
માણસ અધમ કામ કરતા હોય ત્યાં
ત્યાં પહોંચવું પડશે અને ત્યાં ત્યાં તમારે
સામેનાનો બચ્ચાંનો પ્રાણ લેવાને બદલે
તમારો પ્રાણ હોમવો પડશે. એટલું
પુરૂષાર્થ કરવા ધારો તો તમે મૂર્ખતા:
દિ૦ વાત એમ સાંભળી રહે

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૭મું

સત્યાગ્રહ–આત્મબળ

વાં. તમે જે સત્યાગ્રહ અથવા આત્મબળ-
વાત કરો છો તેનો કંઈ ઈતિહાસિક
પુરાવો છે? એક લગી એકે પ્રજા
તેવા બળથી ચડી હોય તેવું જોવામાં
નથી આવતું. મારફાડ વિના દુષ્ટ સીધા
રહે નહીં એવી પ્રતીતિ હજુ પણ થયા
કરે છે

અ: કવિ તુલસીદાસજીએ ગાયું છે કે
દયા ધરમકો મૂલ હૈ, દેહ મૂલ અભિમાન
તુલસી દયા ન છાંડીયે, જબલગ ઘટમેં પ્ર
મને તો આ વાક્ય શાસ્ત્ર વચન જેવું
જણાય છે. જેમ બેને બે તે ચાર જ છે
તેટલો વિશ્વાસ ઉપરના વાક્ય ઉપર પડે
દયા બળ તે આત્મબળ છે તે સત્યાગ્ર
છે. અને આ બળના પુરાવા ડગલે ડગલે
નજરે આવી રહે છે. તે બળ ન હોય તો
પૃથ્વી રસાતલ થઈ ગઈ હત.

પણ તમે તો ઈતિહાસિક પુરાવા
માગો છો. એટલે આપણે ઈતિહાસ

કોને કહીએ છીએ તે જાણવું પડશે.
'ઈતિહાસ' ~~એ~~નો શબ્દાર્થ ~~તો એ છે~~
'આમ થઈ ગયું' એવો છે એ ~~અ~~ અર્થ કરીએ તો
તમને સત્યાગ્રહનાં પ્રમાણ પુષ્કળ આપી શકાશે.
જે ઈંગ્રેજી શબ્દનો 'ઈતિહાસ' એ તરજુમો છે
અને શબ્દનો અર્થ બાદશાહોની તવારીખ છે
તે અર્થ લેતાં સત્યાગ્રહનું પ્રમાણ હોઈ ન
શકે. કથીરની ખાણમાં તમે ચાંદી શોધશો
તે કેમ મળશે? 'હીસ્ટરી'માં દુનીયાનાં
કોલાહલની કહાણીજ મળશે. તેથી ગોરા
લોકોમાં કહેવત છે કે જે પ્રજાને 'હીસ્ટરી'
કોલાહલ નથી તે પ્રજા સુખી છે. રાજાઓ કેમ
રમતા, તેઓ કેમ ખુન કરતા, તેઓ કેમ
વેર બાંધતા એ બધું હિસ્ટરીમાં મળી
આવે છે. જો આજ ઈતિહાસ હોય, જો આટલુંજ
થયું હોય તો દુનીયા ક્યારની ડુબી ગઈ હોય
~~ન~~ જો દુનિયાની કથા લડાઈથી શરૂ થતી
હોય તો આજે એક પણ માણસ જીવતો
ન હોય. જે પ્રજા લડાઈનોજ ભોગ થઈ પડી છે
તેની એવીજ દશા થઈ છે. ઓસ્ટ્રેલીયાના
હબસી લોકોનું નીકંદન વળી ગયું છે. તેઓમાં
ના ભાગ્યેજ કોઈને ઓસ્ટ્રેલીયાના ગોરાઓ

એઓ એ જીવવા દીધા છે. જેઓનાં જડ નીકળી ગઈ છે તેઓ સત્યાગ્રહી નહોતા. જે જીવશે તે જોશે કે આસ્ટ્રેલિયામાં ગોરાનાં પણ તેવાજ હાલ થશે. જે ઓ તલવાર ચલાવે છે તેનું મોત તલવાર થીજ થાય છે. તારાનું મોત પાણીમાં છે એવી એનાપણામાં કહેણી છે

દુનીયામાં આટલા બધા માણસો હજુ છે એ જણાવે છે કે દુનીયાનું બંધારણ હથીઆર બળ ઉપર નથી પણ સત્ય, દયા કે આત્મ બળ ઉપર છે. એટલે મોટો ઈતિહાસીક પુરાવો તો એજ છે કે દુનીયા લડાઈના હંગામા છતાં નભી છે એટલે લડાઈના બળ કરતાં બીજું બળ તે નો આધાર છે

હજારો, બલકે લાખો માણસો પ્રેમ વશ રહી પોતાનું જીવન ગુજારે છે, કરોડો કુટુંબોના ક્લેશનો સમાવેશ પ્રેમભાવનામાં થઈ જાય છે સેંકડો પ્રજા સંપથી રહેલી છે એની નોંધ હિસ્ટરી લેતી નથી. હિસ્ટરી લઈ પણ ન શકે જ્યારે આ દયાનો, પ્રેમનો કે સત્યનો પ્રવાહ રોકાય છે—તેમાં ભંગાણ પડે છે—ત્યારે જ તેની નોંધ તવારીખે ચડે છે. એક કુટુંબના

બે ભાઈ લડશે. તેમાં એકે બીજાની સામે
અસહકાર કરવું અને પાછા ખેંચી રહેવા લાયક
આવતો નથી કોર્ટ કેમ છે? તો બન્ને ભાઈમાં
વકીલોની મદદથી કે એવાં બીજાં કારણોથી
વેરભાવ વધતા, તે અને હથિયારથી કે અદાલતો
અદાલતો એ એક પ્રકારનું હથિયાર, શરીર
બળ જેટલા લડત તો તેઓના નામ હાથે
એટલું અસહકારની પાછળની ભાવના અને વખતે
નવાં નિયમો નોંધાતા. જેમ કુટુંબોમાં, જેમ
જમાતોમાં, તેમ સંઘોમાં તેમજ પ્રજામાં
સમજવું. કુટુંબોમાં એક કાયદો અને
પ્રજામાં બીજો એમ માનવાનું કંઈ જ કારણ
નથી. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

સનાતનનો સાદ.

સ. સત્યાગ્રહ આશ્રમ
આ [illegible] એવું ઈ [illegible]
'[illegible]' [illegible]
એમ કહ્યા છે. એટલે
એ મહાત્માઓએ પોતાના
[illegible] પોતે [illegible]
[illegible] તેમ રીતનો
માણસ [illegible]
[illegible]
[illegible] જ્યારે મને
કંઈ [illegible] પડતાં દુઃખ
ના પડે ત્યારે તેનું કામ
જ કરું તેમાં જ [illegible]
[illegible]
[illegible] છું.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
તે મને [illegible] ના. ત્યારે
જ [illegible]

ોરદ કરાવું તો મેં
ર બધા વાંચ્યું: જોકે
ા મહાદે કુદરતમાં
ને તેને લીધે પડતી
ત આ જાતની તકલીફો
રાતના બહુ ખમવા
ાગાલ નાખ્યું: સત્યાગ્રહ
પકે આપ ભોગ
યું છું.
ાપ ભોગ સાપવો
ર ભોગ કરવા કરતાં
ા દી એમ સુકરી
ે. વધુ ~~[illegible]~~ સત્યાગ્રહ
ખડતાં ને, બડત
ા દીયતો નામ
બગાડ કુમળાંબાળ
મોટાની જમની
પોતે ઉડાવો: એવા
બાબાયો ન
એકે ઉના નાખ્યા
ા સાથે કમ્મોમાં કરે
ાખ્યા બોલ્યું રીતે

૧૨૨
કંઈ જાણ્યું કે અમુક કાર્ય
નિરાધાર છે. પણ જ્યારે
લોકો તેનો આધાર માગે ત્યારે
તો તે શું? તેનો આધાર ન જો
એમ છે તો તેણે તે ન કરવું
જો તેમ કરતાં દુઃખ ભોગવવું
પડે તો ભોગવવું જોઈએ.

વાં. જ્યારે તમે વારંવાર કહો
છો કે ... શું કરવું જોઈએ?
જ્યારે બધી બાબતોમાં
ઉપવાસ. આપણી જાતને
શાંતિથી ... આપવાની
બાબત ... બોલી છે.
તમારો એકેય પ્રેમ ...
...
છે. એકેય પ્રેમ ... નો
કેમ કે ... મળે
કામનો તો ... આપું
જોઈએ. પણ કામ કરાવવા
... કામ કરવાને
માટે ... કરાવો.

આપણે નાઈ છું કે
તે રહું છું તેઓની તાબામાં
રે દરેકામાં રાજ્ય બધે:
જો તેમ જ માણું છોં
તથા તેને તે ધર્માં જો
માટી તે દાબે.
ાપણે ઉપદેશને
ાં માત્ર આપણામાં
જાણે તેઓ બધે
ના ભેદભાવે આપણે
તા જ દિલ ધર્મ જાણે
ા પર્યંત ન પડે ત્યારે
જો કે મેલા કરવાનું
ન થાય તારી ના પણ
ણ જો તે છોડવા જોઈએ
) એવો છે.
ાપણે રાખવું તૈયાર
ા કહેવા કરી શકે
એ સાથે તેઓ સાથ
ને ભોગવામાં આવશે.
એવું કંઈ ન રહે તેની
ાં સાથે તે કામના

મોડું થવાને તેની
સજા ઉઠાવી લેતા.
કાયદા આપણને પસંદ
ન હોય તો ~~આપણ~~ પણ તે
આપણે પાળવું જોઈ
સિવાય કે તે નૈતિકતાની વિરુદ્ધ
છે. ધર્મ વિરુદ્ધ હોય તો
જુદી વાત છે.
સરકારનો કાયદો
આપણાં નાગરિક હકો
તેમની પાસે લેવું. તેવું
આપણે ... સ્વરાજ્ય
હોય તો કરે સરકારને
કહું "એ કાયદો નકાર
લેવાનો છે. હું નકારી
પાસે નાગરી નથી ...
નાખ્યા છે પણ નથી."
છતાં આપણે એવા
... સ્વરાજ્ય ... પ
કે સરકારના ...
પાળવા ... એ નાખવા
કરવા વધારે ...

કરીએ છીએ. એ-
~~વકીલાતમાં~~ ને ન્યાયના
પાસે માગણી કરીએ છીએ.
એને ભિખારીપણું કહીએ તે
બધા બહુ કરવાનો નથી તો
બધા કેવળ કરતા કામદા
બંધન કરનારા નથી.
આ રહ્યા પણ બાપારી
નથી કે જે કોઈ અમારે
આમ કરવું પડશે' તેપણ
કહે છે કે તમે આમ નહીં
કરો તો તમને સમજાવશો'
આપણે અધિન દરજ્જાની
મળી નથી. છતાં જે
આપણે ~~[illegible]~~ આમ
કરવું એમ આપણી
ઈચ્છા છે એ આપણો
ધર્મ છે.

જો ખરેખર એવું થાય
તો બધાને કે ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
આપણે આજ્ઞાથી બહાર

કામદારને માગ કરાવ
એને વારસદારી છે નો
પણ આપણે કાઈન
ભોગ ન બાંધેન કરી
શુ ગોળાપી. ને સ્વાર
ની આપે છે.
મણા માણસોએ
કર્યું એ મોડા પણે કબૂલ
કર્યું તે આપણી ઉદારતા
છોને તે ~~[illegible]~~ વહેલા
મોડા દાખલા દેખાડ
માં આપણે ડેમા
કહેણ પોકાર્યું તે બાબ
દાખલો તે મોડા પણ
ભેળ ચાલું હોય છે. ર
સુધારા મણા માણ
સાને મળે મોડા
માણસો પણ દાખલ
કરવા છે. કડવાશ
વગર કદરદાન કડવા
શરીરવાળા મોડે પણ
ચાલે રાખે દરરોજ તે પણ

૬૩૮. ભણકો? નહિ નહિ
~~ઝાંઝ~~ સાજનાંની ડાળદાંને
નાગ સાચવું જોઈએ
એ ઘટના સ્વાંગરૂપી
રૂદન નહિ માન વાંસરૂપી
સાપણની [illegible] ગમાં જોઈએ
નથી. એક સાચો વહેમ
~~રૂ~~ નાગ સમના પ્રદેશ
રૂપે રહે રાખે છે.
સાપે શપથ કર્યું. ડાળ
ગાયો બચાવવાં તે ની
સાપણ ઉપકારનાં
ભાવ પણ સાપે તેનો
સર્પ નારીને મનાવે
સાપણને પસંદ છે તે
સાપ નાગણ પાસે
સાપણ કરાવવા નાગને
ઓપે. જો એ ભાવ
રાખે તો પણ એ નાગે
નાગણ પોતાનું કર્યું
કરાવવા સાપણ ઉમેરે
રાખીને બચાવવા

અધિકારી છે. આમ
કરતાં કોઈ દહાડો
આપણે ~~અંત~~ [illegible]
[illegible]
[illegible] માફક [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

ં એમ નહિ હું ક
સત્યાગ્રહ નવર્યા માણસા
ે કોઈ કામનું ભ નેથી
માટે રખળવા માનનાર
ગો નથી પણ સબળાને

૨. બાળા વર્ણવ્યું
બળાત્કારની વાત કરી.
સત્યાગ્રહ તે સર્વોપરી
છે. તે ~~[illegible]~~ વગર જય
રતાં વધારે કામ કરશે
નારીઓની બળવાનું
શકી માટે કેટલા આપણા
થાકવાનું? સત્યાગ્રહના
માટે વિહિત સ્થળે
મહાની શક્તિ તો
નોધવળ્યો ખા ખારો
ર્વિન શકે નહિ. હું તમ
ને મને બતાવું
ન મારી માણસ ~~કાકડાનાં~~
રૂપાનો વાયુ સંદ કાકડો
નો બાંધા કરી શકશે?

ખેડૂતને પીસી ભૂખે મારે
ભલી માંડ. તેઓ કાં
કાયદાને નામે શાસ્ત્રવાળી
ગામ કરી રક્ષણ છે? તેઓ
ગોટું દાબે ગમે કદાકદ ગ.
તેઓ ભ ભેળવાં
ચાંખ વહે. તેઓ પોતે
ભાર ઉપાડે તે માટે
ગામન કરે ત્યારે માટે
ગમાર પોતે કાયદાને
નામ ચલાવવા માટે
તેમના કેરિયાને તેઓ
વાગ છાલે. પણ સત્યાગ્રહ
ગોરુંઢોરું બેકાયદા
તો પસંદ નહિં કરે અને
તેડૂતન નહિં કરે પણ
ગામ તેઓ ગોય પને મારી
નાંખે.
ત્યારે શું કરવું?
ગોય વધારે સંકડો
માટે વાંધા નહિ ગણાય.
ઘણાખરું ગોય પને મારી

ને તે અહેરો બંધાતા
ન ન જોઈ કે ખર્ચ રહેવાને
ને પાસે તો નાને રતે નાખે.
જ રૂરે હશે તે છે બીજાનાં
ને ન પાસેથી નાના દીવાનાં
લેવાં છે?
નાનું નાણું મળવાનું
છે ઘડી ન ર રસ ને પડે
છાપવું નહિ એને બાકી
નાનો-
મારી ગોઠવણ કરું છું
રોજ રાખી મારે તેનું પણ
ખોળામાં જ જઈશું. મારે
મારા પણ ન થઈ શકે
ને કારણ મળે ન થઈ
છે. આવી નાણું ન થઈ
છે તેને આવી નાણાંને
~~નકલ~~ ન થઈ શકે. તેને
રૂ. ૨૩૪ તેં આનંદ ફરવાની
૨૨ નવી પડતી. તેણે
ને કે કુલ ખરીદવાની
૩૮ નવી પડતી. તેણે

પોતાના મનની ઉપર
કાબુ [illegible] એટલે તે
[illegible] સિંહની
માફક સર્વત્ર ફરી
શકે છે ને તેઓ ગર્જના
થી [illegible]
[illegible] તેમાં [illegible]
[illegible]

સત્યાગ્રહ તે સર્વ
[illegible] છે. તેમ
[illegible] તો [illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible] તે [illegible] છતે
[illegible] તેઓ
[illegible]
[illegible] તેના [illegible]
[illegible]
તેઓ [illegible]
[illegible]
[illegible] સત્યાગ્રહી
[illegible] તેઓ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રામાયણને ઈશ્વર માને
વાપરવાને તેમની તો
તે રીતે પડી. તેમાં ફક્ત
અનાયતાજ. મળ્યું ફક્ત
ઉદ્ધારવાને તેમજ
ની મૂરખ નથી. કુળમાંનો
મોટો માણસ ફક્ત ઉદ્ધારવાનો
છે. તેઓને ફાંસી
તેમ છતાં ફાંસી ચાર
નું છૂટવાનું બાકી છે-
તેમાં બધાં તેમજ
દીકરી બધાં વાત
પણ તેઓ ભાંડુ બાળ
તેની જાય છે. બધાં
ફક્ત ઉદ્ધારવાનું રાજા
ગાદી છોડવી પડી. બધાં
રામાયણ ઉદ્ધારવાનો
તેણે ફક્ત તેમના હાથે
છેલ્લો પણ કર્યો હતો.
તે ફક્ત ઉદ્ધારવા
રાજાએ ફક્ત
દરેક ફક્ત તેઓ. બધાં

ટ્રેનો ઝડપી ગઈ
ત્યાં ઉભવું તે વાળાવના
થી તે ભાવાવાના ઘા.
રાતે નવબાઈ ચાલુ કર્યાં
ઘડા ઓળખાણ ઓળખાવી
બધા રસ્તા ઓગળ કરવા
છે. મને નવાઈ લાગી
કે આવા તો હુંજ માડેલી
ની વિદ્ય તે મતલબ
છે. તેઓ મને
કહે ગયે ધાવે
દિવાના સાહેબ કોઈ?

ઉપ વધારે પડતું મિજા
ભાષું છું અને ઊંચ
ખરું ગાયખરું છે
બધારણામાં ઘણી
ડગ ઉડાવા ઓળખે.
તેને ઉપર ગો મિળ
વધારે પડતું નથી
લાગ થાય હું ખડતો
મણા મારી માણો

તોફાન રાખવા કારણમાંનું
એકનો અંદર વાયડો છે.
જ્યારે રાજા જાગતો ફરશે
ત્યારે રૈયત વિરાજમાન છે
એ સત્યનારાયણ છે!

નવો ભગવાન છે:

ક્યાં રાજ સ્થાપનાનાં
રૈયતનો પરમસુખ
પૂર્ણ નહીં પડતા તેમ
રૈયતના ગામડાંમાં
ફરવાનું થયું હતું. તેમ
ગામડાંમાંનો રૈયતની
પાસે નથી માગી
તે ફક્ત પાણીમાં રહ્યા.
સાચા દાખલાનો
ઉપયોગ નથી
થાય છે. પરંતુ ઘણું
કરીને અમર ઝગમગ
થાય છે. આ વાત ત્યાં
રૈયતમાં શ્રીમાં સ્થપાયાં
છે તો આ વાત સ્થાપવા
તો કુરબાન છું. તે

વાં. મોહનભાઈએ નકહેવાતે
રાખ્યું કારણ કે ડૉક્ટરોની
[illegible] ન હતા.

સ. શું તમે ડૉ.માં જોયું?
શરીર ઉપરના વિભાગ [illegible]
ખાધું એ [illegible] પછી
[illegible] શરીર ધંધાનો
[illegible] ફરીને પાછો
[illegible] મન [illegible]
તે પણ [illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible] પણ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
શરીર [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

કરાચીવાળું ~ મહેં.

ભા. ભાઈ કહેવો તે ભોગા
વસ્તી. એમ નાગા જોઉં.
સત્યાગ્રહી મનું એવું છે
બનતી વાત ન બ. બને
બોલે ન હોય તો સત્યાગ્રહી
કે મ. મ. વાપ. એ ભાઈ
ન ગમ વગાળી મળે છે.

૨૨. સત્યાગ્રહી ભય એ
સમજ્યું છે. ભાઈનું સરખું
થ તેવું ~ કરવાનું છે.
આટે. વગેરેના પ્રતિકારે
સત્યાગ્રહી [illegible]
ને અનુભવ્યું છે. રોજ
[illegible] સત્યાગ્રહી [illegible]
એ [illegible] જોઉં. [illegible]
[illegible] તે [illegible]
[illegible]
[illegible] ભાઈનું.
અનુભવે. [illegible] છું. કે

રાખનાર દેશ ભક્તિનો
ઓ સરકારમાં અરજી થવા
દઈ તેઓએ ઘણાં ઝાઝાં
ર્યું જોઈએ, ગાંધીજીએ
ઇ કરવી જોઈએ, સાચું
ભાવના કરવું પડે એ
રચના સંભાળવી જોઈએ.
ગૂ અર્થમાં સો ટકાવાર
ને તેવા નાગરિક
સમાજ બનાવનારા:
સ્ત્રી અર્થમાં ની નાગરિક
ભાવના, બાળકોને
શિક્ષણ નાનપણ
થી વિજ્ઞાનની ભાવના
ની કેળવણી થવાની
સ્વાવલંબન ઉદ્યોગ
કાર્ય ખાદી ગ્રામોદ્યોગ
રે ધારાસભા સારી
ર્યું એ સમાજ હિતો
રું. બહુ ભેદો
ની કુટિ બરાબર
નાંસા રાખી સેવા ~~ભાવના કેળવો~~

સાંગાડીમાં તે વિષય
ગણ એને કાંઈ ફરી
શાકનું ન બ. ખનાવી
ઉત્પત્તિ ને પાણ પર
નવલ્લિ સાંગા ક્ષા ત્રિ. ચાર
સાચા અર્થમાં પત્ની વ્યાપ્તિ
ની બાહ્ય ના ન રહી
થઈ. તેથી ~~ક ન ક~~ રાંધ્યાની
ફેનાં [illegible] અર્થ નાકી
રાજુ છું. રાગપાત વધારે
આપીને કપડા ની
ન બ. [illegible] વિચાર
છે. કેમ એ [illegible]
[illegible] વિચારી [illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible] કાર્ય નાં [illegible]
[illegible] તેનો આરામ [illegible]
[illegible] કર્યા વિના
[illegible] ન થી.

જેમ આસપાસ સર્વે ની જરૂર છે તેમજ ગંદકીબાદ
કરવાની જરૂર છે પૈસાનો લોભ અને અસત્ય
ગ્રહનું સેવન એ બન્નાં રાક તેવું નથી પણ જેની

પાસે પૈસો છે તેણે તે ફેંકી દેવો એવું સમજાવવાનો
આહિં હેતુ નથી પણ પૈસાને વિષે બેદરકાર રહેવાનો
જ હેતુ છે સત્યાગ્રહનું સેવન કરતા પૈસો ચાલ્યો
જાય તો બેફિકર રહેવું ઘટે છે

સત્યનું સેવન ન કરે તે સત્યનું બળ કેમ દેખાડી શકે? એટલે સત્યનીતો બરોબર જરૂર પડશે જ. ગમે તેટલું નુકસાન થતું હોય તો પણ સત્યને નહિં છોડી શકાય. સત્યને કંઈ સંતાડવાનું જ ન હોય એટલે સત્યાગ્રહીને છૂપી સેના જ ન હોઈ શકે. આ સંબંધમાં જીવ બચાવવા જૂઠું બોલવું કે નહિં એવા સવાલ મનમાં ન લાવવા. જેને જુઠાણાનો બચાવ કરવો છે તેજ એવા સવાલ ફોકટ ઉઠાવે છે. જેને સત્યનોજ રસ્તો લેવો છે તેને એવાં ધર્મ સંકટ આવતા નથી તેવી કફોડી સ્થિતિમાં આવી પડે તો પણ સત્યાગ્રહી માણસ ઉગરી જાય છે.

અભય વિના તો સત્યાગ્રહીની ગાડી એક ડગલું પણ નહિ ચાલી શકે અભય સર્વથા અને સર્વ વસ્તુ બાબત ઘટશે માલનો, ખોટા માનનો, સગાંસાંઈનો, રાજદરબારનો, જખમનો, મરણનો અભય હોય ત્યારેજ સત્યાગ્રહ પાળી શકાય.

આ બધું કરવું મુશ્કેલ છે એમ માનીને છોડી દેવાનું નથી. ત્યાં આવી પડેલું સહી લેવાની શક્તિ કુદરતે માણસમાત્રમાં મૂકેલી છે. એવા ગુણ કેળવવા ન કરવી હોય તેણે પણ કેળવવા યોગ્ય છે.

ઉપરાંત એટલું પણ સમજાશે તેમ છે કે જેને હથીયાર બળ મેળવવું હશે તેને ઘણી એટલી વસ્તુઓની જરૂર પડશે. રણવીર થવું એ કંઈ બધાયને ઇચ્છા થઈ કે તુરત સાંપડી જાય તેમ નથી. લડવૈયાને બ્રહ્મચર્ય પાળવું પડશે, ભીખારી થવું પડશે. રણમાં નિર્ભયતા ન હોય તે લડી રહ્યા. તેને સત્યવ્રત પાળવાની તેટલી જરૂર ન જણાય એમ ભલે કોઈને લાગશે. પણ જ્યાં અભયતા છે ત્યાં સત્યતા સહેજે વસે છે. સત્ય જ્યારે માણસ છોડે છે ત્યારે તે કોઈ પણ પ્રકારના ભયને લીધે જ છોડે છે. ~~એટલે~~

એટલે આ ચાર ગુણથી ડરી જવાનું પ્રયોજન નથી. ~~[illegible]~~ વળી કેટલોક બીજો ફોકટ પ્રયાસ તલવારબાજને કરવો રહે છે તે સત્યાગ્રહીને રહેતો નથી. જેટલો બીજો પ્રયાસ તલવારબાજને કરવો પડે છે

નેડું
કારણ જાણ છે જો તેને ગાળ આપવામાં
આવે તો તેના કડી તેની તલવાર તેના
હાથમાંથી પડી જાય તે ચેતી તેને જરૂર
રહેતી નથી જેને વેર નહિં તેને તલવાર
નહિં એ ઠગની સામે આવનાર માણસ
થી એનો એવોજ લાકડી ફેંકાઈ ગઈ
તે માણસે જોયું કે તેણે અજાયતો નો
પાઠ ભણ માંડ્યો કર્યો હતો તે
દહાડે તેણે લાકડી છોડી અને અહિંસાવ્રત
ધર્યો

હિંદ સ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૧૮ મું

કેળવણી

વા. તમે આટલું બધું બોલ્યા તેમાં તમે ક્યાંયે કેળવણીની તો જરૂરજ ન બતાવી. આપણે કેળવણીની ખામીની હમેશાં રાવ ખાઈએ છીએ. ફરજીયાત કેળવણી આપવાની હિલચાલ આખા હિંદુસ્તાનમાં જોઈએ છીએ. મહારાજા ગાયકવાડે ફરજીયાત કેળવણી દાખલ કરી છે તેની તરફ બધાની આંખ દોરવાઈ છે આપણે તેમને ધન્યવાદ આપીયે છીયે આ બધો પ્રયાસ શું વૃથા સમજવો?

અ. જો આપણો આપણો સુધારો સર્વોત્તમ માનીએ તો મારે દિલગીરી પૂર્વક કહેવું પડશે કે એ પ્રયાસ ઘણે ભાગે વૃથા છે મહારાજા સાહેબ તથા બીજા આપણા ધુરંધર આગેવાનો બધાને કેળવણી આપવા મથી રહ્યા છે એમાં તેમનો હેતુ તો નિર્મળ છે તેથી તેમને ધન્યવાદ

ધારી છે. પણ તેમ નહિ.
ઈ ઉઠું પરિણામ એ
આવવાના રોગનું ભ
તે આપણે છોડી શકતા
નથી.
કેડાવળી ઓળખવું!
જો તેનો વિચાર જ સામાજિક
ધોરણે હોય તો તેનો
એક દાખલો દઉં. પણ જ્યુ
તેનો રજપૂત પરણેલા પણ
બાપ જ કે દેશ પરણેલ
પણ થાય. એક દાખલો
જોઈ બાળક ઠાપકરી
દેશીને સાંભળું છું. [illegible]
તેવું દેખાય છે અનાજના
જેવું જ પરણ્યા. એટલે
અમારે દેશ છે. તેમ જ
એ ન થાય તો દેખાવા
માણસો કરવું હશે
અત્યારે સાથે જ છે તેમાં
રોજ પરણેલ મરણ માં
એ દેવ માણસો કર્યા

આ વાંચન બાદરબાદ
રોજ એને. રિસે ઘરમાંથી
કે એ ટ્ટર ફોટાના પી ફુલોમાં
તે ફોયફાર. બાફસે રાની
મ ઈ છુ

રામાયણના પાત્રો
તેમ વાળીના દશરથ રાજા
અને છે. ગાડીઓ ~~[illegible]~~
ભારતનાં પાંચ ગાંડું હિરાલ
રાણીના રૂપાળાપણું એ
ગુણ એ પ્રેમ પ્રાય પાંડુ
તેમ પાણી કર્મારામ છે
એ ફ બડુ ન નીતિ પમાણે
પણ ખ રીકરી તરો
કમાન છે. તેને એ
રામાયણ ફુ-મળી રાજા
છે તેણે માનપ
મરણ કે ન પડ્યું. તેણે
મામાની કીધી પટકી
કેમ વરયું, ઘણાં
તારફ કેમ મોંગું, તે
રામચંદ્રના તેમ સાથે

ત્યાં તે કેળવેલ હિન્દુસ્તાન
રાખવી જાળવીયાં
જાન ફૂંકું છે. તે નીતિના
નિયમ નીતિ નમવું એવો
પાપી છે. પણ તેઓ પોતાની
મારફત ડરના નથી જાળવતી.
જાણ નાસ્તિકતાને નથી
એ ફરક ફરીન જાણે
શું ડરવા માગતો હોય તેના
ઊભ નાં શાસ્ત્રવિધારો
ઉઘાડું તેઓ મું પડાવે
કે તેઓ વિશ્વનિન્દાને નમાવે
જાતની વ ઉપજાવવાવાળા
તે મરણ રીતિનાં પણ
નમાવ તેઓ જાતફેર
ફાન જવાબદારી
લઈ રહ્યા. પછીપણ
આગમનાં લગાડી
જાપાન મોટાને
નડેતો ચૂપ રાખવા
પણ તેના ઉપયોગ પાછળ
નોંધ કરવા લાગ્યા.

રવિ ઉ. ના કોઈ પવાળી
ના ય ને. માટે જ જરાય
વિચારવાળાં, બરાબર
વિચાર કરી શકાય, બાબ
રાખીને મન ને કાબૂમાં રાખ્યું.
મેં જરા મિત્રોને કાર
ણું. જરાય વધારે
જણી બાધી. ક્યાંય હતું!
તેથી મેં મારું શું ઊભાથયું
નો માણી રાહાર પરિણામ
શું ઊભાડામાં ને તે ફેરાવ
ફાઈ જ્યાં બ્યું? તેઓ
મળી હાપદ ~~દવા~~
ખમો. ૧ જે આજના
રીતે વિચારને (રમકસાસ્ક)
રાજ પમાણી કે ઘણી
પિતે કરું છે - તેમાં ભાગ્ય
ભારી કેર બળી મયૂરુ
કે એ માળિયું ફાર
આજુ કોઈ પણ્યું બહેનો
તેના સાંકડામાં રહીશકું
તેવારીતે ભાળનો

[illegible]
[illegible]
કરે છે, તે માણસને [illegible]
[illegible] દુઃખ [illegible] નથી [illegible]
[illegible]
[illegible]
છે — તે માણસ [illegible]
દુઃખ [illegible]
[illegible] કુદરતના કાયદાઓ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
માણસ [illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
માણસ [illegible]
[illegible] કુદરતના
[illegible]
કુદરતનો [illegible]
[illegible] કુદરતને

તે સ્વાર્થ ઉપજાવી ઉદ્દેશ
ભાષા નહીં કે ઉપયોગ
ઘણેરો નહીં સમજાય.
એ પછી કહેવું જોઈએ કે
ઉપર જે લોકો [illegible]
ગાળેલી ગાંઠો તેઓ
ઉપજાવી નહીં [illegible]
શકે નહીં કે નહીં જીતી
તે વધારે કરવાની ના
ન થી [illegible] કરવાનો હક
એટલે પોતાના ઉપયોગ
માટે જ ઉપયોગ
તો પણ તેનો ઉપજાવી
હક જ્યાં કહે નહીં
ખાવાની. તેઓ ખાવા
નાખશે નહીં જતા.
તેઓ ખાવાને ખાવા
[illegible] નથી [illegible].
[illegible]
ના. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

નહીં રાખવું જોઈએ
તેરીતના પગ પાસે નાખે
રાકુરરીતે રાખે
સ્ત્રી ઘી દૂધ પણ ખાવામાં
રહેતો નહીં તેમ રાખવાની
શકુ તે?

બા. નહીં છૂટકારો પાટે
આપણે છે. પણ મારે
વાસના તને રોગ્યોતો
છે. તો મેં જીવી કે વ્યાખ્યા
કર્યા પછી નહીં રહેતો
હું છું કે સમજાવી શકું
સેવા માટે મળવા જોઈએ.
હવે હમણાં તે વિષયની
માટે શું કરવું જોઈએ
રાખવાં જોઈ. પણ હું
ઉપયોગી થવાનો પ્રયત્ન
કરવું છું તે ભૂલવા
એ બાબતમાં તે તૈયારી
~~ઉપયોગમાં મૂકું~~ લેવા માંગું છું.
રાત તે તેના ઉપયોગમાં

માં તેઉપર મારા હાથનો
હું મારા ફરજો માં જ્યો
તે ભળી શકી નથી.
પણ ગામ તમારા
સૌ વાંચવાના તે મારું છું.
તેમાં પણ મારા
વિચાર ઉતરી નથી
તારે છે તે હું જાણો
બાકી હું ધ્યાન તો પણ
મારે કરવા માં. હું તેમાંથી
ઊઠવા પગલાં માંડું છું.
હવે તે જોવું સાધન નથી
મારું છું તે તેમાંથી
બચી જાઉં છું ધ્યાનથી
ઊંઘ મારા કરે તમને તેથી
રાખી જણાયું છું.
મારી તબિયત ભાગાડે
નાખવાની શક્તિ માટે
ઉપાય હું જે ખાઉં કરાવવાને
બગાડ્યું ~~સુધાર્યું~~ બગાડ્યું
નથી. મારા ભાગ્યમાં
જણાયું છે કે તેઓની

[illegible]

૨.૨.૦

પુરાની નિરાશાડો
ભરેલ છે. તેમાં નીતિ
કેળવણીને ધર્મ ન
મૂકી છે. તે ધાર્મિક
કેળવણી છે તેના ઉપર
ને શ્રમ ઉપર વરસાવવું તો
નથી થઈશકે

૨. આજે ધર્મ કેળવણી
નો ઉપયોગ સ્વદેશમાં
સાચી નથી રહ્યો
નથી શું બાકી
રહ્યું છે?

૩. દાખલો નાનો
નાસ્તિકતા છે.
કરોડો માણસ ને
ધર્મ કેળવણી દ્વારા
તે લોકો બધાં લોકો
ના ભાવ બદલે છે.
ગામડાંને કેળવણી
નો પાયો બનાવે

રૂં જતાં ઉઠાં ભરતો
ઓતો હતો. તેણે તેનું
ખવડે ~~[illegible]~~ પાણીમાં
થી ઘડકણાં કે ન
ના ખા સાવન વગ.
ઉ તે ~~[illegible]~~ ન કડીકુ પીંગું
[illegible] ખાલિજીા ગભરાયુ [illegible]
ર ખખ ઉંટ રખરા~ખલી
ન ખર માયાની
રેખાવી પરવાનેરી
ગાલબુમન!
જે ઈશ્વરિસે [illegible] ગ્રહો
ઉચારજ [illegible] તેણે પહો
[illegible] જાતી [illegible]
ઉ ન તેનું [illegible] તેમને
ખાળતો [illegible]
રહ્યું [illegible] ઘણું
તેરાબું ન ગો. ઈશ્વર
[illegible]
રહ્યું. [illegible] પડેલો
તેનાં [illegible]
[illegible] તેનો પડ્યો.

રવિવાર પ્રભાતે વહેલી
રહીને [illegible] તેમાં
[illegible]
[illegible] નહોતા
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ાણ સ્વભાવનાં
ા વિચાર
પવાનું પાલન
એટ. સ્વાપણી
ા તે ધ. એમનાં
સ્વાપણા
હાથાં તે ધર્મ
વસ્યાયું. તાલી
સ્થલી ઢાળતો
રી પણ નથી
ાયણો વિરુદ્ધ
નો. તેમનો ~~ક~~ઉપ
ણી સ્વાભાવે
ોમ. નહિં
ીજ.
ારે. સુન-નામઉર્દ
એ ઈશ્વરની
સ્વાપણે પણ તે
ન ઓળખાવી શકે?
ે ઈશ્વરનો
રાજા, ગુરુ ના વિ.
ધર્મ નાણાવાર.

ભાડોતો ફરવાના, તેઓને
નાહિ પણ પાડવાનાં
નથી લખવા રાખી. હવેનો
રોગ પણ તેઓનો ભાગ
કુંજ કુદરતને ભાગનો
તેમ પણ કરેના કુદરતી
રોગ ટાઢ તાવ વગેરે પ-
રંતુ જે થોડા જુગની
વાત છે કે તેમાંના ઘણાં
માટે ફરવા જવાનું બનવા
રોગના માટે જ એ
નવા વાયરના
ક જોવું ભારત
થાઉ મારે સારા
સવારના ગાળ
નહિ. મારે પાર
માણસોને રસ્તો
કરવાનો છે. મારું
ખાતું છે. મારા જીવનમાં
ની ભાવના ઘણી
હું એકલો તેમાંનું જે
એ ટાળવા કરાવું [illegible]

કે મારો પરમાત્મા?
હિંદુસ્તાનને ઉગારો
પણ ત્યાગવાર નાશ પામશે
ધંધો બાબુનાટાવાને-
પણાની દાઝ ધંધાની
જીવનમાં પડવાની.
પણ દાઝ પણી જીવ
પડવાની છે.
પણ ભગવાને કહ્યું કે
~~[illegible]~~
નાશ થવાનો હતો
ના છે. હાકેમ તો
સત્તાવાળા જાણે.
ના કેમ તે ઉપર કહ્યું છે:
દયાધર્મ ઈશ્વરનાં વચનો
દિલ્હીની જાણીતી એ
કે તાકાત ધંધો
કેમ પણ જીભ દાબીને
આગ તેવો રાખે
રહેતા ભાગ્ય જોઈ
તેને કેમ પણ જીભ દાબી
તો તેનો સાફ ઉપયોગ

કરે. ~~[illegible]~~ પોતે તેનો
ઉપભોગ ભાગ્યે જ કરે
અથવા ન કરે-ઈંગ્રેજો
ની સાથ વહેવારમાં,
આ નહિ દેખીતા આ
રીતે ઘણા પ્રસંગ આવે
છે તેમાં રહે તે ~~[illegible]~~
જ ઈંગ્રેજો પોતે ગોરા
ઉપર હાથ ફેરવે છે
ને મારી તેમની આ
સહે. પણ આ ઈંગ્રેજો
ગણતા તેઓ પોતે
પ્રભાવ ની લેખાવે,
તેઓનો સ્વભાવ
દીનતા તેઓનો અને
આ ... હિંદની ભાવ
દીનતા પણ ભાગે
પાડી ઉપર પડે છે
ભારે ભારે ઈજ્જત
ઉઠાવવી એ. તેનામાં
તેનું જીવન ફેરવવા
ઈરાદાથી. તેમાં છે

ઈશ્વરે પાઠ કરવાને
ફરમાવ્યા નહીં: આમ
કરતાં પણ ડહાપણો
વેપારનું ખરું છે એમ
કહું છું ન કહું ન
કહીશું. કેમ કે ધનવાનોનો
નાશ કરવો ને
વ્યાપારનું ખરું છે. જેમ
~~[illegible]~~ વખાણ કરવા
મેળાપ રહ્યો છે તેમ
પણ એમ ટીકા નિ. નાના
ડહાપણે બંધ થવા બેઠે
તો એમ ~~[illegible]~~ —
ઈરાદાપૂર્વક બીજાં સમજ્યા છે.

૧. જ્યારે કેળવણી ~~[illegible]~~
કેવી ડહાપણ?[1]
[illegible]
[illegible]
૨. બેન નોકરાણી છે તે
રાખો ડહાપણની
આ ધીમા માણસ ને [illegible]
કરતી પાછળ. ડહાપણથી

ભાષાનો આપણે
કેળવણી આપી. તેનું તેનો
વિસ્તાર કરવાની શક્તિ
ગુમાવી નથી. આપણે
ઈંગ્રેજી ઉપરના [illegible]
ગ્રંથો છે તેનો તરજુમો
કરવો પડશે. આપણે
ઘણાં શાસ્ત્રો શીખવાનો
મિથ્યાડંબર ન છોડ
દઈવાં. ધર્મ કેળવણી
ની કેળવણી પહેલી
પડવી જોઈએ. તે
દરેક કેળવાયેલા
હિંદીને સ્વભાષા,
હિંદુને સંસ્કૃત, મુસલમાન
ને અરબી, પારસીને
પર્શીઅનનું ને
બધાને હિંદીનું જ્ઞાન
હોવાં જોઈએ. કેટલાક
હિંદુએ ને અરબી ને
કેટલાક મુસલમાન
ને પારસીએ સંસ્કૃત

ઈશ્વર જોઈએ છે. મહા
ઉત્તર હિં~~દુસ્તાનવાસ~~માં
પછી ન હિંદુસ્તાનના
હિંદી છે તેઓને ઈશ્વર
જોઈએ છે. જે ભારે હિંદુસ્તાન
ને જોઈએ છે તેનો હિંદી
દેવી જોઈએ છે. તે ઉર્દૂ
ભાષા નાગરી લીપીમાં
ભણવાની ફુરસદ છે.
હિંદુ ઉર્દૂ નાગરા
ગામડાં રહેતા
ભાષા મારી પ્રજા
હિંદી ભાષા ભણવાની
વાત છે. ભાષાના
ભાષાનું સાચું બોલનારી
સાથે જ વહેવાર રાખવામાં
જ એને સ્વરાજ છે.
ભાષા ભાષાનું મૂળ
કોણ રાખે છે? આ
ભાષાના ભાષામાં
તેના રાખે છે. ભાષાની
ભાષામાં જ મળ

૨૩.૦

[illegible] થઈ ગયો. [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ની વાત કરે છે મારે [illegible]

[illegible] જાણતા [illegible]. હિંદુસ્તાન
[illegible]
નથી. [illegible] ઇલાકાના
[illegible] હિંદી [illegible]
[illegible] નથી. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

મૂળ હીરાલાનાં આવ્યું
રહ્યું છે. બાકી કાગળોનાં
મૂળ હીરાલાનાં છે. તેના
સુધારા, બગાડા,
વધારા કાપકૂપને
ધ્યાન કરશો. પહેલાંના
સુધારા રાખી ટાંકી કરાવવા
એ મહેનત કરવું
રહ્યું છે. બાજુ તેની
નોંધ ~~[illegible]~~ રાખી
રહેશો.

૨૩૩

રિંદ રજવાડા:

૪ ડિસે. ૧૯૪૭

સાં આડાન-

ં તારું પત્ર મળ્યા
ઉમારાને દાંડી ફરાફામાં
માન કરાવો ત્યારે દેનાં
તારું એમ પણ કરાવે
સાં આકાળ મૂકવા પણ
ન આવે છે-

આ· તારો રાજકારણવાળ
કરી મને ધ્યાનમાં રાખી
ને તાલાકુ પણ લો.
તોરણ દાનું ઘરના
હિંદુ માનવો રાજ્યકે
ખુદ મારા પોતાના
વારસું ત્યારે મને લાગુ
ઝાડું છું. તેના પાણો
વિચાર કરું છું ત્યાં
મારું કામ મારા પ્રાણ

સાંજના ડાકના સમાચાર
આવ્યા ત્યારથી હિંદુસ્તાન
પાછા જવાનું માંચેસ્ટરે
~~ક~~ તો આપણે [illegible]
પડી [illegible] જેને રદ
[illegible] ફાડી નાખી.
હિંદુસ્તાનમાં જે કારખાનાં
[illegible] તે
માંચેસ્ટરનું જ કામ.
પણ હું જાણું છું માંચેસ્ટર
ને દુઃખ છે [illegible]
તેમાં કાપડ પર [illegible]
માંચેસ્ટરે [illegible]
ની [illegible] નું [illegible]
માં [illegible]
[illegible]
માં કાપડની [illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ાળની આવાળનું છે
[illegible] કરેલ રાખવામાં
વળી રનુ ભિન્નતામાં
ક થાય.
સંબંધે ખૂટેલાને
[illegible] કરવા માંડ્યું છે
તેની વાત નક્કી
[illegible] નાની છે.
ંમાં [illegible] રાખવું
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તે તો [illegible] [illegible]
[illegible] તું નો આપ્યું નથી
[illegible]
પુણ્યની [illegible]
[illegible] [illegible] કરેલ
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

ને મારે તો જરૂર
નહોતી ન રહી. આ
ઝઘડાનો પાયો પણ
બધો તો હિંદુસ્તાનની
બાજુ કુદરતે ઈશારા પણ છે.
મારી વાત મારે
પણ બચાવી છે પણ
મારે કહ્યું ત્યાં પણ થઈ શકે
શાપ છે હિંદુસ્તાનની
સામે કરે જે ખાલી હતા
દયા ના પ્રચારની
પૈસાના નાણાંની તો
તેનું ડાયરું વાપર્યું
એ ખાતું છે. કેમ કે તેનું
કાયદો વાપરવાથી
શાપ બળો પૈસાનો ... થતો.
શાપ છે ~~મારે~~ હિંદુસ્તાન
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

તેઓની સાથે તેની
ક્રિયાઓનો સંબંધ છે.
પૈસાનો માલિક તે રીતે
બનાવેલ એવી જ
વસ્તુના ઉપયોગનો
ચલણ છે. જે વસ્તુ
વિનિમય વિનિમયનું છે. તેઓ
ઈચ્છા પ્રમાણે ઈચ્છા કરવા
જોઈએ. સ્વીકાર કરનાર
કે ન પોતે મુક્ત
કરીએ. પૈસા જેવા
વિનિમય કરનાર
દરેક એવા નથી આપું
તેના મદદ ધડાકાં
બતાવ્યા. એવો
સામાન્ય લોકોમાં માન્ય
થાય તેવો ભારો.
રૂઢ થયા એવું રહેશે
નથી.
હવે. ત્યારે શું માનો
તે ગાંધી કરતા ફરતા.

મેં એ વાત ઉપર
છે સ્વાધીન બની
વસ્તુને કેળવણી તેમાંઈ
પડ્યું છે. તેણે કામને
સ્વીકારનાને પગમાં
ઠરાવમાં આખાનું છે.
મીલના ગાં પહેલાંની
ઉપર પાવમાં તિરસ્કાર
નો તે વખતે તણ ત્યાંઈ
ઘાડના. તેનાંમાં ઉપર
દેવા ભાઈ છે. તેની
અડેલા પાડ મીલ બની
દીધે એ તો નજરે
પણ પાપણે તેણેનો
સારા રાત પાંચ દેવાની
જાહેર કરી ચાલુ પગાર
તેણે ભાડું કરેલ
તેણે પાંચ પગારનું
કાપ ધાર્યો છે જ
કરે. તેણે ~~~~ પગાર
ખૂલ્યા પછી પાવન
કૈં તેના છેડે પડે

સ્વામીજીએ ઓઢેલું
[illegible] કપડું ઉપરથી
ખેંચ્યું: ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ખેંચ્યું:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કરવા.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

શરૂ ચાલ કરવી? મારે
આશ્રમના ઓરડામાં છું.
આખરે એ ભણી ચતુરૂ
સંભાળ્યું ન શકી ભણી
આખરે રિદાઈ ફરી
ફરીથી ખાવું શરૂ પણ
કર્યું. આમાં છે ધી સાથે
ખીચડી નહિ ભળવાય પે
આટલી ખીચડી
વિના ચલાવ્યું. રોટી
ભાત ને ખીચડી ઉપરાંત.
ફૂટ ખાવાં તેલમાં
ચાવવા ભોજનમાં
પાપડ ફૂલી પાસ
પણ ખાતી રહેશું.
તો કરવાં ચાંપ
ભાગશે, પાંસાં ભાગશે
તે સુધ ફેરવી લઈશું
બાકી રઈને સુધારણા
પૂરી ધ્યાન પડશું.
રોજ આપું ભણવા માટેકો
રોટી ખાવાને કરશે

સ્વભાવનો કેડો વધા
કેળવાઈ [illegible]
સંસ્થાની વસ્તુ છોડી દઈ
સ્વાભ [illegible] નથી.
મળ્યું તે વિચારીને જ્યારે
દરેકની સ્વાશ્રયે [illegible]
શાંતિ ધારણ કરશું. દર્દીઓ
સંસ્થાની થોડી થોડી
વ(સ) ખર્ચ ના વહેંચીશું.
તેમ કરતાં ભારણ ઘટ
કરશો. [illegible] પ્રથમ તો
બીજાઓની [illegible]
પછી તેમના [illegible]
થશે. પ્રથમ [illegible]
[illegible] કરશે પછી
[illegible] કરશે પછી
સ્વાશ્રયના [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ભાગ કરેનાં હતી
નારે નગારે સાદ નોબત
નથી. આયખાનો
~~ધર~~ સ્થાનક પર કે ઉપરના
ઘર ડેલી ન દિવાળીઓની
ડરનારી આરે ઈ. સ. ૧.
આન ન્યૂ છ નાંખી
ડરેનાં નામ ઈશ્વર
ગાજીઆરી.

૫૧. ધન ગાડીનું જે
ભાગ્યશાળી લગ્ની શું ડોમ?

જ. આશાવાન નર્મ
બહુ નાડું ધૂળનાં. એ
સ્વાન નાં દેવું જે
ભાવ રાખ્યો ના. સે
ભી. આયખાનો નાદર
ડનાં ઈનાયથી ધન
શું ન થી ડરતી! સ
સાંચાનો ના રાહડાર્ડ
સતાનાં ખાડે આરપ

[illegible]

વકીલની આ દાપુરતની
સાચવ્યું ઘણી તેના ડો
તે હું સમજ્યા.
સંસ્થાનો [illegible]
મને ઓછું ખાદ નથી
સાધનો બાપ[illegible]
ના આપણી અમારી
રહ્યું છું.

વા. સાબુ પણ [illegible]
સંસ્થાની મર્યાદા ઘણાંરી
તેની મર્યાદા વિચારો
તો સંસ્થાનો [illegible] કે
સંઘ[illegible].

સ. એમ એ તેના રીત
ખવાનો રસ્તો દીધા છે.
સંઘ સંસ્થાનો [illegible]
નથી. ~~[illegible]~~ સંસ્થા
મરતાં મરતાં જાગી
જાય કે સંભાળીને
અંતમાં મારામાંથી

તમે ભાગ ન લો મેળાવ-
ડાઓમાં ઠીક પ્રકાર
સંબંધે કુશળ કેળવણીના પણ
નામ સંબંધી બાબતમાં
દરમ્યાનગીરી તેમાં
લાગુ પડે છે.

પરી. મુંડા વાત કરવાન
ની સંમતિ એ બાબત
વ(રા) છે એ નાના
દીધાવું. પણ સાથે
સાચું ધીમે ધીમે ઉદય
કરવું. આવા સંકટ
સમયે ઈશ્વર ઘડનારો
નથી કે? પ્રભુની
રક્ષણ આજે ભાગ્ય
મળે તે (ઉ) ન પાપ
માન. સંબંધીઓને
સ્વાભાવિક [illegible]
[illegible]
પડે [illegible]
[illegible]

૨૪૭

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વાં. [illegible] ઉપરથી
હું એમ જોઉં છું કે તમે
[illegible]
[illegible] છો. તમે [illegible]
નહિ તમે [illegible] નહિ.

પ્ર. એ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] તેનો [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પહોંચી

ડાક્તરોનો ઉપચાર પૂરો
ભોગવું ને મારું કામ કરું એ
જોઈએ:

બા. આજે સવારે ભાણેને
રડેલું દીઠું ત્યારે કરેલ

ભા: આંબેડકરથી મોહનલાલનું
કંઈ ન બગાડે. સ્વરાજ્યને માટે
સ્વરાજ્ય મેળવવાનું.
સ્વરાજ્ય આવ્યું એમ
ભલે તેમ નથી. સ્વરાજ્ય
તાકાતથી લેવું ~~એક~~ લેવું
જોઈએ છે - કરવું જોઈએ છે. જેને
મેળવવું છે સ્વરાજ્ય તેને
પહેલા પહેલાં ખરીદવું છે. એટલે
તમે ઘણું એને કહેલું
સ્વરાજ્ય મળ્યું એ ન કહેવાય
તેવું નથી. ~~એ~~ સમજું
સ્વરાજ્ય તે તમે મેળવશો
તેવું. ઘણાએ ચૂકવી
આપ્યું તેમ લેવું જોઈએ છે.

તો તમે ઇલાજ ગોઠવ્યા જ
કરી લેવાના નથી. ઇલાજ ગોઠવો
એ હિંદને સહુ તેમ જ (કરું)
નથી થાતા સત્યાગ્રહની
લડત ન ગમે તેવી લાગે.
મનમાં એમ કે ઘરમાં બધા
વિના પાડે આપણે
સમજાવવું મનમાં
છે ઇલાજ ગોઠવવો જરૂર છે.
મારું કહેવું કે આપણે
માથે માથે ફરતા
મળી એ તેના આપણે
રોજ કરવું છે. તેમાં આપણે
સાધુની રીતિ જ કરવા
કરવો જોઈએ. એ સંબંધે
તો જરૂર જ એમ કહેવું
એ આપણે. બધાને
અરે મનાં બાકી છે.
આપણે કશા બધાનું
સાધન કરીને જરૂર જ
એમ ના કહેવું પડશે
લિ: બાપુના આશીર્વાદ

વિચાર કરનારાં પણ એમ
કહેશે કે ઈશ્વર વિના
દીનાનાથ સાથે જો
ઈશ્વરને જ સાથી માની
કરવા જેવું છે.
ઈશ્વર સાંકડા હાથમાં
સાથમાં જતો નથી
હિંદુસ્તાન ટાંકડી
બોલાવાનું હતા. તેમ
કરતાં જ્યારે હરકત
બેઠેલ ધ્યાન દરરોજ છૂટ
બોલાવી શાંત પણ છે. આજ
શ્રીજાપને દાબવાની
કથા ઇદી પહેલા હતા. તેનો
હું એમ કહું છું. ખોટી
ભાવનાથી ભલો માટે
લડવાનું ઉપરાંત દસ્તાવેજ કહેવાતા
ત્યાંથી જ હતું. તેમાં બોલાતું
ન ભૂલાતે ખોટું ચાલવાનાં
બાદલના પડકાર
ન ભૂલતા. તેમાં તો
શો શબ્દ ન ખાતે હતું છે.

ન બધુ [illegible] જોઈએ [illegible]
કરવો તે ન [illegible]
નબળા બનાવનારું છે
[illegible]
બહાર કરવો જોઈએ.
~~[illegible]~~ તો ઈશ્વરનું રામનામ
હોય નહિ: રોજ બે [illegible]
[illegible]
[illegible]
કે. આપણે રામનામ
બોલવાની [illegible] હોય તો
સહન કરવાનું છે. [illegible]
પણ રામનામની [illegible]
[illegible]
તે [illegible] રામનામ
ના [illegible] રામનામ
સાથે જ હોય. આપણે
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]

ખરચ તથા મજુરીના
મળેલ નફામાંથી - મળતાં
નથી. ખેડૂતોના ના
ભાવના કે સવિશેષ
રાજ્યની જરૂર નથી.

પ્ર. ખાદીનું ગામડાંમાં
ઉ૦. જે મંત્ર તે સહુ કરે.

ઉ. તેને હું ખેતીના ઉદ્યોગ
કારીગરીના ભાગ
રૂપે ગણું. તેમાંના
તરતના ફાયદા ખેડૂતના.
ઉદ્યોગમાં એ તો ખેડૂતના
અમારા કરવાની જરૂ
ર છે. તેમ નાણાં
રહે તેમાં પણ મને
નથી. પણ તમારે
પણ ખરું થશે.
રહેવું પડશે. તમને
કહું છું. મારું
આપણું કહું તમારે

કર્યું મફત. ગામલોકોની
તેમ ભાષાઓમાં રુ
લીધેલ નવી ગામ લોકોને
પહેલું. પછી હવે તમે તેમ
ફરીથી જો તેઓ હાલ તેમ
ઉઠાવનારું હિન્દુસ્તાનનું
કરવાની છે ધારાસભાઓનો
રચનાત્મક તેવું જ. તમારે
ગામડાની ભાષા પણ મારે
ગામમાં ફરતી. તેમ
[illegible]
ફરીથી તેને રસ્તો બતાવ્યો
જ છે પણ જ. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ગામડા
ઉપાડીને ગામ કરવામાં
[illegible]
ગામ પણ જ છે. ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
ન થવું જોઈએ. તમારે
સમજી લીધું તમારે વાંચ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કેવું [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] તેને
[illegible]
[illegible]
[illegible]

હિંદુસ્તાનમાં આવા
[illegible]
[illegible]
ને [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].

સમાજે ~~[illegible]~~ [illegible]
કે પુરુષોની [illegible]
સ્ત્રીઓને [illegible]
[illegible]
ન થયું. તમારામાં [illegible]
[illegible]
ઉપરનો [illegible]
ઉપર [illegible] નહિ [illegible]
તમારા [illegible]
સહેજ સ્વાર્થ છે [illegible]
તમે [illegible]
[illegible]
તમારી સ્ત્રીઓ [illegible]
[illegible]
કરી. તમારી [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નહિ [illegible]
[illegible]
[illegible] નહિ [illegible]
[illegible] તમારી [illegible]

નહિં રમાય. તમારી
મહેનતમાં ચાલતી ને
જવે તો તમે ચાતને
કાપજો. મહેનતમાં
ચાલતાં તાર ઉકાળવા-
થી મન આપસાંભળવા
રે તાકરી તેનાં બાબ
તમને મહેનત કરવાના
ત્યાં મારી મહેનત કરેલા
તમારાથી કરી ગયો
ઉકાપલો તથી.
બાકી બાબત તમે સાથે
તમારી સાથે રમાતાં હતાં
રસ્તો ફરાકરતા જોવા કે
રહેવા રજી. રૂપાવકાયતો
તમને 'રત્નું' નામથી
તેમનો તેમને વખતે
નહિં છોકરાંઓ કાઢ્યા. પણ
તેઓ મારામાં રહે
ફરતાં તમે તાનાપાતા
તમારા મહેનત કરતાં
કહેતા તમારું કરાવું તે

[illegible]

નામ સ્ટેશનો પ મહોટા
[illegible] લોકોના [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વા. [illegible]

સ. [illegible]

વા. [illegible]

સ. [illegible]

તે સવારે પરોઢિયે
પરોઢી ઉઠાડે તો
મળ ઈંડાંનો નાશ
છે. સવારે ઉઠીને તો
કંઈ ન થાય તે ફૂલઝાડ
કંઈ નથી તો શું કરવું
બધી ઉતાવળ
કરી સહુ સાથે એ વાત
બધું સમજાવી શકે
બધું બની ઈજ્જત
બીજી રીતે બનતું
બધાંને એ પણ
ઉપયોગી થવા દીધા.
પછી બધાં ભેગાં
રહેવું ને ~~[illegible]~~ દિલ
એનાથી ઈશ્વરની
દયા જ બધું સારું
રહેશે ત્યારે ભગવાન
મનુષ્યને પોતાની
રહે.
તે પછી રાતે
રહીને પણ ઉપર

કુદરત ઇંગ્લેંડને કહેતી
હતી કે ઇંગ્લેંડે
સાંભળવું જોઈએ.
ઉપરની માગણી
ને માગણીના જવાબ
હિંદી ~~[illegible]~~ દાસ નાતી
દરેક સ્વતંત્રતાઃ માગવું
નહિં મળે. જોખમ ખેડનારા
સિપાહી જોઈએ. તે
જ્યાં નથી ત્યાં દરેક
ને
(૧) ઇંગ્લેંડ મારામારી
ઉપર આધાર રાખતા
કરશે.
(૨) જો વકીલ હોય પરોપકારી
વકીલાત છોડી દેશે
પરંતુ સારા કાયદા
ઉપર આધાર રાખશે.
(૩) જો વકીલ હોય પરમાર્થ
કરીને મારી સાથે
સૌ મળીને ઇંગ્લેંડ
ની સાથે ઉપરાંત સલાહ

ઉદાહરણો:-
(અ) જે વકીલ હોય વાદી
પ્રતિવાદીના કેસમાં
પક્ષકાર તરીકે પણ હાજર થતો
તે વકીલાતનો ધંધો
મુદ્દત પર આધારિત
ધંધાકીય ગણતરી
(બ) વકીલ હોવા છતાં
ભાડે વકીલ રહે
પક્ષકાર વકીલ રહે
પણ ભાડૂત
(ક) જે દીવાની કોર્ટના
ન્યાયાધીશ હોય
કોર્ટના ...
...
...
(ડ) જે ન્યાયાધીશ હોય
...
...
...
...

શાળાએ ને બાળકો પણ
ભારત ~~સરકાર~~ દ્વારા ર
ગાયું મુંડાલ નાખેલ
ને ગમાય તેના મહત્વનો
ઠીક છે.
(૭) દ પુત્ર પોતાના
ટેકના પોતે મહાત્મા
ને લાગે છે તેના દાદા
તેને ફરી તેમના છોડ્યું
કારણ બનાવી નકામા
ફરકરવા ફરતે પણ
ગફાનો દવાખાને શાળા
તેને પં પાયથાગોર
તે સંબંધે ભગવાન
દયા નહિ તેના તેમાં
મદદ કારી પકડવા તો
ફળો મા ફરીથી ની
ગમે તે મામલામાં
છે પણ પ્રવેશવા વાપરી
ગા બાળક
(૮) તે ~~ઉપયોગની~~ કે પણાવ
રહે છે ના પોતાના

પાંચાની દાંડીએ ટાંગ્યા
જેવા તે નાનાની ઝોળી
બાળકોને આનંદ ઉંદરા
પકડવા નહિ રાખો.
(૧૦) તો ઘાચાડપા પગલાનો
પીંજરું રિંગણાં રાખે
ચાલ્યા ઘણા માંગવા પાડો
ને પોતે મામા ચલ ઇશ્કી
માન પરણી વાપરી
ઓળખાવી તે ના ન ગમાડ્યું
(૧૧) બાંધા રિંદી કામકાજે
રાજકામ પરણાવીનાખ્યું
માન ઘૃણાના સગાંવાદો
(૧૨) બાંધા કામ વાગે
પંજાબની ઈંટ ફૂટપાથે
ભાઈ બેઠા તેના ચાકળે
વાંકે રાચ્યો, રાખ પગ
વાંકે વરસાદે ભરાયાં
વાંકુ ઘર ન ખેડાણ
ગામના ભાઈબંધી
(૧૩) બાંધા કામવાળે
રાડે દરવાની ગામડાંનું

[illegible]

(૧૪) [illegible]

(૧૫) [illegible]

(૧૬) [illegible]

[illegible]

(૨૬૭) [illegible]

(૨૬૮) [illegible] છે. [illegible] છે.

(૨૬૯) [illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આ સ્વાર્થ વગરના ગાળામાં
જ મળે તો મરનાર
વગરના. જી. હું નમ્ર ભિક્ષુક
તરીકે બધાંનું કલ્યાણ.
માગું છું. બધાંને મારું
રહેવું તેમાં ભલું છે
કેમ કહી શકાય.
જાન ને વાહનમાં પડેલા
નથી હું કહી શકવાનો
તેમ નથી હું.
૨ સ્વાદ અને ભાવ
મનનું સંયમ તેમ.
૩ તેમ સાથે સમાધાન
આમ તે બાબુ કે ઉપાય
(૩) તે કજિયા ને વધાર્યા
~~રસ્તો કેમ થયું~~ કેવી રીતે
~~રસ્તો~~ સમ દરેક પકડવાની
જરૂર છે.
આ વાત પણ કરવા
ચાલી ગયેલ તે જ બધાની
ઉપર થશે જ આવે નહિ
તો તેને દંડ કરવાને.

જાગતા નહિં પણ
તે ~~[illegible]~~ મ કરવું એ
રોજનું કર્તવ્ય છે. આજે
કે પંડયા નાનાભાઈને
કેટલીક વાતો, ઓછા કું
રાત ભાખું રહ્યા છે,
જાણીએ છીએ કે મોટા
ભાગ ભાગે જાણુંક
બે પૈસા ભાગ નહીં જ
રોજ પણ તે મારા રામજી
કાં પ [illegible] પહેરવું કે પંડિતો
ના પણ વાત કહ્યું એવા
તેમની ખાતર રૂકાવટો
ઉપયોગ કરવું એમ
નથી. તે ભર્યું ન રહ્યા
એ બન ફરવા બધું છે
વાતો નાખી રૂપાના
એ ગળવાનું છે.
બોલવું જ નું કર્યું છે
તે પંડિતોના પીએ
ભાતે નહિં પણ લોકો
રૂંધાતા ભાઈ પમાડે

[illegible]